

ფონდი დია საზოგადოება - საქართველო

OPEN SOCIETY - GEORGIA FOUNDATION

სოციალურ მემორიალთა სერია

ზურაბ ღვინთაშვილი

ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია

„შეცნობა“
თბილისი
2003

სერიის მთავარი რედაქტორი

მარინე ჩიტაშვილი

საავტორო უფლება (copy right) ეკუთვნის ფონდს
„ღია სწავლადობა - საქართველო“

ISBN 99940-735-7-5

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა.....	7
თ ე მ ა 1. ძირითადი ცნებები: ერი, სახელმწიფო, ერი- სახელმწიფო	10
1.1 ერი.....	10
1.2 სახელმწიფო	21
1.3 ერი-სახელმწიფო	33
თ ე მ ა 2. ნაციონალიზმის არსი და ტიპოლოგია.....	45
2.1 ნაციონალიზმის ცნება	45
2.2 ნაციონალიზმის ტიპოლოგია.....	57
თ ე მ ა 3. ნაციონალიზმის თეორიები.....	88
3.1 პრიმორდიალიზმი.....	89
3.2 მოდერნიზმი	100
3.2.1 ეკონომიკური ტრანსფორმაცია	101
3.2.2 პოლიტიკური ტრანსფორმაცია	107
3.2.3 სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაცია	117
3.3 ეთნოსიმბოლიზმი	128
თ ე მ ა 4. ნაციონალიზმი და სამართავორისო ურთიერთობები	142
4.1 ნაციონალიზმი თანამედროვე მსოფლიოში	142
4.2 მინინაციონალიზმი. ეთნოკონსულიქტები მსოფლიო პოლიტიკაში.....	150
4.3 გეოპოლიტიკა და პანნაციონალისტური მოძრაობები	155
4.3.1. გერმანული გეოპოლიტიკა და პანგერმანიზმი.....	155
4.3.2. რუსული გეოპოლიტიკა. ჯერაზიანიზმი და პანსლავიზმი.....	160

4.3.3. პანამერიკანიზმი და ევროპული პანნაციონალიზმი	169
4.3.4. პანნაციონალიზმი აზიასა და აფრიკაში	175
თ ე მ ა 5. გლობალიზაცია – დეზინიციონი და არსი	183
5.1 დებატები გლობალიზაციის ცნების ირგვლივ	185
5.2 გლობალიზაცია და მისი ასპექტები სხვადასხვა თეორიის თვალსაზრისით	189
5.3 გლობალიზაციის ფორმები, ისტორია, ჩარჩოები	195
5.4 გლობალიზაცია: მითი თუ რეალობა? მომხრეები და მოწინააღმდეგეები	200
თ ე მ ა 6. გლობალიზაცია და სახელმწიფო	207
6.1 თანამედროვე სახელმწიფოს ფორმირება: ანტიგლობალისტური ხედვა	207
6.2 ერი-სახელმწიფო თანამედროვე მსოფლიოში: გლობალისტური ხედვა	213
6.3 თავდაცვა და უსაფრთხოება გლობალიზაციის პირობებში	221
თ ე მ ა 7. ეკონომიკური გლობალიზაცია	228
7.1 საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია გლობალიზაციის ეპოქაში	229
7.2 ფინანსების გლობალიზაცია	237
7.3 ვაჭრობის გლობალიზაცია	239
7.4 წარმოების გლობალიზაცია	242
7.5 გლობალიზაცია და მოსახლეობა	245
7.6 გლობალიზაცია და ეკოლოგიური პრობლემები	249
თ ე მ ა 8. კულტურის გლობალიზაცია	258
8.1 ზოგადი თავისებურებანი	258
8.2 კულტურის გლობალიზაცია ისტორიულ რეტროსპექტივაში	265
8.3 თანამედროვე კულტურული გლობალიზაციის ფორმები	273
8.3.1 გლობალური ინფრასტრუქტურები: ტელეკომუნიკაციები და ინტერნეტი	273
8.3.2 კულტურის ტენკები. კულტურის გლობალური ბაზარი	276

8.3.3 რადიო და მუსიკის ინდუსტრია	277
8.3.4 ტელევიზია	279
8.3.5 კინო	280
8.3.6 ტურიზმი.....	282
8.4 ინგლისური ენის გლობალიზაცია	283
8.5 დასაფლური ღირებულებების ექსპორტი და ვესტერნიზაცია	287
თ ე მ ა 9. გლობალიზაცია, საერთაშორისო სისტემა და მსოფლიო წესრიგი.....	295
9.1 ცივი ომის შემდგომი მსოფლიო სხვადასხვა ხედვა	297
9.2 ცივი ომის შემდგომი საერთაშორისო სისტემის გლობალური ტენდენციები	305
9.2.1 კაპიტალიზმის ტრიუმფი	305
9.2.2 აშშ – ერთადერთი პეგემონი	308
9.2.3 რუსეთი – რეფორმები თუ დაქვეითება?	310
9.2.4 ჩინეთი – მომავლის პეგემონი?	312
9.2.5 იაკონია და „აზიის ვეფხვები“	314
9.2.6 ევროპა – ინტეგრაცია, გაფართოება, სიძნელეები.....	316
9.2.7 ჩრდილოეთი-სამხრეთი.....	319
9.3 გლობალიზაცია და ცივი ომის შემდგომი წესრიგი	321
9.3.1 თანამედროვე წესრიგის ელემენტები	323
9.3.2 გლობალიზებული მსოფლიო წესრიგი, თუ წესრიგი გლობალიზებულ ქვეყნებს შორის?	327
თ ე მ ა 10. ნაციონალიზმი გლობალიზაციის ეპოქაში ...	331
10.1 ნაციონალიზმი გლობალისტური თვალთახედვით	333
10.2 ნაციონალიზმის სახეები გლობალიზებულ მსოფლიოში	342
10.3 ცივილიზაციათა შეჯახება? ისლამური ფუნდამენტალიზმი გლობალურ ერაში.....	359
თ ე მ ა 11. ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია: მომავლის პერსპექტივები	369
11.1 პოლიტიკური ერთობების ტრანსფორმაცია	370

11.2 ნაციონალიზმი მომავალში	376
11.3 ერები სახელმწიფოს გარეშე	382
თ ე მ ა 12. ნაციონალიზმი და ეთნოკონფლიქტები	
თანამედროვე საქართველოში	388
12.1. თანამედროვე ქართული ნაციონალიზმი და	
მისი ისტორიული წინამძღვრები	388
12.2. ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური	
კონფლიქტები ნაციონალიზმის თვალთახედვით	406
12.3. ეთნოკონფლიქტების მოგვარების შესაძლო	
გზები	425
ლიტერატურა	436

წინასიტყვაობა

წინამდებარე წიგნი, როგორც სახელმძღვანელო, განკუთვნილია უნივერსიტეტის სოციალური მეცნიერებების (საერთაშორისო ურთიერთობები, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, აგრეთვე, ისტორიისა და გეოგრაფიის) სპეციალობების მაგისტრანტებისათვის. მასში მოცემულია ის ძირითადი საკითხები, მიდგომები და თეორიები, რომლებიც თანამედროვეობის ორი უმნიშვნელოვანესი ფენომენის – ნაციონალიზმისა და გლობალიზაციის – არსის, თავისებურებებისა და მათ ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ არის შემუშავებული მეცნიერებაში (უპირველეს ყოვლისა, დასავლურ, კერძოდ, ბრიტანულსა და ამერიკულ ლიტერატურაში).

ცხადია, ერთმა წიგნმა, რომელიც მხოლოდ ერთსემესტრიანი კურსის სახელმძღვანელოდ არის გათვალისწინებული, შეუძლებელია ხრულად დაიციოს ისეთი რთული და მრავალმხრივი მოვლენების ყველა მხარე, როგორც ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია. აღნიშნული პრობლემების ირგვლივ დიდძალი ლიტერატურა არსებობს და დაინტერესებულ პიროვნებას შეუძლია საკმაოდ სრული და ამომწურავი ინფორმაცია მიიღოს მის შესახებ. მაგრამ არსებული ლიტერატურის უდიდესი უმრავლესობა ევროპულ ენებზე (ძირითადად ინგლისურად) არსებობს და ამიტომ ქართველი მკითხველის საგრძნობი ნაწილისთვის ჯერჯერობით მაინც ხელმოუწვდომელია. ეს ვითარება ერთ-ერთი დამატებითი მიზეზი იყო, რათა მომზადებულიყო სახელმძღვანელო სამაგისტრო კურსისათვის, მაშინ, როცა სამაგისტრო კურსებში სახელმძღვანელოები, როგორც წესი, მიღებული არ არის და მაგისტრანტებს კურსის მომზადება უშუალოდ წყაროების, მონოგრაფიებისა და სტატიების ინდივიდუალურად დამუშავებისა და ანალიზის საფუძველზე ევალებათ. მიუხედავად ამისა, აუცილებლად მივიჩნიეთ, სახელმძღვანელოსთვის დაგვეერთო ლიტერატურის საკმაოდ გრძელი სია, რათა ენის მცოდნე სტუდენტს შესაძლებლობა ჰქონდეს მოიძიოს მისთვის

საინტერესო მასალა. გარდა ამისა, თითოეულ თემას თან ერთვის შესაბამისი საკითხის ირგვლივ არსებული უმთავრესი ლიტერატურის მითითება. აღნიშნული მასალა შესულია ქრესტომათიაში, რომელიც ცალკე გამოდის და წინამდებარე სახელმძღვანელოს დამატებას წარმოადგენს.

ძირითადი მიხეხი, რამაც „ნაციონალიზმი და გლობალიზაციის“ სამაგისტრო კურსის შემოღება (შესაბამისად სახელმძღვანელოს მომზადება) განაპირობა, არის აღნიშნული პრობლემის უაღრესად აქტუალური ხასიათი და მიხდამი საყოველთაო ინტერესი. ამ დაინტერესების შედეგია, რომ ჩვენს საზოგადოებაში, სამწუხაროდ, მომრავლდა როგორც ბეჭდვითი მასალა, ისე სეპირი გამოხვედები, ხდაც არაპროფესიულ დონეზე, ცალმხრივად დადებითად ან უარყოფითად არის შეფასებული როგორც გლობალიზაცია, ისე ნაციონალიზმი და მათი ურთიერთდამოკიდებულება. ამიტომ აუცილებლად მიგვაჩნია განათლებულ საზოგადოებას, პირველ რიგში, სოციალური მექანიზმების წარმომადგენლებს და მომავალ სპეციალისტებს მიეცეს საშუალება ახლოს გაეცნონ სხვადასხვა ხედვას იმ პრობლემების ირგვლივ, რომლებსაც ბევრი თანამედროვე ეპოქის შინაარსად და მთავარ ნიშნად თვლის. სწორედ ამ ამოცანას ისახავს მიზნად შემოთავაზებული წიგნი.

ნაციონალიზმის საკითხებით ჩვენი დაინტერესება დაიწყო 1996 წელს, ჯონს ჰოპკინსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების სკოლაში (აშშ, ვაშინგტონი) სტაჟირებაზე ყოფნისას. განსაკუთრებით კი 1999–2000 წლებში, როცა ფუნდბრაიტის პროგრამით ვმუშაობდით ფლეტჩერის დიპლომატიისა და სამართლის სკოლაში (ტაფტის უნივერსიტეტი) და კენედის ხელისუფლების სკოლაში (ჰარვარდის უნივერსიტეტი). მაშინ მომზადდა სამაგისტრო კურსი „ნაციონალიზმი საერთაშორისო პოლიტიკაში“, რომელიც თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების სპეციალობის მაგისტრანტებს ეკითხებოთ. რაც შეეხება წინამდებარე სახელმძღვანელოს, მასზე მუშაობისას დიდად დაგვეხმარა მივლინება ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტის ნაციონალიზმის კვლევის ცენტრში (ბუდაპეშტი).

გაცნობიერებული გვაქვს რა მთელი ხირობულე, რაც ასეთი შინაარსის სახელმძღვანელოს შექმნას ახლავს, შორს ვართ იმ აზრისგან, რომ წიგნი დაზღვეული იქნება ხარვეზებისა და ნაკლავანებებისაგან. მიუხედავად ამისა, მიგვაჩნია, რომ იგი

ამ სახითაც დახმარებას გაუწევს არა მარტო სტუდენტებსა და ასპირანტებს, არამედ ფართო საზოგადოებასაც, რომლის მხრიდან ყველა საქმიან შენიშვნას, სიამოვნებით მივიღებთ და გავითვალისწინებთ.

დასარწმუნებლად, სასიამოვნო მოვალეობად მიმაჩნია, გაწეული დახმარებისთვის მადლიერებით მოვიხსენიო პროფესორები – ჩარლზ დორანი (ჯონს ჰოპკინსის უნივერსიტეტი), ჰურსტ ჰანუმი (ტაფტის უნივერსიტეტი), პეტრ ლიში და პოლ როე (ცენტრალური ევროპის უნივერსიტეტი), განსაკუთრებით კი აწ განსვენებული შესანიშნავი მეცნიერი და პიროვნება პროფესორი ედუარდ კოდუა. დიდ მადლობას ვუხდით ფონდ „ღია საზოგადოება – საქართველოს“ სოციალურ მეცნიერებათა მხარდაჭერი პროგრამის სამუშაო ჯგუფის წარმომადგენლებს (დირექტორს პროფ. მარინე ჩიტაშვილს, კოორდინატორებს – მაკო მიქაბერიძესა და ირაკლი ცერცვაძეს), რომელთა თანადგომისა და მორალურ – ფინანსური მხარდაჭერის გარეშე წინამდებარე ნაშრომის შექმნა და გამოცემა შეუძლებელი იქნებოდა.

თემა 1

ძირითადი ცნებები: ერი, სახელმწიფო, ერი-სახელმწიფო

1.1 ერი

ერის ცნება ერთ-ერთი რთული და სადისკუსიო საკითხია საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში. საყოველთაოდ აღიარებული და ყველასათვის მისაღები პასუხი კითხვაზე „რა არის ერი?“ არ არსებობს და სოციურთა მეცნიერის ასრიო (Seton-Watson, 1977), საერთოდ შეუძლებელია ერის მეცნიერული განმარტება არსებობდეს, რადგან ყოველი ერი იმდენად უნიკალურია: ელემენტების კომბინაციით, რომ ამ ელემენტების განსზოგადება და ერის ჩიშნებად მათი მიხევა წარმოუდგენელია. ასევე ერთიერთგამომრიცხავი მოსაზრებებია ისეთი საკითხების ირგვლივ, როგორცაა ერების წარმოშობის დრო (არის ერი მხოლოდ უკანასკნელ საუკუნეებში წარმოქმნილი ევრომენი თუ იგი უძველესი დროიდან არსებობს?) და სხვაობა ერისა და სხვა ეთნოხოციალურ ერთობების შორის (ტომი და ხელხი, ანუ ხელხოვნება¹).

რა მსიაარსობსა ტერმინი „ნაცია“ (რუსული – нация, ისე – the Nation, ფრანგი. – la Nation), რომელხაც ჩვენ ასაუ

---

¹ ტერმინი ხელხოვნება თავისებური ნეოლოგიზმია. ამ ცხებაში ვერლისხმობი ისეთი ეთნოხოციალურ ერთობისა, რომელიც თერარსიულად ტომის სტადიაზე მადლა დგას, მაგრამ ვრად ჯერ არ სიხოცილობებულა, რუსულიად ეს ცხება გამოიხატება სიტყვით „народность“, რომელხაც ქართულიად ტრადიციულიად თარგმნიან რიგორც ხელხი, ისე, რამ იმის ვამი, რომ „ხელხი“ ძალიან მრავალმისწენდლიანი ცნებაა. ტერმინოლოგიური აღრვეის თავიდან აცილების მიხსით, ვამჯობისეთ ასადი სიტყვა, „ხელხოვნება“ შემოავეთივა² სებინა.

ქართულში დამკვიდრებული სიტყვის „ერის“ სრულ იგივეობად მივიჩნევთ?

იხევე როგორც სიტყვა ეროვნებას (ინგ. Nationality ფრანგ. Nationalité) ერსაც (ნაცია) ორი განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს – ეთნიკური და ზოგადი (პოლიტიკური). პირველი მნიშვნელობით ერი ეთნოსის არსებობის ფორმასა და მის გარკვეულ სოციალურ ორგანიზაციას აღნიშნავს, ხოლო ეროვნება ეთნიკური მიკუთვნებულობის გამომხატველია. ძირითადად ამ მნიშვნელობით იხმარება ეს ცნებები ქართულსა და რუსულ ენებში, მაგრამ ინგლისურსა და ფრანგულში ერს უფრო პოლიტიკური დატვირთვა აქვს, იგი სახელმწიფოს მთელ მოქალაქეთა ერთობლიობას აღნიშნავს.

შესაბამისად, ეროვნებაც სახელმწიფოს მოქალაქეობას ან ქვეშევრდომობას გულისხმობს. ამიტომ ტერმინები – la Nation Française (ფრანგი ერი) ან The American Nation (ამერიკელი ერი) ეთნიკურ ფრანგებს ან ამერიკელებს კი არ ნიშნავს, არამედ – საფრანგეთისა და აშშ-ის მოქალაქეებს, მათი ეთნიკური წარმომავლობის მიუხედავად. ერის ამგვარ გაგებას ევროპულ ენებში თავისი ახსნა და ისტორია აქვს, რამეთუ ევროპულ სინამდვილეში ერების ჩამოყალიბება მათი ეროვნული სახელმწიფოების ფორმირების პარალელურად ხდებოდა.

ამგვარად, პოლიტიკური მნიშვნელობით ერის ცნება არ ემთხვევა ეთნიკური მნიშვნელობით ერის ცნებას (გარდა იმ იშვიათი შემთხვევისა, როცა სახელმწიფოს თითქმის მთელ მოსახლეობას ერთი ეთნოსის წარმომადგენლები შეადგენენ, მაგ., იაპონია, კორეა, პორტუგალია). ამერიკელი ერი (პოლიტიკური მნიშვნელობით ანუ ზოგადად) თავის თავში აერთიანებს ეთნიკურ ამერიკელ ერს (ე.ი. აშშ-ში მცხოვრებ ეთნიკურ ამერიკელებს) და სხვადასხვა ეთნიკური წარმომომობის მოსახლეობას, რომლებიც აშშ-ის მოქალაქეებია. როცა ღაპარაკია ეთქვათ ინდოელ, ნიგერიელ თუ ზაირელ ერებზე აქ ყოველთვის იგულისხმება ერი ზოგადი (პოლიტიკური) მნიშვნელობით ანუ ამ ქვეყნების მოქალაქენი, რადგან ეთნიკურად ინდოელი, ნიგერიელი თუ ზაირელი ერი არ არსებობს.

პოლიტიკური მნიშვნელობით ერის განსაზღვრა სირთულეს არ წარმოედგენს. ნებისმიერი სახელმწიფოს მოქალაქეთა ერთობლიობა ერია, მათი წარმომავლობის მიუხედავად. გაცილებით რთულია ეთნიკური მნიშვნელობით ერის განსაზღვრა. ე.ი. რომელი ეთნოსი შეიძლება იწოდებოდეს ერად და რატომ.

ანდა რა შემთხვევაში რჩება ეთნოსი ხალხოვნების (ეთნოხალხოვნების) დონეზე და რა შემთხვევაში შეიძლება იქცეს კრად?

გაუგებრობის თავიდან აცილების მიზნით გამართლებული ტერმინ ეთნოერის (ეთნონაციის) და, შესაბამისად, ეთნოეროვნების (ეთნონაციონალობის) შემოღება, რათა მკვეთრად გაიძიჯნოს ერისა და ეროვნების სოციადპოლიტიკური და ეთნიკური მნიშვნელობები.

მაშ რა არის ეთნოერი და რადის ყალიბდება იგი?

ერის (ეთნოერის) საყოველთაოდ აღიარებული და მიღებული განმარტება არ არსებობს. არც ისაა დადგენილი, რა ძირითად ნიშნებს უნდა აკმაყოფილებდეს ეთნოსი, რომ ის კრად ჩაითვალოს და განსხვავდებოდეს სხვა ეთნოსოციალური ერთობებისაგან.

საბჭოთა ლიტერატურაში დამკვიდრებული წარმოდგენა ემყარებოდა მარქსისტულ-ლენინურ ანალიზს. კერძოდ, დიდი ხნის მანძილზე ურყევ ჭეშმარიტებად ითვლებოდა ი. სტალინის ცნობილი განსაზღვრა „ერი არის ადამიანთა მყარი ისტორიული ერთობა, წარმოშობის, ტერიტორიის, ეკონომიკური წყობისა და ფსიქიკური წყობის ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოვლენებაც კულტურაშია“ (ი. სტალინი, ტ. 2, გვ. 319). ამ განმარტებით ერს თახი ხიშანი აქვს – საერთო ტერიტორია, საერთო ენა, საერთო ეკონომიკური წყობა და საერთო ფსიქიკური წყობა, რომლის გამოვლენებაც კულტურაა.

ერთი შეხედვით აქ სადავო არაფერია. ყველა ეს ნიშანი უდავოდ ახასიათებს ერს და თითოეული მათგანი აუცილებელია მისი არსებობისათვის. მაგრამ ეს ნიშნები აქვს ხალხოვნებასაც და ხშირ შემთხვევაში ტომსაც კი. ამიტომ მთავარი სირთულე იმ ძირითადი კრიტერიუმის პოვნაა, რომლითაც ერი განსხვავდება უფრო დაბალი დონის ეთნოსოციალური ერთობებისაგან. ასეთ მახევენებლად მინეული იყო ეკონომიკური ერთობის სიმტკიცე. ვ. ლენინის აზრით, ყველაზე მთავარი ერის უორმირებაში არის ხალხის ადგილობრივ ჯგუფებს შორის ეკონომიკური კავშირების განმტკიცება და შესაბამისად ადგილობრივი ბაზრების შერწყმა ერთ სოციადეროვნულ ბაზრად. რაკი სოციადეროვნული ბაზრის ჩამოყალიბება მარქსიზმის მიხედვით მხოლოდ კაპიტალისტურ (ან სოციალისტურ) წყობაშია შესაძლებელი, ამიტომ ერებიც კაპიტალისტურამდე ეპოქებში არ არსებობდხენ და მათი ჩამოყალიბებაც კაპიტალიზმის დამკვიდრების შემდეგ დაიწყო. აქედან გამომ-

დინარე, მსოფლიოში არსებული ერები დაიყო ბურჟუაზიულ (კაპიტალისტურ) და სოციალისტურ ერებად.

კიდევ უფრო გაურკვეველი ვითარება იქმნებოდა თვით საბჭოთა კავშირში მცხოვრები ეთნოსების ეთნოსოციალური სტატუსის დადგენის თვალსაზრისით. ვერანაირი კრიტერიუმით ვერ დადგინდებოდა რომელი ეთნოსი იყო ერი და რომელი ხალხოვნება. საბჭოთა ენციკლოპედიებსა და ცნობარებში, მაგალითად, ბურიატები, იაკუტები, ბაშკირები, აფხაზები, ერებად მოიხსენიებოდა, ხოლო ჩეჩნები, ინგუშები, ხუნძები, ჩერქეზები და თათრები ზოგადი ტერმინით – ხალხი. იმის მტკიცება კი, რომ აფხაზებს ზოგადეროვნული ბაზარი და მტკიცე ეკონომიკური ერთიანობა ჰქონდათ და ამიტომ ერია, ხოლო ჩეჩნები ჯერ ერი არ არის, აბსურდი იქნებოდა. ეს წინააღმდეგობა ნათელი იყო ყველასათვის და ამიტომ ბევრმა მეცნიერმა სცადა სიცხადე შეეტანა ერის ცნების დადგენისა და მისი ნიშნების სრულყოფაში.

1966–1969 წლებში ეურნალ „Вопросы Истории“-ს ფურცლებზე გამართული დისკუსია ფაქტიურად უმედვოდ დასრულდა, რადგან საბოლოო შემაჯამებელმა სტატიამ კვლავ ერის სტალინისეული განმარტება დატოვა ძალაში, რომლის მიხედვითაც ერი ოთხი ნიშნის: ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკური წყობისა და კულტურაში გამოხატული ფსიქიკური წყობის ერთობაა. ეს ნიშნები კი, როგორც უკვე ვთქვით, ნებისმიერ ეთნოსს შეიძლება ახასიათებდეს.

დასავლურ ლიტერატურაში არაერთი მცდელობა იყო პასუხი გაეცათ კითხვაზე, – „რა არის ერი?“ ყველაზე ხშირად გამოიყენება ცნობილი ფრანგი მწერლისა და ისტორიკოსის ერნესტ რენანის სიტყვები: „ერი არის დიდი სოლიდარობა. მის საფუძველშია წმინდა გრძნობები გაღებული მსხვერპლისა წარსულში და იმ მსხვერპლისა, რომელსაც მომავალში გაიღებს. ერი გულისხმობს გმირულ წარსულს, ერთიან ნებას აწმყოში და მოქმედების საერთო პროგრამას მომავალში. ერის არსებობა არის ყოველდღიური პლუბისციტი“ (ციტირებულია Nationalism. Oxford. 1994, გვ. 17). მართალია, ეს უფრო ემოციური განმარტებაა, ვიდრე მეცნიერული, მაგრამ ორ შეტად საინტერესო მომენტს მოიცავს. პირველი, რომ ერი განხილულია არა როგორც საერთო ნიშნების ერთობლიობა, არამედ როგორც ცოცხალი ორგანიზმი, რომლის არსებობა ყოველთვის უნდა მუდავნდებოდეს (ერის არსებობა არის ყოველდღიური პლუბისციტი). მეორე კი, იმ

უპატიოსნად ხაზგასმია, რომ ერთი მხრივ ის ეთნიკურია, რომელიც ერთიანი სება და მომავალი ქვეყნების საერთო პროგრამა აქვს.

ინტელისიტილი სოციალიზმი და ეკონომისტი ჯ. სტიუარტ მილი ერთი განსახვდრავს როგორც მრავალი საერთო ნიშნით დაკავშირებულ ადამიანთა ერთობას, მაგრამ მთავარ პირობად მას მიაჩნია პოლიტიკური ბედისა და ისტორიის ერთობა, რაზეც დამყარებულია საერთო სიამაყე და დამცირება, ხიხარული და მწუხარება (ციტირებულია მ. Поздняков, Философия политики, том 2, 1994, გვ. 9). ამ განმარტებაში პირველად გვხვდება მინიშნება ისეთ ნიშნზე, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს სწორედ პირითად განმასხვავებულ ნიშნად ერთსა და სხვა ერთობებს (ხალხობენება, ტომი ან თუნდაც სოციალად ეთნიკური) შორის. კერძოდ, კავშირი პოლიტიკისთან და სახელმწიფოსთან.

ერთ-ერთი პირველი, ვინც სცადა ერთი ცნება დაკავშირებინა სახელმწიფოსთან იყო გამოთქმული გერმანელი სოციალიზმი მაქს ვებერი. იგი ერთი განიხილავს როგორც პოლიტიკურ კატეგორიას, რომელიც შეიძლება განსახვდროს მხოლოდ სახელმწიფოსთან მიმართებაში. ვებერის აზრით, ერთი გრძობათა ერთობლიობაა, რომელიც თავისი ადგილკარგური გამოხატულება მხოლოდ საკუთარ სახელმწიფოში შეიძლება ნახოს. დროით განსომილებაში ვებერი ერთი სახელმწიფოზე წინ აქენებს და მიაჩნია, რომ ერთი არსებობს იქ, სადაც ხალხს სჯერა, რომ ის ერთი და აქვს მისწრაფება საკუთარი სახელმწიფოს შექმნისაკენ. ამგვარად, ერთიული იდეოლოგიის გრძობა წარმოადგენს სახელმწიფოს არსებით საყრდენს და სახელმწიფო არსებობს მანამ, სანამ შეეძლება გამოთქმის ერთიული გრძობები საკუთარი ძალაუფლების მხარდასაჭერად. თავის მხრივ, ერთი თავისი თვითმყოფადობას მხოლოდ თავისი სახელმწიფოს მხარდაჭერით ინარჩუნებს (Nationalism p.18-21).

ამგვარად, ვებერის მიხედვით ერთი წარმოიშობა მხოლოდ მანამ, როცა ის გააცნობიერებს საკუთარი სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობას და იბრძვის მისთვის. მისი აზრით, სწორედ პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლამ აქცია უზარეული, ჩეხი თუ ბერძენი ხალხები ერთობად.

ამგვარად წარმოიშობა ერთი, გერმანელი ისტორიკოსის ფრიდრიხ მიხენეკის მიხედვით, „ერთი-სახელმწიფოს“ კონცეფციის ერთიანდება, რომლის მიხედვითაც ერთი ეხადობება ჯერ როგორც კულტურული ერთობა, შემდეგ ერთიული თვითშეგნების ხრდა იწვევს „ერთიული სახელმწიფოს“ შექმნის

აუცილებლობას და ამდენად იქმნება პოლიტიკური ერთობა. ასე წარმოიშვა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ერების დიდი უმრავლესობა.

„ერი-სახელმწიფოს“ კონცეფციას შეინეკე უპირისპირებს „სახელმწიფო – ერების“ კონცეფციას. ამ კონცეფციის მიხედვით, ერი ყალიბდება სუვერენული სახელმწიფოს შიგნით. საერთო სუვერენიტეტი წარმოშობს საერთო ინსტიტუტებს და ვრად ყოფნის წარმოქმნილი გრძნობა თანდათანობით შლის ადრე არსებულ კულტურულ განსხვავებებს ქვეყნის შიგნით მცხოვრებ ეთნოსებს შორის. ე.ი. სახელმწიფო ქმნის ერს. დასავლეთ ევროპის ეროვნული სახელმწიფოები და ერები, შეინეკეს აზრით, სწორედ ამ გზით ჩამოყალიბდა (ციტირებულია Э. Поздняков. том II, с.12).

დასავლეთში გავრცელებულ აზრს, რომ სახელმწიფოებრიობა ერის აუცილებელი ნიშანია მარქსიზმი უარყოფითად შეხვდა. სტალინმა 1929 წელს გამართულ დისკუსიაზე კატეგორიულად უარყო წინადადება, რომ ერის განმარტებაში ჩართული ყოფილიყო საკუთარი სახელმწიფოს არსებობის ნიშანი, რადგან ასეთ შემთხვევაში ყველა დამონებული ხალხი, რომელსაც წართმეული აქვს სახელმწიფოებრიობა ერის კატეგორიიდან უნდა ამოშლილიყო (Сталин И. В. соч. т.11, с.334). მიუხედავად ამისა, მარქსისტი მეცნიერები, მართალია, იძულებული იყვნენ ამ აზრს დათანხმებოდნენ და სახელმწიფოებრიობა არ ჩაეთვალოთ ერის ერთ-ერთ ნიშნად, მაინც ვერ უარყოფდნენ სახელმწიფოს დიდ როლს ერის არსებობაში.

დასავლელების სამეცნიერო აზროვნებაში კი ერისა და სახელმწიფოს ცნებები პრაქტიკულად იდენტურ ცნებებად იქცა.

ამერიკელი სოციოლოგი კარლ დოინი პირდაპირ აცხადებს, რომ ერი ის ხალხია, რომელსაც თავისი სახელმწიფო აქვს. ხალხი, რომელიც ცდილობს მოიპოვოს პოლიტიკური ძალაუფლება თავისი ეთნიკური ჯგუფისათვის ჯერ მხოლოდ ხალხოვნება და მხოლოდ მაშინ, როცა იგი ამას მოიპოვებს იქცევა ვრად (Deutsch. 1966, p.96-97).

ცნობილი ესპანელი ფილოსოფოსი და მწერალი ხოსე ორტეგა-ი-გასეტი თვლის, რომ ფრანგი, იტალიელი, გერმანელი თუ ესპანელი ერები, მხოლოდ მაშინ წარმოიშვნენ, როცა საკუთარი სახელმწიფოები შექმნეს. ე.ი. სახელმწიფოებმა წარმოშვა ერები. არც სისხლით ნათესაობა და არც ენა არ არის ეროვნული სახელმწიფოს საფუძველი. პირიქით, ეროვნული

სახელმწიფო ყველანაირად შლის ენობრივ თუ ტომობრივ განსხვავებებს და როცა ამას აღწევს იქმნება შედარებით ერთგვროვანი ენობრივი და პოლიტიკური ერთობა, რომელიც ერის წამოყალიბების საფუძველია (ხ. ბრტუგა-ი-გასეტი. 1993).

იმისდა მიხედვით, თუ როგორ და როდის წარმოიშვა ესა თუ ის ერი, ინგლისელი მეცნიერი პუგ სეტონ-ვატსონი ერებს ორ ძირითად ჯგუფად ჰყოფს: ძველი ერები, რომლებიც არსებობდნენ და თავიანთი ეროვნული სახელმწიფოები პქონდათ მანამდე, სანამ ნაციონალიზმის დოქტრინა შეიქმნებოდა (ე.ი. საფრანგეთის დიდ რევოლუციამდე) და ახალგაზრდა ერები, რომლებმაც ნაციონალიზმის იდეოლოგიაზე დაყრდნობით, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის შედეგად შეაღწიეს პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას და ერებად წამოყალიბდნენ თავიანთ ახალგაზრდა სუვერენულ სახელმწიფოებთან ერთად. პირველ მათგანს სეტონ-ვატსონი მიაკუთვნებს (ევროპელი ხელხებიდან) ინგლისელებს, შოტლანდიელებს, ურანგებს, პოლანდიელებს, ესპანელებს, პორტუგალიელებს, დანიელებს, შვედებს, უნგრელებს, პოლონელებსა და რუსებს. ამათგან სამ ერს – შოტლანდიელებს, უნგრელებს და პოლონელებს – ნაციონალიზმის ეპოქის დადგომამდე (XIX საუკუნის დასაწყისი) საკუთარი სახელმწიფოებრიობა უკვე დაკარგული პქონდათ (Seton-Watson H. 1977, p.6–10), რაც შეეხება გერმანელებს, ავსტრიელებს, იტალიელებს თუ ნორვეგიელებს (აღმოსავლეთ ევროპის ხელხებზე რომ არაფერი ვთქვათ) ჯერ ისინი ერებად არ იყვნენ წამოყალიბებულნი.

ეროვნული პრობლემატიკისა და ერის თეორიის ერთ-ერთი აღიარებული სპეციალისტი, ინგლისელი სოციოლოგი ენტონი სმიტი წარმოშობის მიხედვით ერებს ორ ტიპს გამოყოფს – ტერიტორიულ ერსა და ეთნიკურ ერს. პირველი მათგანი ყალიბდება არსებული სახელმწიფოს საზღვრებში, სადაც ხდება იქმნობრები ეთნიკური ჯგუფების თანდათანობით დაახლოება ან ეთნიკური უმცირესობების ახიმილაცია გაბატონებული ეთნოსის მიერ და იქმნება ახალი, ერთიანი ერი. ახეთი ერის წამოყალიბების საფუძველი პოლიტიკური ორგანიზაცია, კერძოდ, სახელმწიფოა. ეთნიკური ერის საფუძველი კულტურული ერთობაა, ხდება ეთნოსის თვითშეგნების ზრდა, მისი პოლიტიზირება, ნნდება მისწრაფება საკუთარი სახელმწიფოს შექმნისა, ამ მიზნის მიღწევის შემდეგ იგი უკვე შესაძლებელია ტერიტორიულ ერად გადაიქცეს და თვითონ მოახდინოს იქმნობრები

სხვა ეთნიკური ერთობების (ეროვნული უმცირესობების) ასიმილაცია (A. Smith. 1993, p.134-138).

როგორც ვხედავთ, მარქსიზმისგან განსხვავებით, დასავლელი მეცნიერები თვლიან, რომ ერი, უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკური (სახელმწიფოებრივი) ერთობაა.

ერის ცნების შესახებ არსებული ლიტერატურის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება გავაკეთოთ ზოგადი დასკვნა ერის რაობაზე და გავცეთ პასუხი კითხვას რა შემოთხვევაში არის ესა თუ ის ეთნოსი ერი?

უპირველეს ყოვლისა, უნდა დავეთანხმოთ იმ აზრს, რომ საკუთარი, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობა ერის არსებობის აუცილებელი პირობაა. მეტიც, ესაა არა ერთ-ერთი, არამედ მთავარი განმსაზღვრელი ნიშანი და მხოლოდ ის ეთნოსი შეიძლება ჩაითვალოს ერად, რომელსაც საკუთარი ეროვნული სახელმწიფო აქვს.

რაც შეეხება ეროვნულ სახელმწიფოს, აქ ვგულისხმობთ არა იმ გაგებას, რომ სახელმწიფოს მოქალაქეებს თავი ერთ ერად მიიჩნიათ (მიუხედავად მათი ეთნიკური წარმომავლობისა), არამედ იმ შემთხვევას, როცა მოცემული ეთნოსის მშობლიური ენა წარმოადგენს ქვეყნის ოფიციალურ სახელმწიფო და ლიტერატურულ ენას. ამდენად, ქართველი ერი ჩამოყალიბდა მაშინ, როცა შეიქმნა ქართული დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომლის ოფიციალური საქმეთწარმოების ენა ქართული იყო. ინგლისელი ერი წარმოიშვა მაშინ, როცა ინგლისის სამეფოს სახელმწიფო ენა ინგლისური გახდა და ა.შ. თუ ამ მოსაზრებას დავეთანხმებით, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ ერი შეიძლება წარმოიშვას ნებისმიერ ისტორიულ ეპოქაში (გარდა პირველყოფილი საზოგადოებისა) თუ იგი აკმაყოფილებს ორ პირობას - აქვს საკუთარი სახელმწიფო და ამ სახელმწიფოს ოფიციალური და ლიტერატურული ენა მისი მშობლიური ენაა.

აქ ბუნებრივად იბადება კითხვა, მხოლოდ ის ხალხები არიან, რომლებსაც ამჟამად აქვთ საკუთარი სახელმწიფო, თუ შეიძლება ეთნოსს არ ჰქონდეს თავისი ქვეყანა და მაინც ერს წარმოადგენდეს? კერძოდ, არსებობდა თუ არა ქართველი ერი, როცა ქართველი ხალხი რუსეთის იმპერიის ან საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში იმყოფებოდა და საკუთარ სახელმწიფოებრიობას მოკლებული იყო?

ამ კითხვის პასუხი ასეთნაირად გვესახება:

ერი რჩება ვრად იმ შემთხვევაშიც, თუ იგი თავის სახელმწიფოებრიობას კარგაგვს, აღონდ მხანამდუ. ხანამ საკუთარი ერთეული სახელმწიფოს აღადგენის სურვილი აქვს და იბრძვის ამისათვის. როგორც კი ხალხში დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის სურვილი ქრება ის წვეკტს არსებობას როგორც ერი. აქედან გამომდინარე, ქართველი ერი არსებობდა მაშინაც, როცა სახელმწიფო არ ქონდა, რადგან პოლიტიკური დამოუკიდებლობის იდეა ქართველ ხალხში არასოდეს ჩამკვდარა.

მხოფლით ისტორიაში გვაქვს ერთეერთსაწინააღმდეგო მაგალითები. დღეს ბელარუსია დამოუკიდებელი ქვეყანა (აღრე ის არასოდეს ყოფილა სუვერენული სახელმწიფო), მაგრამ თუ მოსახლეობის უმრავლესობას ურნეხია იყოს რუსეთის შემადგენლობაში და პოლიტიკური დამოუკიდებლობა გაცვალოს სხვა ქვეყნის შემადგენლობაში უკეთეს კონომიკურ პირობებზე, ამასთანავე ამჯობინებს საქმის წარმოება ბელარუსეულის ნაცვლად რუსულ ენაზე იყოს, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ბელარუსი ერი არ არსებობს და ის რუსი ერის შემადგენელი ნაწილია. ე.ი. საკუთარი სახელმწიფოს არსებობაც კი არ არის საკმარისი პირობა ერის არსებობისათვის, თუ ხალხში პოლიტიკური დამოუკიდებლობა უმთავრეს ფასეულობას არ წარმოადგენს.

ბელარუსიის მაგალითი იშვიათი გამოსაკლისია. მხოფლით ისტორიაში გაცილებით მეტია შემთხვევა, როცა ხალხი, რომელსაც წარხელში არასოდეს ქონია საკუთარი ერთეული სახელმწიფო, დღეს იბრძვის ამისათვის. უნდა ჩათვალოს თუ არა ისინი ერებად?

როგორც ჩანს, მარტო დამოუკიდებლობის სურვილი და მხოფის ბრძოლა არ არის საკმარისი პირობა ამისათვის, რომ ესა თუ ის ეონოსი ვრად ჩავთვალოთ. მხოფლით იმ შემთხვევაში, თუ მოცემული ხალხი მზად არის დამოუკიდებლობისათვის და შეუძლია თვითონ უსრუენეფლოს საკუთარი თავდაცვა, საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკა, კონომიკური ცხოვრება და ყოველივე ამისათვის საკუთარი ძალები აქვს, შეიძლება ითქვას, რომ იგი უკვე პოტენციური ერია.

თავისთავად ცხადია, რომ ეონოსების ვრებად ჩამოყალიბება ძალზე ბევრ ობიექტურ და სუბიექტურ ფაქტორზეა დამოკიდებული. ზოგიერთი ერი მხოფლით იბრძომ ჩამოყალიბდა, რომ ისტორიულ სამშობლოს მოწვევებზე და ჯერ სხვა ქვეყნის შემადგენლობაში შეიყვანეს, ხოლო შემდეგ დამოუკიდებლობა

მოიპოვეს (მი.ლდაველები, მაკედონიელები). ერებად ჩამოყალიბდა ზოგიერთი კუნძულის მოსახლეობაც, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ (ბარბადოსელები, ტრინიდადელები, იამაიკელები და ა.შ.), მაშინ როცა 25 მილიონიანი ქურთი ხალხი, საკუთარი სახელმწიფოს არარსებობის გამო, მხოლოდ პოტენციურ ერად რჩება. უძველესი სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის მქონე ტიბეტელი ხალხი დღეს საკუთარ სახელმწიფოებრიობას მოკლებულია, თუმცა რჩება ერად და საეჭვოა, რომ ოდესმე უარი თქვას საკუთარი სახელმწიფოს აღდგენაზე.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ერი შეიძლება შემდეგნაირად განემარტოთ:

ერი არის მხოლოდ ის ეთნოსი, რომელსაც აქვს (ან წარსულში ჰქონდა) საკუთარი სუვერენული სახელმწიფო, სადაც ამ ეთნოსის მშობლიური ენა ქვეყნის ოფიციალური სახელმწიფო და ლიტერატურული ენაა. ამასთანავე, დამოუკიდებელი ერთეული სახელმწიფოს შენარჩუნება (ან მისი აღდგენა), ეთნოსის უმთავრესი მიზანია და მას ამის უნარი შესწევს.

ერის ასეთი განმარტება საკმაოდ მკაცრად ზღუდავს ერად ყოფნის პირობებს და მკვეთრი ზღვარი გააყავს ერსა და ეთნოსის სხვა სოციალურ-ისტორიულ ერთობებს შორის. ამ განმარტებაზე დაყრდნობით დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენს დავადგინოთ არის ესა თუ ის ეთნოსი ერი, თუ – არა. ამასთანავე, მკვეთრად გაემიჯნოთ ერი პოლიტიკური მნიშვნელობით და ერი ეთნიკური მნიშვნელობით. მაგალითად, კანადელი ან შვეიცარიელი ერები პოლიტიკურად ერებია, მაგრამ არა ეთნოერები. კანადაში ორი ეთნოერია – ანგლოკანადელები და ფრანკოკანადელები, რადგან ორივე მათგანი ერის აუცილებელ პირობას აკმაყოფილებს – აქვთ საკუთარი სახელმწიფო, სადაც მათი მშობლიური ენა სახელმწიფო ენაა (ინგლისური, ფრანგული). ასევე შვეიცარიაში ოთხი ეთნოერია, გერმანოშვეიცარიელები, ფრანკოშვეიცარიელები, იტალოშვეიცარიელები და რეტრორომანელები და თითოეული მათგანის მშობლიური ენა შვეიცარიის სახელმწიფო ენაა. იგივეს ვერ ვიტყვით ზაირელებსა და ნიგერიელებზე. ზაირელი და ნიგერიელი ერები მხოლოდ პოლიტიკური მნიშვნელობით არსებობენ (ამ ქვეყნების მოქალაქეების ერთობლიობა), მაგრამ არც ერთი ეთნოერი ამ ქვეყნებში არ არის,

რადგან არც ერთი ეთნოსის მშობლიური ენა ქვეყნის სახელმწიფო ენის ფუნქციას არ ასრულებს.

შედარებით რთულია ე.წ. პოტენციური ერების დადგენა. ე.ი. იმ ეთნოსების გამოყოფა, რომელთაც არც დღეს და არც წარსულში თავისათი ეროვნული სახელმწიფო არ აქონიათ. მაგრამ ამჟამად იბრძვიან პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის და აქვთ ყველა პირობა საკუთარი ძალებით უზრუნველყოს დამოუკიდებელი არსებობა. ასეთი ხალხების რიცხვი შედარებით მცირეა და ხანამ დამოუკიდებლობას მიაღწევენ. საადრევია მათი ერებად მოხსენიება. მაგრამ არც ხალხივნებად იქნებოდა მათი ნათვლა ხწარი. ამდენად, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მათი მოხსენიება პოტენციური ერების სახელით.

კავკასიის მაგალითზე შეიძლება ითქვას, რომ აქ სამი ერთი - ქართველები, ხომხები და აზერბაიჯანელები. არც ერთი სხვა ხალხი ერად არ შეიძლება ჩათვალოს. რადგან არც ერთ მათგანს წარსულში (დღევანდელზე რომ აღარაფერი ვთქვათ) არ აქონია თავისი დამოუკიდებელი სახელმწიფო და დიპტერატურული ენა, რომელიც თვითივალური ენის ფუნქციას შეასრულებდა. (VIII-X საუკუნეებში არსებული აფხაზთა სამეფო ქართული სახელმწიფო იყო, რომლის თვითივალური ენა ქართული იყო და ქართველები მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას შეადგენდნენ). რაც შეეხება პოტენციურ ერებს, ძველი გასარკვევია წრდილო კავკასიის რომელი ხალხი შეიძლება მოხვდეს ამ კარგობაში. დამოუკიდებელი სახელმწიფოს იდეა აქ ამკარად არც ერთ ერს არ გახუცხადებია. მხოლოდ ჩეჩნებია ერთგვარი გამონაკლისი. მაგრამ სადავო საკითხია, ისინი ჩეჩნეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფოსათვის იბრძვიან თუ წრდილოეთი კავკასიის ისლამური სახელმწიფოს შექმნის იდეა ამომრავებთ. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში მამობრავებელ ძალად რელიგია გამოდის და არა ეროვნული სახელმწიფოს იდეა. რაც შეეხება აფხაზებს, მათი მიზანი იმდენად პოლიტიკური დამოუკიდებლობა არ არის, რამდენადაც საქართველოდან გასვლა და საუკეთესო გამოსავალს რეგულარულად შეერთებაში ხედავენ. ასეთი მოსწრაფება ერს არ შეიძლება ახალიათებდეს.

ერის სემით მოცემულ განმარტებას გარკვეული მნიშვნელობა შეიძლება აქონდეს თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის ისეთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემის უკეთ გარკვევის საკითხში, როგორცაა ხალხთა თვითგამორკვევა, კითხვასზე, რო-

მელ ხალხს აქვს უფლება მოითხოვოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და საკუთარი სახელმწიფოებრიობა, ცალსახა პასუხი უნდა გაეცეს – მხოლოდ და მხოლოდ იმ ერებს (როგორც რეალურს, ისე პოტენციურს), რომლებსაც ამის ისტორიული გამოცდილება აქვთ ან გააჩნიათ ყველა პირობა დამოუკიდებლად იარსებონ. ხალხოვნებებისა და ტომებისათვის თვითგამორკვევის უფლება ნიშნავს, რომ მსოფლიოს 4000-ზე მეტმა ეთნოსმა თავისი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა მოითხოვოს. ამის დაშვება კი იმდენად აბსურდულია, რომ სალაპარაკოდაც არ ღირს.

1.2. სახელმწიფო

ერთან შედარებით სახელმწიფო ცნება გაცილებით უფრო კონკრეტული და ნაკლებად სადისკუსიოა. ეს არის პოლიტიკური ხელისუფლების განსაკუთრებული, ორგანიზებული ინსტიტუტი, რომელსაც აქვს მართვისა და იძულების სპეციალური აპარატი და წარმოადგენს რა საზოგადოებას, ახორციელებს ხელმძღვანელობას ამ საზოგადოებაზე და უზრუნველყოფს მის ინტეგრაციას. სახელმწიფოს აუცილებლად უნდა ჰქონდეს შემდეგი ძირითადი მახასიათებლები: მუდმივი მოსახლეობა, ზუსტად განსაზღვრული ტერიტორია, ხელისუფლება, რომელიც უზრუნველყოფს კონტროლს ტერიტორიაზე და მოსახლეობაზე, აგრეთვე საზოგადოების ორგანიზაციას და მართვას კანონების საფუძველზე. სახელმწიფოს არსებობის აუცილებელი პირობაა სუვერენულობა და სხვა სახელმწიფოების მხრიდან მისი სახელმწიფოებრიობის ცნობა და აღიარება (I. Rourke, 1993, p.161–165).

სუვერენიტეტი ანუ სახელმწიფო ხელისუფლების უზენაესობა საშინაო საქმეებში და დამოუკიდებლობა საგარეო პოლიტიკაში, სახელმწიფოს უმთავრესი ნიშანია. ეს ცნება ასევე გულისხმობს იურიდიულ თანასწორობას სახელმწიფოთა შორის.

თავისთავად ცხადია, რომ სუვერენიტეტის საფუძველი და უმთავრესი ელემენტი დამოუკიდებლობაა. სწორედ დამოუკიდებელი, სუვერენული სახელმწიფოები საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი აქტორებია 1648 წლის ვესტფალიის ზავიდან (როცა საღვთო იმპერია წმინდა წყლის ფორმალურად

იქცა, სოფო რომის პაპის ძღვენიცა და სიკეთარი სამკლდობელითი შემოიყარება და წყობილი დღემდე, მაგრამ დამოუკიდებლობა არ არის ახსოვდებური, ხშირ შემთხვევაში პატარა, ხუცტი სახელმწიფო იძენდა არის დამოკიდებული დიდ და ძლიერ მეზობლებზე, რომ მისი სუვერენიტეტი მხოლოდ თერიდული სუვერენიტეტია და არა რეალური, ასევე იმ შემთხვევაში, როცა სახელმწიფო უხეზად არღვევს თავისი მოქალაქეების უფლებებს, ხერთაშორისო საზოგადოება უფლებამოსილია გაატაროს ვარკვეული ქმედებები ამ სახელმწიფოს მიმართ, თუმცა, როცორც წესი, თვით ამ სახელმწიფოს მიერ ასეთი ქმედებები მის შინაურ საქმეებში ჩარევად ფასდება (ყოფილი ხატობა კემბრი და ჩინეთი ამის ნათელი მაგალითებია).

ბუნებრივია, თერიდული თახახწრობა სუვერენულ სახელმწიფოებს შორის არ ნიშნავს პოლიტიკურ თახახწრობას, ნიხეთისა და სახ მართის შედარება მისახლეობის რაოდენობით, ტერიტორიით, სასხედრო და ეკონომიკური პოტენციალით უხარმახარ განსხვავებას იძლევა, მაგრამ გაეროს გენერალურ ასამბლეაში არივე თითო ხმით არის წარმოდგენილი.

ტერიტორია. სახელმწიფოს მეორე აუცილებელი მახასათებელი ნიშნია ტერიტორია ანუ ის სივრცე, რომელზეც ხორციელდება მოცემული სახელმწიფოს სუვერენიტეტი და ვრცელდება მისი კანონმდებლობა, ეხადია, რომ ეს ტერიტორია საესეებით განსახლდურული უნდა იყოს და ამკარად განსიხატული სახდურები აქონდეს, სახელმწიფოთა უმრავლესობას მართლაც აქვს გამოკვეთილი და საყოველთაოდ აღიარებული სახდურები, მაგრამ ცალკეულ შემთხვევებში სწორედ სახახდურთა დაეები და ტერიტორიული პრეტენსიები ხდება კონფლიქტებისა და ომების მთავარი მიხეხი სახელმწიფოებს შორის.

მესამე სასქაროს (ეკსაკუთრებით აგრისის) სახელმწიფოთა შორის სახდურების უმრავლესობა სრულიად თვითნებურად, მეტროპოლიებს შორის შეთანხმების საფუძველზე გატარებული და ძირითადად მერიდიანებსა და პარალელებს მიხეება, ამის გამო მოელი რიგი ხდლებსა ორ და მეტ სახელმწიფოებს შორის აღმოსნდეს განსწდებული, რამაც მდგომარეობა უკიდურესად გაამწვა და პერმანენტულ კონფლიქტებს დაედო სათავე, სოგიერთ შემთხვევაში ხუცტი სახდურის დადგენა (დელომიტაცია და დექსრაცია) უკიდურესად გართულდებულია იმის გამო, რომ სახდური რთული გეოგრაფიული პირობების მქონე ადგილებზე (უდაბნო, მალაღმოსიანი რელიეფი და ა.შ.)

გადის. ასეთი მდგომარეობაა მაგალითად, საუდის არაბეთის საზღვარზე ომანთან, იემენტან და არაბთა გაერთიანებულ საემიროებთან. კიდევ უფრო რთულადაა საქმე ტერიტორიული წყლების საზღვრის დადგენისას, ხოლო იმ ქვეყნების რიცხვი, რომლებიც ვერ ახორციელებენ თავიანთ იურისდიქციას მთელ საკუთარ ტერიტორიაზე და მათი ტერიტორიის ნაწილი სპარატისტებისა ან სხვა სახელმწიფოს მიერ კონტროლირდება, საკმაოდ ბევრია.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული მაგალითებისა, ტერიტორია სახელმწიფოს უთავრესი სიმდიდრეა და არც ერთი ქვეყანა თავის ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფას არ შეუურიგდება. სახელმწიფო ტერიტორიის გარეშე წარმოუდგენელია. პალესტინის შემთხვევა, რომელსაც ხშირად უწოდებენ უტერიტორიო სახელმწიფოს, დროებითი გამოწვევისა და თავის ისტორიული მიზეზები გააჩნია. თუმცა ეჭვს არ იწვევს ის ფაქტი, რომ საკმაოდ ახლო მომავალში პალესტინის სახელმწიფო შეიქმნება და მას სავსებით განსაზღვრული ტერიტორია ექნება.

მოსახლეობა. მოსახლეობა ნებისმიერი სახელმწიფოს აუცილებელი ნიშანია. მიუხედავად იმისა, რომ მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით მსოფლიოს ქვეყნები მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან (ჩინეთი - 13 მილიარდი, ნაურუ - 6 ათასი), მისი რაღაც მინიმალური რაოდენობის გარეშე სახელმწიფო ვერ შეიქმნება, რადგან აუცილებელია იყოს ხალხის გარკვეული რიცხვი, რომელზეც ვრცელდება ქვეყნის იურისდიქცია.

ბუნებრივია, სახელმწიფოს მოსახლეობის (ქვეყნის მოქალაქეების) აბსოლუტური უმრავლესობა იმავე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ცხოვრობს, მაგრამ მოქალაქეთა რაღაც რაოდენობა შეიძლება ცხოვრობდეს სხვა ქვეყნებში. ასევე სახელმწიფოს შიგნით ყოველთვის არის უცხოელ მოქალაქეთა გარკვეული რიცხვი, რაც ხშირად მნიშვნელოვან სიდიდეს აღწევს (მაგალითად, სპარსეთის ყურის ნავთობომომოვებელ არაბულ სახელმწიფოებში უცხოელ მოქალაქეთა ხვედრითი წილი ადგილობრივ მოსახლეობაზე მეტია).

დიპლომატიური აღიარება. შეიძლება დაისვას კითხვა: როდესაც გარკვეული პოლიტიკური ერთეული აცხადებს დამოუკიდებლობას და არც ერთი სახელმწიფო ამ დამოუკიდებლობას არ ცნობს, არის თუ არა ეს პოლიტიკური ერთეული სახელმწიფო? პასუხი ცალსახაა - არა. სხვა სახელმწიფოების

მიერ დიპლომატიური ცხობა და აღიარება აუცილებელი პირობაა ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის. რათა იგი გახდეს საერთაშორისო თანამეგობრობის სრულუფლებიანი წევრი. აღიარების გარეშე ხავეჭვია, რომ თვითგამოცხადებულმა ერთეულმა დიდხანს გაძლოს (თუ, რა თქმა უნდა, მას ფარულ დახმარებას სხვა სახელმწიფო არ უწევს, რაც საერთაშორისო სამართლის სიძველის უხეშო დარღვევაა).

მიუხედავად ამისა, დღეს საკმაოდ გავრცელებული მოვლენაა თვითაღიარებულო, თვითგამოცხადებულო „სახელმწიფოები“ ან ტერიტორიები, რომლებიც სხვადასხვა სეპარატიზტული მოძრაობების ანდა დანაშაულებრივი ორგანიზაციების კონტროლის ქვეშაა. ეს დეფაქტოდ არსებული „სეკურენული“ ტერიტორიები თანამედროვე კონფლიქტებისა და საერთაშორისო დაძაბულობის ძირითადი კერაა. განსაკუთრებით მწვავედ გამოვლინდა ეს პრობლემა ყოფილ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე, ხალცი არაერთი თვითგამოცხადებულო რესპუბლიკა (აფხაზეთი, ხაშურეთი, ოსეთი, მთიანი ყარაბაღი, ხეჩხეთი, დნეპრისპირეთი).

უფრო რთული კითხვაა თუ რამდენმა ქვეყანამ უნდა ცნოს ესა თუ ის პოლიტიკური ერთეული, რომ ის სეკურენულ, დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ იქნეს მისიყელი? ამასე ცალსახა პასუხი არ არსებობს, რადგან იმდენად სახელმწიფოთა რაოდენობას არა აქვს მნიშვნელობა, რაიმენადაც რომელმა სახელმწიფოებმა ცნეს იგი.

შიდა ორგანიზაცია. ქვეყნის აუცილებლად უნდა მქონდეს გარკვეული პოლიტიკური და ეკონომიკური სტრუქტურა. მისი გამოხატულებაა ხელისუფლება, კერძოდ, მთავრობა, რომელიც ახორციელებს მართვას და უზრუნველყოფს საკუთარი მოქალაქეებისა და ტერიტორიის უსაფრთხოებას. თუ სახელმწიფოში შიდა ორგანიზაცია მოშლილია, მაშინ ქვეყანა ეწვობა ანარქიასა და ქაოსში. მაგრამ სახელმწიფოს არსებობა მასეც გრძელდება მასამ, ხანამ იგი არ დაიშლება და ეს დამლა (სხვა სახელმწიფოსთან შეერთება ან გაყოფა და ა.შ.) თვითცალკურად არ იქნება აღიარებულო სხვა სახელმწიფოების მიერ. დღეს საკმაოდ ხშირია შემთხვევები, როცა ამ თუ იმ სახელმწიფოში იხეა დარღვეული შიდა ორგანიზაცია, რომ ხელისუფლება ფაქტურად ვერ ახორციელებს თავის მოვალეობას და ქვეყანა სხვადასხვა კლანებსა, მავთისურ გაერთიანებებსა და ბანდოურიბებს შორის არის განაწილებული. ასეო ქვეყნებს ხშირად მოიხსენიებენ როგორც „არშემდგარ სახელმწიფოებს“.

ომებისა და რევოლუციების შემთხვევაში ხშირია მთავრობის ემიგრაციაში წასვლა. ზოგ შემთხვევაში სახელმწიფოთა ნაწილი სწორედ დევნილ ხელისუფლებას აღიარებს და მასთან ინარჩუნებს კავშირებს, თუმცა სახელმწიფოს უკვე დიდი ხანია სხვა მთავრობა მართავს.

შინაგანი ნდობა. სახელმწიფოს კიდევ ერთი აუცილებელი ნიშანია შინაგანი ნდობა ანუ მოსახლეობის ერთგულება და ღოიადური დამოკიდებულება საკუთარი ქვეყნისადმი. თუ ქვეყნის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი პოზიტიურად არ არის განწყობილი თავისი სახელმწიფოსადმი, არა აქვს პატრიოტიზმის გრძობა და ეწინააღმდეგება ხელისუფლებას იმ ღონისძიებების გატარებაში, რომლებიც სახელმწიფოს ინტერესებს ემსახურება, მაშინ ქვეყნის ხელმძღვანელობას ძალიან გაუჭირდება ასეთი სახელმწიფოს შენარჩუნება. საბჭოთა კავშირისა და იუგოსლავიის დაშლა ამის საუკეთესო მაგალითია. კერძოდ, ეს ქვეყნები იმიტომ დაიშალა, რომ მათი მოსახლეობის დიდი ნაწილისათვის (პირველ რიგში არარუსი და არასერბი ხალხებისათვის) აღნიშნული სახელმწიფოები უცხო და მათი ეროვნული ინტერესებისათვის მიუღებელი იყო და ბუნებრივია მის მიმართ არც პატრიოტულ გრძობებს არ განიცდიდნენ და არც მთავრობისადმი ღოიადობით გამოიჩინებოდნენ (განსაკუთრებით მას შემდეგ რაც კომუნისტური დიქტატურა შესუსტდა და რეპრესიების საფრთხე მოიხსნა).

ამრიგად, თუ შევაჯამებთ ნათქვამს, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სახელმწიფო უნდა აკმაყოფილებდეს ზემოაღნიშნულ ექვს ნიშანს, რომ მან იარსებოს. სახელმწიფოს არსებობა კი ხორციელდება სახელმწიფო მექანიზმის საშუალებით. ამ უკანასკნელში იგულისხმება იმ ორგანოთა ერთობლიობა, რომლებიც სახელმწიფო მოღვაწეობის ძირითადი მიმართულებების რეალიზაციით ახორციელებს საზოგადოების მართვას. სახელმწიფო მექანიზმს მიეკუთვნება საკანონმდებლო, აღმასრულებელი, სასამართლო ორგანოები და ძალოვანი სტრუქტურები (არმია, პოლიცია, უშიშროება, სასჯელ-აღმსრულებელი დაწესებულებები), რომლებიც აუცილებლობის შემთხვევაში ატარებენ იძულებით ღონისძიებებს. თუ სახელმწიფოს არ შეუძლია აიძულოს საკუთარი მოსახლეობა დაემორჩილოს ხელისუფლებას, მაშინ ასეთი სახელმწიფოს არსებობა ეჭვქვეშ დგება. ეს იმდენად მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომ მას, ზოგჯერ, სახელმწიფოს ძირითად ფუნქციად თვლიან. კერძოდ, მაქს ვებერი

სახელმწიფოს განმარტავდა, როგორც დაკახონებულს ძალადობის ინსტრუმენტს (ციტირებულია Gelmer, 1983, p.3), რადგან წესრიგის დამყარების და კონფლიქტის რეგულირების უფლება ძალის ხაშუალებით ლეგიტიმურად მისიჭებული აქვს მხოლოდ ერთ, ნათლად გამოკვეთილ და ცენტრალიზებულ სახელგადამცემ ინსტიტუტს. ეს არის სახელმწიფო. მაგრამ, ბუნებრივია, დაკახონებულს ძალიადობა არ არის სახელმწიფოს ერთადერთი ფუნქცია. უფრო სწორი იქნება ვთქვათ, რომ დაკახონებულს ძალიადობა არა მთელი სახელმწიფოს, არამედ სახელმწიფოს ცალკეული ორგანოების ფუნქციაა. თვით სახელმწიფოს ფუნქციები ვახისახდვრება, როგორც მისი მოღვაწეობის ძირითადი მიმართულებები, გარკვეული ხაშუაშია, მოქმედების წრე, რომელიც ხორციელდება კანონით ან ხელშეკრულებით განსახდვრული ვალდებულებების საფუძველზე (Общая теория права и государства, 1996, ст. 44).

სახელმწიფოს ფუნქციები იყოფა ორ ძირითად ჯგუფად: **შიდა** – 1. სამართლებრივი წესრიგის, სახელგადამცემი უსაყრთხოების, საკეთრების უფლებისა და მოქალაქეთა სხვა უფლებების დაცვა, 2. ეკონომიკური, 3. კულტურული, 4. სოციალური, 5. ეკოლოგიური, 6. ოღელოგიური.

საგარეო – 1. მშვიდობის შენარჩუნება და მშვიდობიანი თანარსება, 2. საქმასი პაცნორობისა და თანამშრომლობის უსრუნველყოფა, 3. სახელმწიფო სეკურენიტეტის დაცვა გარემო ხელყოფისაგან.

სახელმწიფოს ფუნქციონირებისა და მოწეობის თავისებურებები გამოხატულებას პოულობს სახელმწიფოს **ფორმებში**, სახელმწიფოს ფორმა თავის თავში შეიცავს სამ ერთმანეთთან დაკავშირებულ ინსტიტუტს – *მმართველობის ფორმას, სახელმწიფო მოწეობის ფორმას და სახელმწიფო რეჟიმს*.

მმართველობის ფორმა განსახდვრავს სახელმწიფო ხელისუფლების უმადლეხი ორგანოების შემადგენლობას, მათი ფორმირების წესს და ერთმანეთთან და მოსახდვრებათან მათი ურთიერთქმედების ორგანიზაციას (რესპუბლიკებისა და მონარქიების სხვადასხვა სახეები).

სახელმწიფო მოწეობის ფორმა განსახდვრავს ხელისუფლებისა და მმართველობის ცენტრალური ორგანოების დამოკიდებულებას სახელმწიფოს შემადგენელ ნაწილებთან და ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებთან და თვითმმართველობებთან (უნიტარული სახელმწიფოები, უფდერაციები, კონფედერაციები).

სახელმწიფო რეჟიმი ნიშნავს სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელების მეთოდების ერთობლიობას (დემოკრატიული, ავტორიტარული და ა.შ.). რაც შეეხება თვით სახელმწიფო ხელისუფლებას, იგი არის სახელმწიფო აპარატის მიერ შეიარაღებული ხალხის სპეციალურ რაზმებსა და სოციალურ იძულებით დაწესებულებებზე დაყრდნობით საზოგადოებაზე ხელმძღვანელობა.

სახელმწიფო ძალზე რთული და მრავალმხრივი ფენომენია, ხოლო მისი ფუნქციებისა და ფორმების ურთიერთკავშირების მრავალი ვარიანტი შეიძლება არსებობდეს. სახელმწიფოთა კლასიფიციის სხვადასხვა სისტემები გვხვდება. ერთ-ერთი მათგანია სახელმწიფოთა ტიპოლოგია მათი ძირითადი, არსებითი ნიშნების მიხედვით. ამჟამად სახელმწიფოთა ტიპოლოგიისადმი ორი ძირითადი მიდგომა არსებობს – **ცივილიზაციური** და **ფორმაციული**.

პირველ მათგანს საფუძვლად უდევს სახელმწიფოს მიკუთვნება გარკვეული ცივილიზაციისადმი. ცივილიზაცია, თავის მხრივ, ძალზე ტევადი და არაერთმნიშვნელოვანი ცნებაა. იგი განმარტებულია როგორც კულტურის სინონიმი ან საზოგადოების განვითარების დონე, ასევე როგორც კულტურული განვითარების შედარებით მაღალი დონე ანდა გარკვეული დროისა და ადგილის კულტურის მახასიათებელი (Webster's New American Dictionary, 1995, p.96). ცივილიზაცია აუცილებლად გულისხმობს საზოგადოების განვითარების მაღალ დონეს, შრომის დანაწილებას და ცენტრალიზებულ ხელისუფლებას. (Webster's New World Encyclopedia, 1993, p.239), ამასთანავე, ცივილიზაცია, როგორც წესი, ზეეროვნული ფენომენია და თავის თავში აერთიანებს ერთმანეთთან ახლო მყოფ რამდენიმე ეროვნულ კულტურას, რომელთა გამაერთიანებელი ფაქტორი, როგორც წესი, რელიგიური მსოფლმხედველობაა (მაგ., მართლმადიდებლური, დასავლური, ისლამური, ინდუისტური, ბუდისტური ცივილიზაციები). ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი არნოლდ ტოინბი (Arnold Toynbee, 1974) კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე 21 ცივილიზაციას გამოყოფს, რომელთაგან მე-20 საუკუნემდე მხოლოდ ექვსმა მოაღწია. ხოლო ამერიკელი პოლიტოლოგი ს. ჰანტიგტონი (S. Huntington, 1996) თანამედროვე პერიოდში რვა ცივილიზაციის არსებობას ვარაუდობს. რადგან ცივილიზაციის საფუძველი კულტურაა, ხოლო კულტურის ასზე

მეტი განმარტება არსებობს, ამდენად ცივილიზაციური ტიპოლოგიის მრავალ ვარიანტზე შეიძლება საუბარი.

კერძოდ, ცივილიზაციის სხვადასხვა გაგებიდან გამომდინარე, შესაძლებელია გამოიყოს ცივილიზაციის შემდეგი ხაზები და მათთან დაკავშირებული სახელმწიფოთა ტიპები:

- აღმოსავლური, დასავლური, შერეული;
- ძველი, შუა საუკუნეების, თანამედროვე;
- აგრარული, სამრეწველო, სამეცნიერო-ტექნიკური;
- ინდუსტრიამდელი, ინდუსტრიული, პოსტინდუსტრიული;
- ლოკალური, განსაკუთრებული, თანამედროვე.

სახელმწიფოთა ტიპოლოგიის ცივილიზაციური ვარიანტი თრ ხერითხეულ ნაკლოვანებას შეიცავს. ჯერ ერთი, თვით ცივილიზაციების გამოყოფის კრიტერიუმები ძალზე მრავალნაირი და ურთიერთგანსხვავებულია, რაც ამწყობს სახელმწიფოთა ტიპებად დაყოფის შესახებულობას. მეორეც, ასეთი ტიპოლოგიის დროს ვერ ხერხდება გამოიყოს ის მთავარი, რაც ახასიათებს სახელმწიფოს - პოლიტიკური ხელისუფლების ხასიათი. ამიტომ სახელმწიფოთა ტიპოლოგიისას ცივილიზაციური მიდგომა, როგორც წესი, დამსარე ხასიათისა და ძირითადი ეერადდება ფორმაციულ ვარიანტზეა გადატანილი (განსაკუთრებით დამახასიათებელი იყო ასეთი მიდგომა საბჭოთა და მარქსისტული მეცნიერებისათვის, სადაც სახელმწიფოს საფუძვლად მიიხსილდა ხელისუფლების არსი და მისი კლასობრივი ბუნება).

ფორმაციული მიდგომის დროს აქცენტი კეთდება სახელმწიფოთა ისტორიული ტიპების გამოყოფაზე, თვით სახელმწიფოს ისტორიული ტიპი კი განისაზღვრება, როგორც განსაზღვრული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის სახელმწიფოს ძირითადი, უმნიშვნელოვანესი ერთობლიობა, რომელიც მის კლასობრივ არსს გამოხატავს. ამდენად, ერთსა და იმავე ტიპში ექცევა ის სახელმწიფოები, რომლებიც ერთ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციას მიეკუთვნებიან და საერთო კლასობრივი არსი ახასიათებთ.

რაც შეეხება საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის გამოყოფას, მას საფუძვლად უდევს მატერიალური წარმოების წესი, რაც თავის მხრივ განისაზღვრება წარმოების საშუალებებზე საკუთრების ფორმით, აქედან გამომდინარე, გამოიყოფა ხეუი საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაცია: პირველყოფილ-თემური, მონათმფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური

და სოციალისტური. შესაბამისად სახელმწიფოთა ძირითად ისტორიულ ტიპებს წარმოადგენს – მონათმფლობელური, ფეოდალური, ბურჟუაზიული და სოციალისტური სახელმწიფოები.

აღნიშნული ტიპოლოგია, მიუხედავად მისი მკვეთრად იდეოლოგიზირებული შინაარსისა, უდავოდ უკავშირებს წარმოების წესს და შესაბამისად ეკონომიკურად გაბატონებულ კლასს, რომლის ხელშიც არის წარმოების საშუალებები, მეორე ადგენს ზოგად კანონზომიერებებს, რაც დამახასიათებელია ერთი და იმავე საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის ყველა სახელმწიფოსათვის დაბოლოს, მესამე ავლენს სახელმწიფოთა ერთი ტიპის მეორეთი შეცვლის კანონზომიერებებს ფორმაციების ცვლის შესაბამისად.

მაგრამ ფორმაციულ მიდგომას აქვს სერიოზული ნაკლიც და ეს მისი ვიწროკლასობრივი ხასიათია. კერძოდ, მხოლოდ წარმოების წესით, გაბატონებული კლასებითა და საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციებით ძნელია აიხსნას სახელმწიფოს არსი. აგრეთვე სახელმწიფოთა განსხვავებები ერთი ფორმაციის შიგნით (Общая теория права и государства, 1996წ, стр. 300–301).

სახელმწიფოს ტიპებისაგან განსხვავებით, სახელმწიფოს ფორმებში იგულისხმება სახელმწიფო მოწყობა და სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანიზაცია. ამ თვალსაზრისით განარჩევენ *მმართველობის ფორმებს, სახელმწიფო მოწყობის ფორმებს* და *პოლიტიკური რეჟიმის ფორმებს*.

მმართველობის ფორმაში იგულისხმება სახელმწიფოს უმაღლესი ხელისუფლების ორგანიზაცია, განსაკუთრებით მისი ცენტრალური ორგანოების სტრუქტურა, კომპეტენცია, მათი ფორმების წესები, უფლებამოსილებების ხანგრძლივობა, მოსახლეობასთან დამოკიდებულება და ხალხის მონაწილეობის ხარისხი ხელისუფლების ფორმირებაში.

ჯერ კიდევ არისტოტელემ გამოჰყო მმართველობის ფორმები იმის მიხედვით, თუ როგორ ხორციელდება უმაღლესი ხელისუფლება – ერთპიროვნულად (მონარქია), პირთა განსაზღვრული რიცხვით (არისტოკრატია) თუ მთელი მოსახლეობის მიერ (დემოკრატია). ეს კრიტერიუმები დღემდე ძალაშია და სახელმწიფოებსაც მმართველობის ფორმის მიხედვით აჯგუფებენ იმ კრიტერიუმზე დაყრდნობით ერთი პირი ახორციელებს

მმართველობას, თუ არსებითი ორგანო. ამასთან დაკავშირებით გამოიყოფა მართველობის *მონარქიული* და *რესპუბლიკური* ფორმები.

სახელმწიფო მოწყობის ფორმაში იკუთვნის ხახელმწიფო ხელისუფლების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ორგანიზაცია, სახელმწიფოს, და მის შემადგენელ ნაწილებს, ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებს შორის ერთიერთადამოკიდებულება. ამ თვალსაზრისით გამოიყოფა *უნიტარული* და *ფედერაციული* სახელმწიფოები, აგრეთვე სახელმწიფოთა კავშირი - *კონფედერაცია*.

სახელმწიფო მოწყობის ფორმა თავისთავად არ განსაზღვრავს სახელმწიფოს ძლიერებას, კერძოდ იმას თუ რამდენად შეკავშირებული და მდგრადია სახელმწიფო, ხშირ შემთხვევაში ხწორედ ფედერაციული მოწყობა ხდება სახელმწიფო ერთიანობის შენარჩუნების საშუალება, თუმცა უხშირად დეცენტრალიზებული ფორმაში შეიძლება ქვეყნის დაშლამდე მიგვიყვანოს, ხოლო ზედმეტმა ცენტრალიზაციამ ცენტრსა და რეგიონებს შორის ისეთი დაპირისპირება გამოიწვიოს, რომ სახელმწიფოს მოღიანობას შეექმნას საყრდსე.

სახელმწიფოები ერთმსხეთისაგან განსხვავდება აგრეთვე *პოლიტიკური რეჟიმის* ფორმირების მიხედვით.

პოლიტიკური რეჟიმი ვაწრო გაგებით გულისხმობს სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის ხერხებისა და საშუალებების ერთობლიობას, ხოლო ფართო გაგებით ეს არის მოქალაქეთა პოლიტიკური თავისუფლებებისა და უფლებების გარანტირებულიობის დონე, კონსტიტუციური და სამართლებრივი ხორმების შესაბამისობა პოლიტიკურ რეალიტეტსა და ხელისუფლების ორგანოების მიმართების ხასიათი სახელმწიფო და სასოციალდებრივი ცხოვრების სამართლებრივ საუკუთხედობას.

პოლიტიკური რეჟიმის მრავალი სახე არსებობს და ათთოეულ ისტორიულ ეპოქას პოლიტიკური რეჟიმის შესაბამისი ფორმები ახასიათებს.

მონათმფლობელური ეპოქის სახელმწიფოთათვის დამახასიათებელი იყო ისეთი პოლიტიკური რეჟიმები, როგორცაა დესპოტია, თუკრატული მონარქია, არისტოკრატის მმართველობა, ოლიგარქიული და მონათმფლობელური დემოკრატის რეჟიმები, ფეოდალისმის დროს გაბატონებული იყო „ფეოდალური დემოკრატის“, კლერიკალურ-ფეოდალური, მდოტარსიულ-პოლიტიკური და „გასათლებელი აბოლუტისმის“ რეჟი-

მები. კაპიტალიზმის დროს კი არსებობს ლიბერალური, კონსტიტუციურ-დემოკრატიული, ბონაპარტისეული, სამხედრო-პოლიციური, ფაშისტური, აგრეთვე ფაშიზმისმაგარი (მაგ., რასისტულ-ნაციონალური), ხოლო ზოგიერთ ისლამურ ქვეყანაში – რელიგიურ-ფუნდამენტალისტური რეჟიმები. რაც შეეხება სოციალისმს, აქ უნდა ჩამოყალიბებულიყო სახალხო-დემოკრატიული, საერთო-სახალხო პოლიტიკური რეჟიმები, მაგრამ რეალურად შეიქმნა პარტიული დიქტატურის ავტორიტარული, ზოგან კი ტოტალიტარული რეჟიმები.

პოლიტიკური რეჟიმების ეს მრავალფეროვანი სპექტრი ორ დიდ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: *დემოკრატიულ* და *ანტიდემოკრატიულ* რეჟიმებად:

დემოკრატია ანუ ხალხის მმართველობა აღნიშნავს სახელმწიფოს პოლიტიკური რეჟიმის ფორმას მაშინ, როცა საკანონმდებლო ხელისუფლება წარმოდგენილია ხალხის მიერ თავისუფლად არჩეული კოლექციალური ორგანოს სახით. ხოლო კანონით გარანტირებულია მოქალაქეთა ფართო სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური უფლებები, მიუხედავად მათი სქესის, რასის, ეროვნების, რელიგიის, განათლების, ქონებრივი მდგომარეობის და პოლიტიკური შეხედულებებისა. დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმი წარმოუდგენელია აზრის, სიტყვის, პრესის თავისუფლების გარეშე, მისი აუცილებელი ატრიბუტია მრავალპარტიული სისტემაც. თავისთავად ცხადია, რომ დემოკრატიული რეჟიმის წარმატებით ფუნქციონირება გულისხმობს მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების მაღალ დონეს.

რაც შეეხება ანტიდემოკრატიულ რეჟიმებს, ზოგადად მათთვის დამახასიათებელია იმ პირობების არსებობა ან უკიდურესი შეზღუდვა, რაც დემოკრატიულ რეჟიმებს ახასიათებთ და ზემოთ იყო საუბარი. ჩვენს ეპოქაში განსაკუთრებით დიდი როლი ითამაშეს ანტიდემოკრატიული რეჟიმების ისეთმა ფორმებმა, როგორცაა ტოტალიტარიზმი და ავტორიტარიზმი.

ტოტალიტარიზმის დროს უმცირესობა ხელთ იგდებს ძალაუფლებას იმისათვის, რომ საზოგადოებას თავს მოახვიოს რომელიმე იდეოლოგია. ყველა ტოტალიტარული რეჟიმი ერთმანეთის მსგავსია, მაგრამ განსხვავდებიან იდეოლოგიით (მაგ., ფაშიზმი, ისლამური ფუნდამენტალიზმი, კომუნისტური და სოციალისტური რეჟიმები და ა.შ.).

ბ. ფრიდრიხი და ხ. ბექჩინსკი გამყოფი ტოტალიტარიზმის ექვს კრიტერიუმს: მონოპოლიური იდეოლოგია, ერთადერთი პარტია, ტერორი საიდუმლო პოლიციის დახმარებით, მონოპოლია კომუნიკაციის საშუალებებზე; შეიარაღების მონოპოლიური უფლება; ეკონომიკის ცენტრალიზაცია, ე. გადენსი ტოტალიტარიზმის ოთხ სიძახს ასახელებს: ა) ტოტალიტარული იდეოლოგია, რომელიც უნდა მიიღოს სახელადებლის ექვსა წევრმა; ბ) ერთადერთი პარტია, რომელიც ქადაგებს მოცემულ იდეოლოგიას; გ) საიდუმლო პოლიცია, რომლის დახმარებუბადაცა მიიღოს და დახატოს რეჟიმის მტრები; დ) მონოპოლიური კონტროლი ეკონომიკაზე, ძახიბრივი ინფორმაციის საშუალებებსა და შეიარაღებულ ძალებზე. (ფრიდრიხისა და ბერძინსკის, 2000, გვ. 159–160).

ავტორიტარიზმს გარკვეულწილად განდამოკიდებულია უკუყო ტოტალიტარიზმისა და დემოკრატიათს შორის. ამ წყობის ხელისუფლება მონოპოლია არ იღებს სახელადებრივი ხაქმის ხმის ექვსა ხვერთხე და ზოგიერთ მათგანს (მაგ., ეკონომიკას) აძლევს ავტონომიური განკითარების შესაძლებლობას, რაც ხშირ შემთხვევაში ხაქმითი ეკონომიკურ უფლებს იძლევა.

ავტორიტარიზმის დამახასიათებელი ნიშნებია: ძალაუფლების მატარებელია მცირე რიცხვი (შეხადლებელია ერთი პარტიუბება); ძალაუფლების შეუხლეულობა, რიფებსც მოქალაქეებს კონტროლის შესაძლებლობა არა აქვთ; ძალაუფლება დავრდნობა, თუ მოქალაქეებს შირიდან უკმყოფილება გამოსვლადება; ძალაუფლებისა და პოლიტიკური ცხოვრების მონოპოლიზაცია; პოლიტიკური ელიტის ზემოდახ დახმარება, ახგვარად, ავტორიტარიზმი შეიძლება გ. ხიმარეთს რიფირც, ერთი პირის, ან პირთა ჯგუფის შეუხლეუდაც ძალაუფლება, რომელიც არ უმეებს პოლიტიკური თაბიხეის არხებობას, მავრამ თირხეებს პირთხეებისა და სახელადებლის ავტონომიის არაპოლიტიკურ ხვერთხეში (Израиль В.М., Соловьев А.И. 1996, с.197).

ვადეც უნდა აღინიშნოს ზოგიერთი სახელმწიფოთხეის დამახასიათებელი *მაყთხური წეობა*, რიცა სახელმწიფოებრივ თიბტებზე თირმეების ე.წ. „თავისი ადამიანები“ და კონტროლიების „სათლისმეებით“, რომელიც კლანებს შორის შედმთვად მამდინარეობს ბრძოლა ე.წ. ელენის ზვერთხეის გადასახაწილებდაც.

1.3. ერი-სახელმწიფო

„ერი-სახელმწიფოს“ ცნება ზემოთ უკვე იყო ნახსენები და იგულისხმებოდა ისეთი ერი, რომელიც წარმოიშვა ჯერ როგორც კულტურული ერთობა, შემდეგ კი ეროვნული თვითშეგნების ზრდის შედეგად შეიქმნა ეროვნული სახელმწიფოს აუცილებლობა და ჩამოყალიბდა პოლიტიკური ერთობა (ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ერების უმრავლესობა). ამის საპირისპიროა „სახელმწიფო-ერის“ კონცეფცია, რომლის მიხედვითაც ერი ყალიბდება სახელმწიფოს შიგნით, როცა საერთო სუვერენიტეტი წარმოშობს საერთო ინსტიტუტებს, ეთნიკურ ერთობებს შორის არსებული განსხვავებები თანდათან იშლება და წარმოიშევა ერთიანი ეროვნული თვითშეგნება. ე.ი. სახელმწიფო წარმოშობს ერს (დასავლეთ ევროპის ერები).

ამ ცნებებში განმარტების ობიექტი ერთია და აქცენტი გადატანილია იმაზე, თუ რომელ ერს შეიძლება ეწოდოს „ერი-სახელმწიფო“ და რომელს – „სახელმწიფო-ერი“.

მაგრამ ბუნებრივია ერი-სახელმწიფოს ცნება შეიძლება გავიგოთ საპირისპირო კუთხითაც. ე. ი. არა ისე თუ როგორ ერს შეიძლება ეწოდოს „ერი-სახელმწიფო“, არამედ ისე, თუ როგორ სახელმწიფოს შეგვიძლია ეწოდოთ „ერი-სახელმწიფო“?

ყველაზე მოკლე და ლაკონური განმარტებით ერი-სახელმწიფო არის ისეთი სახელმწიფო, რომლის მთელი მოსახლეობა ერთსა და იმავე ერს მიეკუთვნება. ე.ი. ცნებები ერი და სახელმწიფო ფაქტიურად იდენტურია.

აბსოლუტურად წმინდა სახით „ერი-სახელმწიფო“ არ არსებობს და არც არასოდეს უარსებია, რადგან ნებისმიერი სახელმწიფოს მოქალაქეებს შორის ყოველთვის არიან სხვადასხვა ერის (ეროვნების) წარმომადგენლები. ამიტომ ერი-სახელმწიფოს ცნება არ გულისხმობს ეთნიკურად აბსოლუტურად ერთგვაროვან სახელმწიფოს, ეს უფრო მრავალმნიშვნელოვანი ცნებაა და მასში შეიძლება სხვადასხვა შინაარსი იდოს. ყველაზე გავრცელებული განმარტებით, როგორც ეს გეხვდება განმარტებით ლექსიკონებში და ენციკლოპედიებში ერი-სახელმწიფო არის სუვერენული პოლიტიკური ერთობა ერთი ერის დომინანტური მდგომარეობით (Politics. The Concise Oxford Dictionary, 1996, p.331). როგორც ვხედავთ, ამ განმარტებაში ლაპარაკია

არა იმასე, რომ ქვეყნის მთელი მოსახლეობა ერთი ერის წარმომადგენელი იყოს, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმასე, რომ სახელმწიფოს მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას ერთი რომელიმე ერის წარმომადგენლები შეადგენდნენ, რომელთა ენაც, როგორც წესი, იქნება სახელმწიფო ენა, ხოლო ქვეყნის სახელწოდება ამ ერის სახელთან იქნება დაკავშირებული (მაგ., ფრანგი – საფრანგეთი, ბერძენი – საბერძნეთი, ქართველი – საქართველო და ა.შ.). ერი-სახელმწიფოს ამ მნიშვნელობის აღსანიშნავად ბევრი მკვლევარი ამჯობინებს ტერმინს „ეროვნული სახელმწიფო“.

ფართო მნიშვნელობით „ერი-სახელმწიფო“ (ეროვნული სახელმწიფო) გულისხმობს დღეს არსებულ სახელმწიფოთა ტიპს, როგორც საპირისპირო ცნებას ამ სახელმწიფოებისა, რომელიც ანტიკურ პერიოდში და შუა საუკუნეებში არსებობდა. როგორც ცნობილია, იმდროინდელი სახელმწიფოების აბსოლუტური უმრავლესობა არა ერის, არამედ მონარქის სახელმწიფოები იყო. მათ ხაზღვრებში ერთიანდებოდა ის ტერიტორიები, რომლებიც ან დაპყრობითი ომების, ანდა დინასტიური ქორწინების შედეგად იყო ხოლმე შემოერთებული. ხშირ შემთხვევაში ისინი ტერიტორიულად მოწყვეტილი იყო ერთმანეთისაგან, ხოლო მოსახლეობის თვალსაზრისით ეთნიკურ კონგლომერატს წარმოადგენდა. ამიტომ მათ ვერაზიარად ვერ ეუწოდებთ ეროვნულ სახელმწიფოებს და მათი ხაზღვრების სწრაფი და პერმანენტული ცვლილებები სწორედ ტერიტორიული დაქსაქსელობით და ეთნიკური სიჭრელით იყო გამოწვეული. თბილვე შეიძლება თქვას ქალაქ-სახელმწიფოებზე და საეკლესიო (პაპის, არქიეპისკოპოსების) სახელმწიფოებზე, სადაც სახელმწიფოს საფუძველს არა ეროვნული (ეთნიკური) ერთობა შეადგენდა, არამედ რელიგიური კუთვნილება და საეკლესიო ქვეშევრდომობა, ანდა ერთი ქალაქის მოქალაქეობა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ეროვნული სახელმწიფო (ანუ ერი-სახელმწიფო მისი ფართო მნიშვნელობით) შედარებით ახალი ფენომენია. იგი სათავეს იდებს 1648 წლის ვესტფალიის ზავის შემდეგ, როცა საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი აქტორები გახდნენ სწორედ ეროვნული სახელმწიფოები (ანუ სახელმწიფოები, რომლებიც ერებს წარმოადგენდნენ) და არა დინასტიები, ქალაქები ან ეკლესია. ეს ისე არ უნდა გაივივოთ, რომ მანამდე არ არსებობდა ისეთი სახელმწიფოები, სადაც მოსახლეობის უმრავლესობა ერთ, რომელიმე ერს

მიეკუთვნებოდა (თუნდაც საქართველოს სახელმწიფო შუა საუკუნეებში), მაგრამ ეროვნული და სახელმწიფოებრივი თვითშეგნების თანხედენა უდავოდ ახალი მოვლენაა და ამდენად ეროვნულ სახელმწიფოზე ლაპარაკი ძველი და შუა საუკუნეების პერიოდებისათვის საფუძველს მოკლებულია.

ყველა ევროპელი ერი შეიძლება ორ ჯგუფად გავყოთ: ერი, რომელიც ჩამოყალიბდა და შემდეგ შექმნა სახელმწიფო (ერი-სახელმწიფო) და ერი, რომელიც წარმოიშვა როგორც ერთიანი სახელმწიფოს მოქალაქეთა ერთობა (სახელმწიფო-ერი). აქედან გამომდინარე, ერ-სახელმწიფოშიც შეიძლება გავარჩიოთ სახელმწიფოთა ორი ტიპი: სახელმწიფო, რომელიც ერმა შექმნა და სახელმწიფო, რომელმაც ერი შექმნა.

მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი გამიჯვნა გარკვეულწილად პირობითია. ერი, რომელიც ჩამოყალიბდა ჯერ როგორც კულტურული ერთობა და შემდეგ შექმნა საკუთარი სახელმწიფო, აგრძელებს ფორმირების პროცესს უკვე საკუთარი სახელმწიფოს შიგნით. ამ თვალსაზრისით იგი განიცდის იმავე პროცესს, რასაც ის ერები, რომლებიც ერებად სახელმწიფომ ჩამოაყალიბა (სახელმწიფო-ერები).

მიუხედავად ამისა, გარკვეული განსხვავებები იმ სახელმწიფოებს, რომლებიც ჩამოყალიბდა როგორც პოლიტიკურად ერთიანი, ცენტრალიზებული ობიექტები და ამის საფუძველზე გააერთიანა მოსახლეობა ერთ ერად და იმ სახელმწიფოებს შორის, რომლებიც შეიქმნა როგორც უკვე ჩამოყალიბებული ერების პოლიტიკური ორგანიზაცია, მაინც არსებობს და ხშირად ეს განსხვავება ტერმინის შინაარსშიც აისახება. კერძოდ, ინგლისელებიც და ფრანგებიც ერებად ჩამოყალიბდნენ მას შემდეგ, რაც ინგლისისა და საფრანგეთის ცენტრალიზებული სახელმწიფოები შეიქმნა და ინგლისელი და ფრანგი ერების ცნებაში ამ ქვეყნების მთელი მოსახლეობა გაერთიანდა. ამიტომაც ერის აღმნიშვნელი სიტყვა როგორც ინგლისურ, ისე ფრანგულ ენებში პოლიტიკური შინაარსისა და სახელმწიფოს სინონიმია. ვებსტერის ახალ ამერიკულ ლექსიკონში სიტყვა Nation-ის (ერი) ერთ-ერთი განმარტებაა „პოლიტიკურად ორგანიზებული ხალხი, რომელსაც აქვს საერთო ტერიტორია და ჰყავს საერთო მთავრობა“ (Webster's New American Dictionary, 1995, p.345), ხოლო სიტყვა State (სახელმწიფო), სხვა განმარტებებთან ერთად განმარტებულია, როგორც „ხალხის ერთობლიობა“, რომელსაც უკავია ერთი ტერიტორია და მოქცეულია ერთი მთავრობის

ქვეშ (იხილეთ გვ. 504). ამიტომ, როცა ინგლისურენოვანი ფრანგულენოვანი ქართველად სიტყვა Nation-ის ვთარგმნით ვრად, ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ ცნებაში ძალიან ხშირად სახელმწიფო იგულისხმება. კერძოდ, გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია გაერთიანებულ სახელმწიფოთა ორგანიზაციად უნდა ვავიგეოთ, ეროვნული ვალუტა – სახელმწიფო ვალუტად, ეროვნული უნივერსიტეტი – სახელმწიფო უნივერსიტეტად და ა.შ.

ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში ერების წარმოშობის პროცესი წახსწრებად სახელმწიფოთა წარმოშობის პროცესს. ამიტომ აქ ერები წამოყალიბდნენ ჯერ როგორც ეთნიკურ-კულტურული ერთობები და შემდეგ შექმნეს თავიანთი სახელმწიფოები. კერძოდ, გერმანიის და იტალიის სახელმწიფოების წარმოქმნა შესაძლებელი გახდა მას შემდეგ, რაც ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაყოფილ გერმანიულ ხალხში (იხილეთ როგორც იტალიელებში) საბოლოოდ წამოყალიბდა საერთო ეროვნული თვითშეცნება და ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობა. ხოლო ავსტრია-უნგრეთისა თუ ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფმა ხალხებმა (უნგრელებმა, ჩეხებმა, ხორვატებმა, სლოვენებმა, სლოვაკებმა, სერბებმა, ბულგარელებმა, რუმინელებმა, ალბანელებმა) გააცნობიერეს თავიანთი ეთნიკულ-კულტურული ერთობა და მისხად დაიხსნეს თავიანთი საკუთარი, ეროვნული სახელმწიფოების შექმნა. ამიტომ ამ ხალხების ერებში ერის აღმნიშვნელ სიტყვებს (გერმანულში – die Nation, რუსულში – нация, ქართულში – ერი), უპირველეს ყოველისა, ეთნიკურ-კულტურული მნიშვნელობა აქვს და სახელმწიფოს ხიზონიად არ იხმარება. ეს ტერმინოლოგიური აღრევა ხშირად სერიოზულ გაუგებრობას იწვევს.

ეს ტერმინოლოგიური მრავალმნიშვნელობა მაინც იძლევა იმის საშუალებას, რომ ერთ უდავო ფაქტზე შევთანხმდეთ: ერი-სახელმწიფო (იხილეთ როგორც ერთნაირი სახელმწიფო) ნებისმიერ შემთხვევაში გულისხმობს სახელმწიფოში ერთი დომინანტი ერის (ეთნიკური) არსებობას.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მსოფლიო სახელმწიფოების შედარება მათი მისახლეობის ეროვნული სტრუქტურის მიხედვით და ერი-სახელმწიფოების (ეროვნული სახელმწიფოების) განსყოფა ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ანუ ერთი ეროვნების (ეთნიკის) უპირატესი რელით.

პირდაპირი მნიშვნელობით ერ-სახელმწიფოდ უნდა მივიჩნიოთ ეთნიკურად აბსოლუტურად ერთგვაროვანი ქვეყნები, ანუ ის სახელმწიფოები, სადაც ძირითადი ერის ხვედრითი წილი ქვეყნის მთელი მოსახლეობის 99%-ს აღემატება. მსოფლიოს 190 სახელმწიფოდან ასეთი მხოლოდ თერთმეტია: უნგრეთი, ისლანდია და პორტუგალია ევროპაში, მალდივის რესპუბლიკა, იაპონია, სამხრეთი კორეა და კორეის სახალხო-დემოკრატიული რესპუბლიკა აზიაში, მადაგასკარი და სან-ტომეს და პრინსიპის რესპუბლიკა აფრიკაში, ჰაიტი ლათინურ ამერიკაში და ტონგა ოკეანეთში (Население мира, 1989, ст. 429-266).

მაგრამ რადგან ასეთი სახელმწიფოები უმალ გამონაკლისია, ვიდრე ჩვეულებრივი მოვლენა, უფრო უპრიანი იქნება თუ სახელმწიფოებს რამდენიმე კატეგორიად დავეყოთ იმის მიხედვით, თუ როგორია ძირითადი ეროვნების ხვედრითი წილი.

პირველ კატეგორიაში გაერთიანდება ის სახელმწიფოები, რომლებშიც დომინანტი ერის ხვედრითი წილი 90%-ზე მეტია – სწორედ მათ შეიძლება ეწოდოს ერი-სახელმწიფოები. მეორე კატეგორიაში შევა ის ქვეყნები, სადაც ძირითადი ერის ხვედრითი წილი 70–90%-ს შორისაა (ჩვენ მათ მოვიხსენიებთ როგორც ეროვნულ სახელმწიფოებს), ხოლო მესამე კატეგორიაში ვაერთიანებთ იმ სახელმწიფოებს, სადაც ძირითადი ერის ხვედრითი წილი 50%-დან 70%-მდეა ანუ პირობითად ეროვნული სახელმწიფოები, ეთნიკური უმცირესობების მაღალი ხვედრითი წილით. დანარჩენი სახელმწიფოები მიეკუთვნება მრავალეროვან ან ორეროვან სახელმწიფოებს და მათი ეროვნულ სახელმწიფოებად და მით უფრო ერ-სახელმწიფოებად განხილვა საფუძველს მოკლებულია (გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ერი-სახელმწიფოს ცნებაში იგულისხმება სახელმწიფოთა დღევანდელი ტიპი, როგორც ხალხის პოლიტიკური ორგანიზაცია და უპირისპირდება სახელმწიფოს შუასაუკუნეობრივ გაგებას, როცა სახელმწიფოს გამოხატულებას მეფე, მღვდელმთავარი თუ სხვა პიროვნება წარმოადგენდა).

მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა სახელმწიფოების კლასიფიკაციას ერ-სახელმწიფოებად, ეროვნულ და პირობითად ეროვნულ სახელმწიფოებად საფუძველად ვუდებთ მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურას, გასათვალისწინებელია მთელი რიგი გარემოებები იმისდა მიხედვით თუ რომელ ქვეყანაზეა ლაპარაკი, რა იგულისხმება ეროვნულ ჰომოგენურობაში და როგორი ეთნოპოლიტიკური მდგომარეობაა სახელმწიფოში.

ერი-სახელმწიფოების კატეგორიაში, როგორც ზემოთ ითქვა, მოხდნენ ის ქვეყნები, სადაც ძირითადი ვრის ხვედრითი წილი მთელი მოსახლეობის 90%-ს აღემატება. ევროპის ერი-სახელმწიფოების შემთხვევაში (ავსტრია, ალბანეთი, უნგრეთი, გერმანია, საბერძნეთი, დანია, ირლანდია, ისლანდია, იტალია, მალტა, ნორვეგია, პოლონეთი, პორტუგალია, ფინეთი, ჩეხეთი, შვედეთი) სურათი მეტწილად ნათელია და რაიმე დამატებით განმარტებებს არ საჭიროებს. თუ არ ჩავთვლით, რომ ზოგიერთი ერისათვის (ავსტრიელები, გერმანელები, იტალიელები) დამახასიათებელია რთული შიდაეთნიკური სტრუქტურა, რაც გამოიხატება დიალექტებისა და ყოფითი კულტურის მრავალფეროვნებაში. თუმცა ამას ხელი არ შეუშლია ეროვნული კონსოლიდაციისათვის და ის ფაქტი, რომ ავსტრიელებიც, გერმანელებიც და იტალიელებიც მკვიდრად კონსოლიდირებული ერებია არავისში ეჭვს არ იწვევს.

რამდენადმე განსხვავებული მდგომარეობაა აზიის ერი-სახელმწიფოების შემთხვევაში. ევროდ, ჩინეთის მოსახლეობის 94% ეთნიკური ჩინელია და ამდენად ჩინეთის ერი-სახელმწიფოების კატეგორიაში შეუვახა ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. მაგრამ არ უნდა დაგვაფიქვდეს, რომ ეთნიკური უმცირესობები (მოსახლეობის 6%) აბსოლუტურ მონაცემებში შეადგენენ 70 მილიონ კაცს (გაცილებით მეტს ვიდრე საგრანგეთის, დიდი ბრიტანეთის ან იტალიის მთელი მოსახლეობა) და მათ უკავიათ ჩინეთის ტერიტორიის თითქმის ნახევარი (მეტი ვიდრე მთელი დასავლეთი ევროპის ფართობი). ამას ემატება ისიც, რომ თვით ჩინური ეთნოსის შიდა ეთნიკური სტრუქტურა ძალიან რთულია და დიალექტები განსხვავებულია იმდენად, რომ სხვადასხვა დიალექტებზე მოლაპარაკე ჩინელებს ერთმანეთისა თითქმის არ ესმით. ამდენად, ჩინეთის ერ-სახელმწიფოდ მინევა გარკვეულ კითხვებს ბადებს.

ახევე თავისებური მდგომარეობაა არაბულ სახელმწიფოებში. ევროდ, იორდანიაში მოსახლეობის 98% არაბია, რომელიც ერთ ენაზე ლაპარაკობს და საერთო კულტურა აქვს. მაგრამ მათგან მხოლოდ 46%-ია იორდანელი არაბი, მაშინ, როცა 52%-ს პალესტინელი არაბები შეადგენენ. თუ პალესტინელებსა და იორდანელებს სხვადასხვა ვრად ჩავთვლით, მაშინ იორდანია ორეროვან სახელმწიფოდ უნდა განვიხილოთ, მაგრამ ეს ხალხები იმდენად ახლოს არიან ერთმანეთთან, რომ თვით-იდენტიფიკაცია პალესტინელთან თუ იორდანელთან უფრო

გეოგრაფიულია, ვიდრე ეთნიკური. ამიტომ იორდანიას ერ-სახემწიფოდ განიხილავენ. დაახლოებით იგივე შეიძლება ითქვას სპარსეთის ყურის არაბულ სახელმწიფოებზე, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობის ხვედრითი წილი ნახევარსაც არ აღწევს, მაგრამ რადგან დანარჩენი მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას სხვა არაბული ქვეყნებიდან მიგრირებულები შეადგენენ, ამიტომ ეს ქვეყნებიც (კატარი, ბაჰრეინი, კუვეიტი, არაბთა გაერთიანებული საემიროები, ომანი) ეროვნულ სახელმწიფოებს მიეკუთვნება და არა მრავალეროვანს.

კიდევ უფრო რთული მდგომარეობაა აფრიკის (კერძოდ, ტროპიკული აფრიკის) შემთხვევაში. მადაგასკარის მოსახლეობის 99%-ზე მეტს მალგაშები შეადგენენ, მაგრამ ეროვნული კონსოლიდაცია არც თუ ისე ძლიერია და მადაგასკარელების, როგორც ერთიანი ერისა და მით უმეტეს ერი-სახელმწიფოს კატეგორიაში გაყვანა გარკვეულწილად პირობითია, მონოეთნიკურ სახელმწიფოებად უნდა მივიჩნიოთ ბურუნდი და რუანდა, მაგრამ ტომობრივმა დაპირისპირებამ ისეთი მასშტაბები მიიღო და იმდენი ხალხი შეიწირა, რომ ამ ქვეყნების ერთეოვანი სახელმწიფოებად განხილვა ერთობ საეჭვოა.

რაც შეეხება ამერიკის ერ-სახელმწიფოებს, ისინი ყველანი იმ ახალგაზრდა სახელმწიფოებს მიეკუთვნება, რომლებმაც თავიანთი მოსახლეობა ფაქტიურად ერთ ერად შეაკავშირეს. ამიტომ ისეთი ერები, როგორებიცაა ბარბადოსელები, ჰაიტელები, დომინიკანელები და სხვები ფაქტიურად ამ ქვეყნების მთელ მოსახლეობას აერთიანებს. ბევრი ლათინო-ამერიკელი ერი კი (ბრაზილიელი, კუბელი, პარაგვაელი, ჩილეელი და სხვა) მიუხედავად იმისა, რომ ენითა და კულტურით ერთ მთლიანს და კონსოლიდირებულ ერებს ქმნის, თავიანთ თავში აერთიანებს სხვადასხვა რასობრივი და ეთნიკური წარმოშობის ხალხებს.

ეროვნულ სახელმწიფოებს ჩვენ მივაკუთვნებთ იმ ქვეყნებს, სადაც დომინანტი (ტიტულარული) ერი მოსახლეობის 70%-დან 90%-მდეა. მაგრამ ეს კრიტერიუმი გარკვეულ დაზუსტებას მოითხოვს. კერძოდ, აუცილებელ პირობად მიგვაჩნია, რომ ეთნიკურ უმცირესობებში არ იყოს ერთი რომელიმე ეთნიკური ჯგუფის აბსოლუტური უპირატესობა. თუ მაგალითად, მოსახლეობის 70% მოდის ტიტულარულ ერზე და 25 %, რომელიმე სხვა ეროვნებაზე, მაშინ ასეთი სახელმწიფო ორეროვანი ქვეყნების, ანდა უკიდურეს შემთხვევაში პირობითად ეროვნული სახელმწიფოების კატეგორიას უნდა მივაკუთვნოთ და არა ეროვნ-

ნულ სახელმწიფოებს. სწორედ ასეთი იყო (ხადაც მოსახლეობის 76%-ს არაბები, ხოლო 20%-ს ქურთები შეადგენენ). ანდა კვიპროსი (ბერძნები – 79%, თურქები – 19%) ვერ მოხვდნენ ეროვნული სახელმწიფოების კატეგორიაში. მიუხედავად ძირითადი ერების რიცხობრივი დომინირებისა, ეთნიკური დაპირისპირების ესკალაცია და ეთნიკონფლიქტის მასშტაბები შეუძლებელს ხდის ამ ქვეყნების ეროვნულ სახელმწიფოებად მიხსნევას.

ევროპის ეროვნულ სახელმწიფოებში ერთგვარ დახუსტებას საჭირობენ ისეთი ქვეყნები, როგორებიცაა დიდი ბრიტანეთი, ესპანეთი და გარკვეულწილად საფრანგეთი დიდი ბრიტანეთის მოსახლეობის 77%-ს შეადგენენ ინგლისელები, 9%-ს – შოტლანდიელები, 2%-ს – ჩრდილოთრვანდიელები (ოლსტერელები) და 1,5%-ს – უელსელები (ამას ემატება სხვა ქვეყნიებიდან ემიგრირებული მოსახლეობა, რომელიც მოვლი მოსახლეობის 10%-ზე მეტია). ესპანეთში მოვლი მოსახლეობის მხოლოდ 71%-ს შეადგენენ ესპანელები, 18% მოდის კატალონიელებზე, 8% – გალიციელებზე და 2% – ბასკებზე. საფრანგეთში კი ფრანგების წილად მოდის მოსახლეობის 83%, 3% მოდის ელზასელებზე, 2% – ბრეტონელებზე, 0,5-0,5% – კორსიკელებზე და ბასკებზე და თითქმის 11% – სხვა არაადგილობრივ ეთნიკურ ჯგუფებზე. ამ ჯგუფებიდან ჩანს, რომ სამივე ამ ქვეყანაში რამდენიმე მკვიდრი ეროვნებაა თითოეულში და ამდენად მივიჩნით დიდი ბრიტანეთი ინგლისელების, ესპანეთი ესპანელების, ხოლო საფრანგეთი ფრანგების ეროვნულ სახელმწიფოდ. გარკვეულ ეტკის იწვევს. მაგრამ იმის გამო, რომ სამივე ეს ქვეყანა „სახელმწიფო-ერების“ კლასიკური მაგალითია, ხადაც ერების ჩამოყალიბება მოხდა უკვე არსებული, ცენტრალიზებული სახელმწიფოების შიგნით. გამართლებულად მიგვაჩნია მოვიკუთვნოთ ისინი ეროვნული სახელმწიფოების კატეგორიას.

ახის ეროვნულ სახელმწიფოებზე საუბრისას უნდა გავიხსენიოთ, რომ სპარსეთის უბის არაბული ქვეყნები ამ კატეგორიაში მოხვდნენ იმის გამო, რომ თითოეულ მათგანში დომინანტს შეადგენენ არა საკუთრივ მკვიდრი ერების (ბარჯინელები, კატარელები, ომანელები, კუვეიტელები) წარმომადგენლები, არამედ მოღიახად არაბული მოსახლეობა, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სხვა არაბული ქვეყნებიდანაა მიგრირებული. ეთნიკური უმცირესობების მდლადი ზეგლდითი წილია ბირმასში, ვიეტნამში, კამბოჯაში და თურქეთში და ეს ქვეყნები (გახსაკუთრებით ბირმა) მხოლოდ პირობითად შეიძლება მივაკუთვნოთ

ეროვნულ სახელმწიფოებს. რაც შეეხება ისრაელს, თუმცა იქ მოსახლეობის 18% არაბია, ისრაელი მაინც უდავოდ მკაფიოდ გამოხატული ეროვნული სახელმწიფოა.

სრულიად განსხვავებული მდგომარეობაა აფრიკის შემთხვევაში. აქ თუ ჩრდილოეთი აფრიკის არაბულ სახელმწიფოებს არ ჩავთვლით (ალჟირი, ლიბია, მაროკო, მავრიტანია), ეროვნული სახელმწიფოების კატეგორია უკიდურესად პირობითია, რადგან ვერც ერთ ქვეყანას ვერ მივიჩნევთ რომელიმე ერის ეროვნულ სახელმწიფოდ. აქ ლაპარაკია, მხოლოდ ცალკეული ეთნოსების (ხალხოვნების, ხოლო ზოგჯერ ტომის) უპირატეს როლზე ქვეყნის მოსახლეობაში. სახელმწიფო ენების ფუნქციას კი ყველგან ევროპული ენები ასრულებს და ამდენად ტსკანას, ბასუტოსა თუ სვაზის ეროვნულ სახელმწიფოებზე ლაპარაკი ჯერჯერობით ძალიან ნაადრევია.

ასევე სპეციფიკური მდგომარეობაა ამერიკის ეროვნული სახელმწიფოების შემთხვევაში. აქ დომინანტ ერად ითვლება ის ძირითადი ეთნოსები, რომლებიც თავად არიან ძალიან რთული შემადგენლობის, როგორც ეთნიკური წარმოშობის, ისე ანთროპოლოგიური თუ რელიგიური თვალსაზრისით (ამერიკელები, არგენტინელები, მექსიკელები, ვენესუელები და ა.შ.), ხოლო ეთნიკურ უმცირესობად მიიჩნევიან ის ეთნოსები, რომლებიც ჯერ კიდევ ინარჩუნებენ თვითმყოფადობას და არ შერწყმიან ამ ახლადჩამოყალიბებულ ერებს. კერძოდ არგენტინაში ასეთები არიან იტალიელები, ესპანელები, ებრაელები, კეჩუა, გალისიელები, კატალონიელები, პოლონელები, უკრაინელები და ა.შ. აშშ-ში ასეთებია ადგილობრივი ინდიელები და ის იმიგრანტები, რომელსაც სრული „ამერიკანიზაცია“ ჯერ არ განუცდიათ და ამდენად თავს ამერიკელ ეთნოსს არ აკუთვნებენ. იგივე შეიძლება ითქვას ავსტრალიისა და ახალი ზელანდიის მიმართ.

აქ ქვეყნების კატეგორიაში არ ხვდება გრენლანდია, პაპუა, ახალი გვინეა, სოლომონის კუნძულები და ტუვალუ, სადაც მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას ადგილობრივი ძველი ეთნოსები შეადგენენ, თუმცა მათი ენები სახელმწიფო ენების რანგში არ არის აყვანილი და ამდენად მათ ეროვნულ სახელმწიფოებზე ლაპარაკი ნაადრევია. ერთგვარი გამოწაკლისია გრენლანდია, სადაც მკვიდრი ესკიმოსი მოსახლეობის ენას, დანიურთან ერთად, სახელმწიფო ენის სტატუსი აქვს.

პრობოთად ეროვნულ სახელმწიფოების კატეგორიაში, როგორც უკვე ითქვა, ის სახელმწიფოება გაერთიანებული, ხადაც დომინანტი ერის ხვედრითი წილი 50-70%-ს შორის მერყეობს. მაგრამ ისევე როგორც ზემოთ განხილულ შემთხვევაში, საკმაოდ განსხვავებული სიტუაციაა იმისდა მიხედვით თუ რომელ კონტინენტსა და რეგიონში მდებარეობს ესა თუ ის სახელმწიფო.

ევროპის შემთხვევაში, ამ კატეგორიის ქვეყნებში ეთნიკურ უმცირესობებს, როგორც წესი, შეადგენენ ის ხალხები, რომლებიც არაადგილობრივ ეთნოსებს მიეკუთვნებიან, უმრავლეს შემთხვევაში ამ ქვეყნის ფარგლებს გარეთ აქვთ ისტორიული სამშობლო (სახელმწიფო) და ამდენად მიგრანტ ეთნოსებად მიიხსევიან.

ხრულიად განსხვავებული მდგომარეობაა აზიის შემთხვევაში. აქ ეთნიკური უმცირესობები ადგილობრივი, მკვიდრი ეთნოსებია და ამიტომ თვით ამ ქვეყნების მიკუთვნება, თუნდაც პრობოთად, ეროვნული სახელმწიფოების კატეგორიისხადაში (ირანი, ავღანეთი, სეპალი, ტაილანდი) უადრესად სადისკუსიო საკითხია. ხოლო ერაყი, კვიპროსი და შრი-ლანკა იმდენად არიან გახვეული ეთნიკურ დაპირისპირებაში, რომ მათი ნათელი რაიმე ზომით ეროვნულ სახელმწიფოდ, მხოლოდ სტატისტიკის (ძირითადი ერის ხვედრითი წილი) საფუძველზე ხდება და ფორმალაობაა.

ახვეუ ხრული ფორმალაობაა აფრიკის სახელმწიფოების (ბენინი, განა, კაბო-ვერდე, მალავი, კონგო) გაცვანა პრობოთად ეროვნული სახელმწიფოების კატეგორიაში. აქ ქვეყანაში მოსახლეობის სახვეარზე მეტს, თითოეულ მათგანში, ამა თუ იმ ადგილობრივი ტომის წარმომადგენლები შეადგენენ, მაგრამ არც ერთი მათგანის ერად მიხსევა არ შეიძლება. არც ერთი ტომის ენას არა აქვს სახელმწიფო თუ ოფიციალური ენის სტატუსი. გარკვეულწილად გამოსაკლისია კაბო-ვერდე, ხადაც მოსახლეობის 67%-ს შეადგენენ ე.წ. კაბოვერდელები, - პორტუგალიურად მოლაპარაკე ეთნოსი, რომელიც პორტუგალიელებისა და კონტინენტიდან შემოსევანიდი აფრიკელების შერწყმის შედეგად წარმოიშენენ. აგრეთვე სუდანი, ხადაც მოსახლეობის სახვეარს სუდანელი არაბები შეადგენენ და არაბულ ენას სახელმწიფო ენის სტატუსი აქვს.

რაც შეეხება ამერიკის ქვეყნებს, აქ მოსახლეობის უმრავლესობა ის ეთნოსებია, რომელთა სახელწოდებაც ქვეყნის სახელ-

წოდებიდან მომდინარეობს, კერძოდ, ესპანურენოვანი პერუ-ელეები, ეკვადორელები და გვატემალელები და ინგლისურენოვანი ბელიზელები ბარბადოსელები ტრინიდადელები და ტობაგოელები. უმცირესობებს კი შეადგენენ ინდიელები, რომლებსაც შენარჩუნებული აქვთ საკუთარი ენა და კულტურა, ხოლო ტრინიდადსა და ტობაგოში — ინდოელები და პაკისტანელები. ასევე იმიგრანტები შეადგენენ ოკეანეთის ქვეყნების მოსახლეობის ეთნიკური უმცირესობის აბსოლუტურ უმრავლესობას (გუამი, ნაურუ, საფრანგეთის პოლინეზია, უოლესი და ფუტუნა).

ორენოვანი და მრავალენოვანი ქვეყნების კატეგორიაში გაერთიანებული არიან ის სახელმწიფოები, რომლებშიც არ არის დომინანტი ერი, ანდა რამდენიმე მკვიდრი ერის შემთხვევაში, ყველა მათგანის სტატუსი თანაბარია და თითოეულის ენას სახელმწიფო ენის სტატუსი გააჩნია (მაგ., შვეიცარია). იშვიათი გამონაკლისის გარდა (ანდორა, მონაკო, გარკვეულწილად სინგაპური და მალაიზია), ასეთ ქვეყნებში ეთნიკურ უმცირესობებს ადგილობრივი, მკვიდრი ეთნოსები შეადგენენ. ბევრ მათგანს აქვს პრეტენზია, საკუთარი ეროვნული სახელმწიფო შექმნას, რაც ხშირად ეთნიკური დაპირისპირებისა და კონფლიქტების წყარო ხდება. სწორედ ამ კატეგორიის ქვეყნები წარმოადგენენ დესტაბილიზაციისა და შეიარაღებული შეტაკებების კერებს.

რაც შეეხება დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობას (დსთ), აქ ერი-სახელმწიფოს კატეგორიას მიეკუთვნება მხოლოდ სომხეთი. ეროვნული სახელმწიფოების ჯგუფს შეადგენენ რუსეთი, უკრაინა, ბელორუსია, საქართველო, აზერბაიჯანი, უზბეკეთი და თურქმენეთი. პირობითად ეროვნული სახელმწიფოებია — მოლდავეთი, ყირგიზეთი და ტაჯიკეთი, ხოლო მრავალეროვანი — ყაზახეთი.

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოთა ზემოთ განხილულ კლასიფიკაციას ერ-სახელმწიფოებად, ეროვნულ სახელმწიფოებად, პირობითად ეროვნულ სახელმწიფოებად და მრავალეროვან სახელმწიფოებად საფუძვლად უდევს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა და დომინანტი ეთნოსის ხვედრითი წილი. მაგრამ დღეს, დასავლეთის ქვეყნებში ჭეშმარიტ ერ-სახელმწიფოებად ითვლება ისეთი სახელმწიფოები, რომელთა მოსახლეობა თავს მიიჩნევს ერთი ერის წარმომადგენლად, მიუხედავად თავიანთი ეთნიკური კუთვნილებისა.

კითხვები და დაგალებები:

1. რატომ ვარაუფს ზოგიერთი მეცნიერი ერის მეცხიერული განმარტების არსებობის შესადღებლობას?
2. რა განსხვავებაა ერის პოლიტიკურსა და ეთნიკურ მნიშვნელობებს შორის?
3. რით განასხვავებს ყ. მეინიკი ერ-სახელმწიფოებს სახელმწიფო-ერებისგან?
4. დაასახელეთ ერები, რომლებიც სახელმწიფომ ჩამოაყალიბა და ერები, რომლებიც ჯერ ერად ჩამოყალიბდნენ და შემდეგ შექმნეს სახელმწიფოები.
5. ჩამოთვალეთ სახელმწიფოს ძირითადი ნიშნები.
6. რა მიეკუთვნება სახელმწიფოს ფუნქციებს?
7. დაასახელეთ სახელმწიფოთა ტიპები ცივილიზაციური და ფორმაციული თვალსაზრისით.
8. ჩამოთვალეთ სახელმწიფოს მმართველობისა და ტერიტორიული მარჯობის ფორმები.
9. რით განსხვავდება ტოტალიტარული რეჟიმი ავტორიტარულისაგან?
10. როგორ სახელმწიფოებს უწოდებენ ერ-სახელმწიფოს?
11. რომელი სახელმწიფოები მიეკუთვნება ერ-სახელმწიფოებს ევროპაში?

ლიტერატურა

1. ხ ტ ა ლ ი ნ ი ი ბ. მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი. თსსულებები. ტომი 2. თბილისი. 1947, გვ. 312-326.
2. П о з д н я к о в Э. А., Философия политики. Том 2. Москва. 1994, ст. 3-30.
3. Nationalism. Edited by J. Hutchinson and A. Smith. Oxford University Press. Oxford. New-York. 1994, p.p. 15-46.
4. Общая теория права и государства. Под редакцией В.В. Лазарева. Москва. 1996, ст. 273-317.
5. Теория государства и права. Под редакцией М.Н. Марченко. Москва. 1996, ст. 80-112, 173-186.

თემა 2

ნაციონალიზმის არსი და ტიპოლოგია

2.1. ნაციონალიზმის ცნება

იმის გამო, რომ ტერმინი „ერი“ ანუ „ნაცია“ მრავალმნიშვნელოვანია და მისი საყოველთაოდ აღიარებული განსაზღვრება არ არსებობს, ყველა ცნება, რომელიც ერისაგან (ნაციისაგან) მომდინარეობს, ასევე ძნელად ექვემდებარება ცალსახა განმარტებას და უაღრესად მრავალმნიშვნელოვანია. ეს, პირველ რიგში, ეხება ტერმინ „ნაციონალიზმს“. რომელიც ხშირად სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობებით გვხვდება.

ცნობილ ინგლისელ მეცნიერს, ნაციონალიზმის ერთ-ერთ აღიარებულ მკვლევარს, ენტონი სმიტს თავის წიგნში „ნაციონალიზმის თეორიები“ მოჰყავს მაქს ვებერის გამონათქვამი, რომ ცნება „რელიგია“ შეუძლებელია წინასწარ განსაზღვრო. ეს შეიძლება სცადო მხოლოდ ამ საკითხის ირგვლივ დაწერილი სამეცნიერო წიგნის დასკვნაში. ე. სმიტს მიაჩნია, რომ ეს მოსაზრება სავსებით სამართლიანია ისეთ ცნებისათვის, როგორცაა „ნაციონალიზმი“ (Smith A. 1983. p.165).

მართლაც, თუ გადავხედავთ ნაციონალიზმის ირგვლივ არსებულ ლიტერატურას ადვილად შევამჩნევთ, რომ ამ ტერმინში სულ სხვადასხვა შინაარსი ძვეს. იგი ზოგჯერ წარმოადგენს ეროვნული გრძნობების სინონიმს, ზოგჯერ ეროვნულ მოძრაობას აღნიშნავს, ზოგჯერ კი იდეოლოგიის სახით წარმოგვიდგება. გარდა ამისა, იგი ხან პოლიტიკურ მოვლენად მოიაზრება, ხან კი კულტურასთან ასოცირდება. აღნიშნული არ გამორიცხავს, რომ შესაძლებელი იყოს ნაციონალიზმის

„სინთეზური“ გაგება(, რომელიც ამ ცნებაში გულისხმობს ნაციონალიზმს როგორც იდეოლოგიას, ისე მოძრაობას თავისი პოლიტიკური და კულტურული განსომილებებით (Smith A. 1983. Hutchinson J. 1987).

ვებსტერის ახალ ინტერნაციონალურ ლექსიკონში ნაციონალიზმის ექვსი სხვადასხვა განმარტებაა მოცემული

1. ეროვნული ხასიათი, ეროვნულობა.
2. ამა თუ იმ ხალხისათვის დამახასიათებელი კილო, ხასიათი, ნიშანი.
3. ეროვნული ინტერესებისადმი, ეროვნული ერთობისა და ეროვნული დამოკიდებულებისადმი ერთგულება და მისი დაცვა.
4. საკუთარი ერისა და მისი პრინციპებისათვის თავდადება; პატრიოტიზმი.
5. სოციალიზმის ფაზა, როცა ხდება მეურნეობის დარგების და პირველ რიგში მრეწველობის ნაციონალიზაცია, არსებითად იგივეა, რაც კოლექტივიზმი.

6. დიქტონა, რომელიც ამტკიცებს ამა თუ იმ ერის განსაკუთრებულობას და თვლის მას ღვთისაგან რჩეულ ხალხად (Webster's New International Dictionary, 1996).

ბუნებრივია, ყველა ეს მნიშვნელობა თავისი გამოყენების დიაპაზონითა და მასშტაბებით ცოფოფასი არ არის, როგორც წესი, ყველაზე უფრო ხშირად ნაციონალიზმის ცნება იხმარება იმ მნიშვნელობით, რომელიც „ხემათ ნამოთვლილი ექვსი განმარტებიდან მესამეა, ასე „ეროვნული ინტერესებისადმი, ეროვნული ერთობისა და ეროვნული დამოკიდებულებისადმი ერთგულება და მისი დაცვა“. სწორედ ასეა განმარტებული ნაციონალიზმი ინგლისური ენის განმარტებით ლექსიკონებში.

ცხადია, ნაციონალიზმის ეს განმარტება ნაციონალიზმს წარმოგვიჩენს, როგორც უაღრესად დადებით და პროგრესულ მოვლენას, რადგან ეროვნული ინტერესებისადმი, ეროვნული ერთობისა და ეროვნული დამოკიდებულებისადმი ერთგულება და მისი დაცვა მაღალხეობრივი და ამაღლებული დონეზე უდგება. ამ იდეისათვის მებრძოლი და თავმჯდომარეული ხალხი, როგორც წესი, ეროვნულ გმირებად ცხადდებიან და საყოველთაო პატივისცემით ხარგებლობენ.

ნაციონალიზმის სულ სხვა განმარტებაა წარმოდგენილი ხაბჭოთა პერიოდის ენციკლოპედიებსა და ლექსიკონებში. მაგალითად, ხ. თევთაძის რუსული ენის ლექსიკონში ნაციონალიზმი განმარტებულია როგორც „რეაქციული ბურჟუაზიული

იდეოლოგია და პოლიტიკა, რომელიც ეროვნული მუდლის გაღვივებისა და სხვა ერების დაჩაგვრის ხარჯზე პრივილეგირებულ მდგომარეობაში აყენებს გაბატონებულ ერს, მხარს უჭერს ბურჟუაზიის კლასობრივ ინტერესებს, აცხადებს რა მას მთელი ერის ინტერესებად“ (Словарь русского языка. 1952). დაახლოებით ასეა განმარტებული ნაციონალიზმი ყველა სხვა საბჭოთა გამოცემაში.

აღნიშნული განმარტებების მიხედვით ნაციონალიზმი უადრესად უარყოფითი, რეაქციული ფენომენია, რომელიც უამრავი ბოროტებისა და უბედურების წყაროდ შეიძლება იქცეს. ამიტომ ნაციონალიზმის ყოველგვარი გამოვლენა ჩანასახშივე უნდა განადგურდეს, რომ მან საზოგადოება არ მოწამლოს და გზას არ ააცდინოს.

როგორც ვხედავთ, ნაციონალიზმის ცნების განმარტება დიამეტრალურად საპირისპირო შეიძლება იყოს იმისდა მიხედვით, თუ რა კუთხით და როგორი მსოფლმხედველობითი საფუძვლიდან შევხედავთ ამ მოვლენას. ამავე დროს ეს ისე არ უნდა იქნეს გაგებული, რომ მარქსიზმი ცალსახად უარყოფითად აფასებს ნაციონალიზმს, ხოლო ე.წ. „ბურჟუაზიული“ იდეოლოგიები მასში მხოლოდ დადებით მხარეს ხედავენ. ჯერჯერობით არც ერთ თეორიულ სკოლას ან მიმდინარეობას არ შეუფასებია ნაციონალიზმი, როგორც ცალსახად დადებითი ან უარყოფითი ფენომენი და, ალბათ, ასეთი შეფასება არც არასოდეს გაკეთდება იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ისეთი რთული და მრავალმხრივი მოვლენის, როგორც ნაციონალიზმია, ერთმნიშვნელოვანი შეფასება საერთოდ შეუძლებელია.

ნაციონალიზმის შესწავლის ერთ-ერთი პიონერი კარლტონ ჰეიესი ნაციონალიზმს ოთხი თვალსაზრისით განიხილავს:

1. ნაციონალიზმი არის მიმდინარე ისტორიული პროცესი, რომელიც მდგომარეობს ეროვნებების პოლიტიკურ ერთობებად გარდაქმნაში, და გამოიხატება ეროვნული სახელმწიფოების (ერი-სახელმწიფოების) ჩამოყალიბებაში;

2. ნაციონალიზმი არის თეორია, რომელიც მოწოდებულია ახსნას მიმდინარე ისტორიული პროცესი;

3. ნაციონალიზმი არის პოლიტიკური ქმედება, რომელიც ხორციელდება ხელისუფლების პოლიტიკური ძალის ან პოლიტიკური პარტიის მიერ და აერთიანებს ისტორიულ პროცესს და პოლიტიკურ თეორიას (ფრანგული ნაციონალიზმი, ჩინური ნაციონალიზმი და ა.შ.).

4. ნაციონალიზმში არის გრძობა, სქვა, რომელიც ახასიათებს მოცემული ეროვნების წევრებს და საკუთარი ეროვნული სახელმწიფოს დეისადმი თავდადება დამკვიცლებელი მისაგანი უპირატეხობის რწმენით და საკუთარი ერო-სახელმწიფოს მიხით (C.J.H. Hayes, 1926).

კ. მეიხის მიხედვით, ნაციონალიზმი დეადსიციური ბუნებისა, იგი ერთდროულად არის სიკეთე და ზირთეობა, დიდოცვაც და შენეებობაც, ნაციონალიზმი, როცა პატრონიხის სინთიმად გეველინება, მისი იგი კაცობრიობის უსიკადური სიკეთეა, ამისიური და დამბურადური ნაციონალიზმი თავისი უღებისა და დემოკრატიის საფუძკვლია, მისიან, როცა ნაციონალიზმი შეუწეხარებლობისა და მტრობის დეხსურეი ცნებაა, როცა იგი კიხვლიქისა და ამის საფუძეველი ხეება, მისი სკ კაცობრიობის უდიდეხი ზირთეობა და წეველასი და შენეებებს ამსახურებს.

მეიხი ვამიეთებს ნაციონალიზმის შვიდ ზირთეებას: ა) ერის ვამირიუქლობისა და უპირატეხობის რწმენა; ბ) ახროვნების, ქევეის, კულტურის ეროვნულიობის სიმით ვაერთევეროვნება; გ) მსხების მორხიღების ზრდა; დ) ხადხის ეერადღების ვადარანა თმზე და თმისათვის მხადებაზე, მებრძოლია იდეალიზაცია; ე) ჯინგოიზმი (შოგინისმი) ახე სხვა ეროვნებების სიძუღვილი და მათ წინადღევე ბრძოლა; ე) ამკერთელი მიხწრაფებების, ექსინანსინისისა და ტერორიურიეო პრევენსიების გამოველიება; ზ) შეუწეხარებლობა და ანაციოთეობა (C. Hayes, 1926).

მასს კინის მიხედვით, ნაციონალიზმი, უპირეველეს ეიველისა, არის ბუნებრივი მღვთმარეობა, ცნობიერება, როცა თეიეთი თეითადენტიფიკაციას აკეთებს სეენ ჯგუფთან (მექნიახერთან) და მისადმი ერთეულეებს მიხხეებს უმადლეს დიზებუღებზე (Kohn H. 1955, p.9)

ბიოდე მსევერი თავის წიგნში „ნაციონალიზმი მითი ვარეალობა“ ხახს უსვამს იმ ფაქტს, რომ საამისიებს აქვთ მიხწრაფება ეითი თავიანთი უმეირეახელი თენეიქების ახეების გზეი თევიანი ერში, მსეხედავად იმისა, იე ხად ათიან თხინი, ევეღვას, მისიე მღვთმარეობაში ეიველისას, საერთეიად და მმკედელად მიხხევენ თავიანთ ერს, სწორედ ამ დამიკადებუღებებს საკუთარი ერისადმი უწოდებს სხ ნაციონალიზმი, მსევერის ახროთ, ნაციონალიზმი არის სხ, რახაც ნაციონალისტეი აკეთებს, მას არა აქვს ვადსიხა უსისხეულები, ხიეეიან იგი ეერახობა

მითს, რომელიც შეიძლება აბსოლუტურად მცდარი იყოს. ამიტომ სიყალბე და ჭეშმარიტება ნაციონალიზმში მჭიდროდ არის ურთიერთგადახლართული, ხოლო ნაციონალიზმის განმარტებისთვის ყველაზე მართებული გზაა განისაზღვროს თუ რისი რწმენა აქვს ერს, რისი სჯერა მას. ასეთი მსჯელობის შედეგად შაფერი ნაციონალიზმად მიიჩნევს სხვადასხვა იდეას, დაწყებული ერის მისწრაფებით ტერიტორიული ერთობისაკენ, დამთავრებული სხვა ხალხების ათვალისწინებითა და სიძულვილით (Shafer, 1955, p.7-8).

უილიამ პუაფი ნაციონალიზმს მიიჩნევს თანამედროვე ეპოქის ყველაზე მძლავრ პოლიტიკურ ძალად, რომელიც წარმოიშვა XIX საუკუნის ევროპაში, როგორც პოლიტიკური შედეგი რომანტიზმად წოდებული ლიტერატურულ-ინტელექტუალური მოძრაობისა. ამასთანავე, პუაფი არ მიიჩნევს ნაციონალიზმს იდეოლოგიად იმ მიზეზის გამო, რომ ადამიანი არ შეიძლება იყოს ზოგადად ნაციონალისტი (განსხვავებით კომუნისტისაგან, ლიბერალისაგან, კონსერვატორისაგან), არამედ შესაძლებელია იყოს კონკრეტულად გერმანელი, რუსი ან ირლანდიელი ნაციონალისტი (Pfaf, 1993, p.13-14).

კარლ ღოიხმა ნაციონალიზმის არსის ახსნა სცადა არა პოლიტიკური, ეკონომიკური ან კულტურული ფაქტორებით, არამედ კომუნიკაციის თეორიისა და კიბერნეტიკის საფუძველზე. მისი აზრით, ნაციონალიზმის (იგი ამჯობინებს ტერმინს ნაციონალურობას - nationality, რაც არ ნიშნავს ეროვნებას) საფუძველი არის უფრო ეფექტური და ადვილი კავშირებისა და ურთიერთობების დამყარების შესაძლებლობა შენივე ერის წევრებთან, ვიდრე სხვებთან (K.Deutsch, 1965).

ერნესტ გელნერი ნაციონალიზმს განსაზღვრავს როგორც პოლიტიკურ პრინციპს, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკური და ეთნიკური ერთობები (ტერიტორიები) ერთმანეთს უნდა ემთხვეოდეს. ამ პრინციპით უნდა განისაზღვროს ნაციონალიზმი, როგორც გრძნობა და როგორც მოძრაობა. ნაციონალისტური გრძნობა არის ან ამ პრინციპის დარღვევით გამოწვეული გაბოროტება ან ამ პრინციპის არსებობით გამოწვეული კმაყოფილება. ნაციონალისტური მოძრაობა კი არის ნაციონალისტური გრძნობის რეალურ მოქმედებაში მოყვანა, აღნიშნული პრინციპის განხორციელების მიზნით (E. Gellner, 1983, p.1).

ლუის სნაიდერმა სპეციალური წიგნი უძღვნა ნაციონალიზმის არსს (L.Snyder, 1954), რომელშიც მოცემულია

ნაციონალიზმის ცნების განსხვავებული აღქმა ისტორიკოსებს, სოციოლოგებს, ფსიქოლოგებს, ეთნოლოგებს, ფსიქიატრებსა და ფსიქოანალიტიკოსების მიერ.

ისტორიკოსები ნაციონალიზმში, უპირველს ყოვლისა, ხედავენ ისტორიულ პროცესს, რომელიც ეროვნებების პოლიტიკურ ერთეულებად (ერ-სახელმწიფოდ) ჩამოყალიბებას გულისხმობს. მ. ბოემი განარჩევს ნაციონალიზმის ფართო და ვიწრო მნიშვნელობებს. ფართო მნიშვნელობით ნაციონალიზმი არის ეროვნული ღირებულებების პრიმატი ფასეულობათა იერარქიაში, ვიწრო გაგებით კი, ეს საკუთარი ერის გადაჭარბებული შეყვასება და სხვა ერებისადმი ქედმაღლური დამოკიდებულებაა. მ. ვიბონი კი ასხვავებს ნაციონალიზმის კონკრეტულსა და აბსტრაქტულ მნიშვნელობებს. კონკრეტული მნიშვნელობით იგი ეროვნული სულის (ვიზის) გამოხატვის სხვადასხვა ხაზგაღებაა (ენა, კულტურა, ტრადიცია, ისტორია), აბსტრაქტული მნიშვნელობით კი, ერის ცხოვრებისა და ქმედებების მაკონტროლებელი იდეების ერთობლიობაა (სოლიდარობის გრძობა). თუმცა ისტორიკოსების დიდი უმრავლესობა თვლის, რომ ნაციონალიზმი, უპირველეს ყოვლისა, გრძობაა და ამდენად იგი სოციალური და ფსიქოლოგიური მოვლენაა, ისინი მოიხსენიებენ, რომ განმსახვრელი ფაქტორი ისტორიული პირობებია, რომ ნაციონალიზმის წარმოშობა და მისი განვითარების თავისებურებები კონკრეტულ ისტორიულ გარემოზეა დამოკიდებული. კერძოდ, ნაციონალიზმი წარმოიშვა XVII საუკუნის პილას, როცა იდეა მოთხოვნა, რომ ერთ ენაზე მოლაპარაკე და ერთი კულტურის მქონე ხალხს ჰქონოდა პოლიტიკური ერთობის სახე, ხალცი სუვერენი სწორედ ეს ხალხი იქნებოდა და არა მეფე. ლოხუნგი „გაქმარჯოს მეფეს!“ შეეყვანა ლოხუნგმა „გაქმარჯოს ერს!“, ხოლო თუ ლუდოვიკო XIV-ს შეეძლო ეთქვა „L'etat c'est moi!“ (სახელმწიფო ეს მე ვარ), გამარჯვებული ბერქუასია თვლიდა, რომ ფრანგ ერს ხაერთოდ არ ჰირდებოდა მეფე, საფრანგეთიდან ნაციონალიზმი სხვა ევროპულ ქვეყნებშიც გაგრძელდა და ბევრგან ავტოკრატიული რეჟიმი ხალხის მმართველობამ შეცვალა. ნაციონალიზმი ვახდა მდღავრი პოლიტიკური ძალა და, აღბათ, ყველაზე უფრო წარმატებული იდეოლოგია, რომელმაც ფაქტურად განსახლერა XIX-XX საუკუნეების მსოფლიო ისტორია (L. Snyder, 1954, p.75-82).

სოციოლოგებისათვის ნაციონალიზმი სოციალური მოძრაობაა, რომელიც ეროვნებისათვის არის დამსახვითებული, ხოლო

თვით ეროვნებები და ერები სოციალურ კატეგორიებად მოიაზრება, როგორც „დიდი კოლექტივები“. მაქს უიროტი თვლის, რომ ნაციონალიზმი ეროვნებების სოციალური მოძრაობაა, რომელიც მიზნად ისახავს მსოფლიოში ადგილის მოპოვებას, შენარჩუნებას და გაძლიერებას, განსაკუთრებით შევიწროებისა და კონფლიქტის დროს. ამ თვალთახედვით ნაციონალიზმის განმსახლვრელი ფაქტორი ჯგუფია. ზოგიერთი ავტორი პარალელს ავლებს ცხოველთა სამყაროსთან, სადაც ჯოგში ან ხროვაში მყოფი წევრები მხოლოდ ერთმანეთთან ურთიერთობენ და იქ მოხვედრილ სხვა ცხოველებს უკიდურესი აგრესიით ხვდებიან. ცხადია, ეს შედარება გადაჭარბებულია, მაგრამ გარკვეულწილად მიუთითებს ადამიანთა საზოგადოებაში „ჩვენ“ და „სხვა“ ჯგუფებს შორის არსებულ ინსტიქტურ დაპირისპირებაზე. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ცალკეული ავტორები ნაციონალიზმს განმარტავდნენ როგორც, „ჩვენ ჯგუფზე“ (ე.ი. ერზე) ზრუნვას და მისდამი ერთგულებას. სხვები უარყოფენ ასეთ მიდგომას და თვლიან, რომ ნაციონალიზმი არის არა „ჩვენი ჯგუფის“ გრძნობა, არამედ ურთიერთდაპირისპირებულ ინტერესებს შორის წონასწორობა ურთიერთდამოკიდებულ ფუნქციონალურ სისტემებს შიგნით, ანუ „ჩვენი ჯგუფის“ გრძნობა ჩნდება მხოლოდ გარკვეული სტრესის დროს. სოციოლოგებიც განასხვავებენ ნაციონალიზმის კონკრეტულ და აბსტრაქტულ ფაქტორებს. პირველი მათგანის შესწავლა და მათზე დაკვირვება (ენა, წეს-ჩვეულებები, კულტურა, ტერიტორია, მოქალაქეობა) არ წარმოადგენს სირთულეს, აბსტრაქტული ფაქტორების შესწავლა კი ფსიქოლოგების საქმეა. სოციოლოგები ნაციონალიზმის არც პოლიტიკურ და კულტურულ ხასიათს უბუღებელყოფენ. კერძოდ, ფ. ზნანიეკი ნაციონალიზმს ეროვნული კულტურის საზოგადოების აქტიურ სოლიდარობას უწოდებს. ეროვნული კულტურის საზოგადოება მისი აზრით, არის მეოთხე და უმაღლესი ქრონოლოგიური ეტაპი ძველი პრიმატული (დამწერლობამდე) საზოგადოების, პოლიტიკური საზოგადოების ანუ სახელმწიფოსი და ეკლესიასტური საზოგადოების შემდეგ. ნაციონალიზმი სწორედ ეროვნული კულტურის საზოგადოების სინონიმად მოიაზრება. სოციოლოგთა ნაწილი თვლის, რომ ნაციონალიზმი ჯერ კიდევ უძველეს დროში არსებობდა, როცა იგი არსებული პირობების საპასუხოდ წარმოიშვა და შენარჩუნდა საზოგადოებრივ აზროვნებაში. მკვლევართა უმრავლესობა ამ აზრს არ ეთანხმება და თვლის, რომ

საჯონსაღიანს მხოლოდ თავი დროის ექნებოდა, როცა წარმოქმნიდა სოციალურმა უაქტიურებს განაპირობა საჯონსაღიანის სხეულებები (L. Snyder, 1954, p.82-85).

ეხილეთვე (ხეი ასობიოლოგიური, როგორც ეხილეთვე) დასაჯონის ქველებში უწოდებენ) თვალსაზრისით, საჯონსაღიანისთვის ინი მიღება არსებობს. პირველი მათგანის მიხედვით საჯონსაღიანის ინტენსივობა, ბრტყელი ეხილეთვე ა. კიტი თვალს, რომ დარღვევითა მართობის ხეი გონების მივე სტრუქტურაზე და თანამდროვე გარემო პირობებს შორის, უძველეს პერიოდში უსაფრთხოების მიხით პუნქტებზე იყო აღნიშნავთ მიწწარაგება პატარა უკუეუების სოციალურ ერთეულებზე გადაქცევისთვის, დღეს საჯონსაღიანის, როგორც უსაფრთხოების მიწწევის თანამდროვე სასწავლებლს, ტანებისათვის ვასახსლოთველი თანამდროველი ინტენსივის სახეულებობა, თანამდროვე აღნიშნული ინტენსივი შეხარწეულებია, მაგრამ ეხილეთვე თავის თანამდროვე ცხოვრების პირობებთან, ეხილეთვე მკორე უკუეუი უარყოფს ამ თეორიას, როგორც მიწწევისა და არადასაჯონებებს, ე. მანკისის ახით, საჯონსაღიანის არ ინტენსივი, არამედ უკუეური ქვევის მკორე და უადრესად სოციალურსაზრათი ფორმა, იყო მიწწეუება, რომელიც შეიძლება საჯონსაღიანის მანდობზე იქონ დაფარული და მიწწეული, მაგრამ მანდობე იყოქონ, როცა შეხარწობის სტრუქტურა განეება, კორდო, ერთი უსაფრთხოებისა და დინების შედარებისას, თუქცა უნდა აღნიშნოს, რომ ერთეუ ეს თეორია საჯონსაღიანის განხარებული თვით ეხილეთვეა შორისაც (L. Snyder, 1954, p.85-88).

ეხილეთვე შორისაც განხარებული მიწწეუება საჯონსაღიანის არის შეხარებ, არის შეხარებში, რომლებიც თვალს, რომ საჯონსაღიანის ინტენსივი, მაგალითად, ე. კორდო თვალს, რომ უკუეური ცხოვრება აღნიშნავთ 4 პირობითი ინტენსივიდან ერთერთია, კვირის, სექსის და თავდაცვის ინტენსივიდან ერთად, აღნიშნავთ კონება დასაჯონსაღიანის მიწწევის მიხედვით უკუეუი (საჯონსაღიანის), ეს უკანასკნელი ეი მისი აზრებს, რწევის, თავის თუ ხსეუების წყარო, ამიტომ აღნიშნავთ სოციალური ქვეება მსაში (ბრტყელი), კორდო, მსაშით ბრტყელი მიწწეებას, დავისხმის მსა და მისი ხეიქვეებათ განეუქ ურეხოვით, თავისი პუნქტით ინტენსივი, სხვა ეხილეთვე მიწწეობა კორდო კორდოქონ ინტენსივის თეორიის და საჯონსაღიანის მიწწეობისათვის ახი-

ბინებენ ისეთ ტერმინებს, როგორიცაა სურვილები, მოტივები, საჭიროებები. ფსიქოლოგების აზრით, ინდივიდუალურ და კოლექტიურ გონს შორის ურთიერთდამოკიდებულება საკვანძო საკითხია ნაციონალიზმის კვლევაში. ადამიანი თავს მიიჩნევს დიდი სამყაროს ნაწილად („ეგოს ექსპანსია“) და დ. კარტსის სიტყვებით, ეროვნულ ჯგუფთან საკუთარი თავის გაიგივებით პიროვნებას შეუძლია დაიკმაყოფილოს მატერიალური მოთხოვნები, შეივსოს ფსიქიკური რეზერვები, იყოს ნაცნობ ჯგუფში და სიძულვილი უცხოელზე გადაიტანოს. ნაციონალიზმი ფსიქოლოგიური ფენომენია, როცა პიროვნება თავის თავს აიგივებს მასების სიმბოლოებთან, იგი მტრულ და სახიფათო სამყაროში თავდაცვისა და უსაფრთხოების საჭიროების გამო წარმოქმნილი პასუხი და უკურვაქციაა, გრძნობაა, როცა ინდივიდი განადიდებს, აღმერთებს თავის ეროვნულ სახელმწიფოს, უპირისპირებს სხვა ქვეყნებს და აღიარებს მის პრიორიტეტს ინდივიდებზე. ფაქტიურად ნაციონალიზმი იგივე რელიგიაა, რომელსაც თავისი ღმერთი, სიწმინდეები და დღესასწაულები აქვს (L. Snyder, 1954, p. 88-94).

ფსიქიატრები ნაციონალიზმს უყურებენ როგორც გადახრას, როგორც საზოგადოების სულიერ ავადმყოფობას. ზოგიერთი მათგანის აზრით, სულიერი დაავადებები საზოგადოების ავადმყოფობაა და არა ინდივიდის. ამიტომ საზოგადოება ისევე შეიძლება იყოს ავადმყოფი, როგორც პიროვნება. ნაციონალიზმის გამოვლინება საზოგადოებას აყენებს ისეთსავე მდგომარეობაში, როგორშიც არის პიროვნება ნევროზისა და ფსიქოზის დროს. ნაციონალიზმი გარკვეულწილად თავდაცვითი მექანიზმია ჯგუფის უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, მაგრამ იგი უფრო დევიანტური ფორმებით გამოიხატება, ვიდრე რაციონალურით. ფსიქიატრები ნაციონალიზმში ნევროზის სამ ელემენტს გამოყოფენ: *შფოთვა*, რომელიც გამოწვეულია სხვა მტრულად განწყობილი ერების შიშით, ერი სასოწარკვეთილებასა და დემორალიზაციამდე მიჰყავს და ხსნას ნაციონალიზმში ეძებს; *არასრულფასოვნების გრძნობა*, რომელიც ჩნდება სხვა ერებთან საკუთარი ერის შედარებისას და მის დასაძლევად საკუთარი უპირატესობის მტკიცებას აქვს ადგილი, კერძოდ, რომ ჩვენი ყველაფერი საუკეთესოა, კლიმატით დაწყებული სამზარეულოთი დამთავრებული; *არამდგრადობა*, რაც გამოიხატება ნაციონალიზმის მობილურობაში და მსგავსად ინფექციური დაავადებისა იგი გადაიმდებია, რადგან ადვილად შეიძლება

კურცელდეს ერთი ქვეყნიდან მეორეში. ფიქიატრთა ნაწილი უფრო შირს მდის და ნაციონალიზმში ფიქიქობს ისეთ სახეებს ხედავს, როგორც პარასიოა და შიშოურენია. სახელდობრ, რ. ბრანკერი გერმანულ ნაცონში მეგადომანოურ პარასიოას ხედავდა, ხოლო ანგლოსელი მწერლის ჯორჯ ბრეკელის აზრით, 'სოციერთი ნაციონალიტიკური თქვა მიღწიდაა რედფურსა და ფიზიკურ ჩინამდვილეს მოწვევტილია, რომ თავისუფლად შეიძლება შიშოურენოელ გამთვლანებად ჩათვალის (L.Snyder, 1954, p.94-99).

ფიქიქიალიტიკოსების მკვიცებით, ნაციონალიზმი არ არის დივიკური და რაციონალური მოვლენა, მისი საფუძველი ქვეცნობიერ, ირაციონალურ ჩასყაროშია. ქვეცნობიერი შიში ცნობიერ ჩამეროში ეხაერთხეებს მისხით ხომბილიებს ქმნის. ერი ინდივიდალთავის დედას ან მამის ხომბილია, თვი ან გოცვარს, ან გქელან, ამისდა მხედეით, თუ როგორი გრძნობა ჩამოვიცლიბდა მშობლების მიმართ ზავმეობაში. სოციერთი ფიქიქიალიტიკოსის აზრით, ერის სოციალური შექმადგენლობა მისი ინდივიდებს მოცივაციების გქეორებაა, ინდივიდი გო მედმეო კონფლიქტშია სოციალურ ხახქციებთან. მკვლევართა ნაწილი ხახს უხვამს ნაციონალიზმის მქედრო კავშირს რელიგიასა და მოთღოვასთან. ზ. ფრიადის აზრით, აღამიანს აქვს ბუნებრივი ინტიქციები, რომელთა ნაწილი სოციალურად დამანკრეველია და სოციალური კეთიდდღეობისათვის აუცილებელია მათი დაორგუნვა. მისი შეიძლება გამთხატული იქნეს ამკარად მხედოდ ფანტაზიაში, კერძოდ, მოთღოვასა და რელიგიასში. ნაციონალიზმი რელიგიის შემკველელია, როცა თვი ფიქიქიერ მოთხეზინეებებს პახეობს. ერი და ხახელმწიფო დმეროს ცველის. ხოლო „Mein Kampf“ და „კაპიტალი“ – ბიბლიას. ნაციონალიზმი შეიძლება მშობლების ფიქიქიის გადამთხათიციის, ინდივიდი ბავშვობაში შექმლედად ძელაუფლებას მამას ახიქებს, ხოლო ზრდახრელობაში, როგორც ჯგუფის წევრი ხახელმწიფოს მამასთან აბეიებს. სხვა ფიქიქიალიტიკოსებო ნაციონალიზმში თვახის სოცერელის პირდაპირ გაგრძელებას ხედავენ, თუცე მას დედახადში ქვეცნობიერ სოცერელის მიაწერენ. ევედა შემთხვევაში ნაციონალიზმი ინდივიდის უხაერთხეებისა და დაცვის მოთხეხას პახეობს, როგორც ჯგუფური გრძნობა, ნაციონალიზმი შეიძლება გამთხატავდეს შიშს და მტრულ დამთიქებულელებას (რომელიც ბავშვში მშობლებთან ერთიერთობების დროს განხდა), აგრეხიას და

რწმენას, რომ საკუთარი ერი სხვებზე მაღლა დგას და სხვა ერები მის დაქინებას ცდილობენ (L.Snyder, 1954, p.100-106).

რა საერთოს ხედავს ლ. სნაიდერი ნაციონალიზმის არსის სხვადასხვა დისციპლინურ ხედვაში? საერთო აზრით, ნაციონალიზმს ორი ძირითადი მნიშვნელობა აქვს – კონკრეტული (გეოგრაფიული, ლინგვისტური, პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული) და აბსტრაქტული (ფსიქოლოგიური). იგი არ არის თანდაყოლილი ინსტიქტი, არამედ სოციალურად განპირობებული ემოციაა. ის თანამედროვე საზოგადოებაში სოციალურად სანქციონირებული სიმბოლოა და მოქმედებს როგორც პასუხი ჯგუფის უსაფრთხოებისა და დაცვის მიზნით. მისი განხორციელება ხალხთა უმაღეს ეთიკურ მიზნად იქცა. ნაციონალიზმი ქცევის მდგრადი და სიცოცხლისუნარიანი ფორმაა. თუმცა მან გამოხატვის იმდენი ფორმა მიიღო, რომ შეუძლებელია ისეთი განმარტება მოიძებნოს, რომელიც ყველას დააკმაყოფილებს (L.Snyder, 1954, p. 110).

მართალია ნაციონალიზმის ინტენსიური კვლევა 70-80-იანი წლებიდან გაიშალა, მაგრამ თანამედროვე მკვლევრებს რაიმე არსებითი ცვლილება ნაციონალიზმის ცნების განმარტებაში არ შეუტანიათ. ჯ. კელასი (K.Kellas, 1991, p.6) ნაციონალიზმს განმარტავს როგორც იდეოლოგიას, რომელიც პიროვნებისაგან უმაღლეს ღირებულებას მოითხოვს ერისადმი და ამ ერის წარმომადგენელი სახელმწიფოსადმი. ვ. ბლუმი კი მხარს უჭერს ე.წ. იდენტიფიკაციის თეორიას და თვლის, რომ ხალხები ყალიბდებიან ერებად და ქმნიან სახელმწიფოებს, რათა უზრუნველყონ ფსიქოლოგიური უსაფრთხოება საკუთარი „ჩვენ ჯგუფისათვის“ (W.Bloom, 1990). ჯგუფის წევრები (ერი) მოქმედებენ თავიანთი ინტერესების განსახორციელებლად. ერის ინტერესები კი, როგორც წესი, მოითხოვს საკუთარი სახელმწიფოს დაარსებას და მისი ტერიტორიისა და გავლენის გაფართოებას, რაც წინააღმდეგობაში მოდის სხვა ერების ინტერესებთან.

ე. სმიტი (A.Smith, 1983, p.20) ნაციონალიზმის ექვს მთავარ პოსტულატს გამოყოფს: 1. კაცობრიობა ბუნებრივად არის დაყოფილი ერებად; 2. ყოველ ერს აქვს თავისი განსაკუთრებული ხასიათი; 3. ყოველი პოლიტიკური ძალის წყარო არის ერი; 4. თავისუფლებისა და თვითშენარჩუნებისათვის აუცილებელია ხალხის იდენტიფიცირება ერთან; 5. ერის არსებობა და განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ მის საკუთარ სახელ-

მწიფობი: 6. ერო-სახელმწიფოს მასთან დროადობა და ერო-
პელება აღქმსტებს და თრგუნახს ყოველდღეარ სხვა დროადობას.

აღნიშნუდიდას გამომდინარე უკსავეგობა რომ ხაჯიონა-
ღიხში არის როგორც უქმსკავშირებელი, ისე გამოიმყელი
ძღაა. ერთის მხრივ, ის შესიდლებლობას იძლევა შექმნას
დიდი პოლიტიკური ერთობები, წერდი ცომობრივი თუ ყო-
რდაღეური გავრთიანებების ხაჯეღად, მორგეს მხრივ, იგი მღის
წამოყადობებულ ხაჯელმწიფოებს და ხეღს უქეობს პოლიტიკურ
ფრანგმებრეციათს, ამ უკანახკეღეს, როგორც წახი, ადგილი აქეს
როცა ირღევა უქმით აღნიშნული პოქეღადტეობის შექმნე-
კერძოდ ხაჯელმწიფოს მოქალაქეო ხაწილი, რომელიც რიგე-
ღარულ ერს არ მიეკეთებება, ხაჯეოთერ ერთუნულ ინტერესებს
აქენებს უკრო მადღა ვიღრე იმ ხაჯელმწიფოს ინტერესებს,
სადაც ცხოვრობს, ხწორედ ასეოთ მრავალფეროვან ქვეყნებში
ეონიკური დაპირისპირება ხშირად იღეს ხეღარატიხის და
ირღეგნტიხის ხაჯეს, ხიღი ეონიპოლიტიკური კონფლიქტები
უკვე შეიძლება წაიღვადოს თანამყდროეე ხაჯროა მორხიო
ერთოერთობებს ერთ-ერთ ძირითად შინაარსად.

ხაჯიონაღიხში თავის ყველაზე უკრო გავრეღეღებული
წნიშენღობით, რაც ხაჯეოთარი ერთის და ერთუნული ხაჯელ-
მწიფოს ერთეულეღბასა და შის კომწინახტიბაში გამოიხატება,
ხშირად პატროტიხის ხიხიხისღ გამოიუქნება, ეს ცნებები
მართღად ძღღის ახღღიხაა ერომსხეოთას, მაგრამ განსხვავება
მაიხც ხაჯმოდ წნიშენღიღენია, ხაჯელდობრ, პატროტიხში,
ხაჯიონაღიხისიღგან განსხვავებოთ, მოღღებღია ყოველდღეარ
პოლიტიკურ ქმეღებსა, მაწინ, როცა ხაჯიონაღიხში აქეიღეღ-
ღად ეღღისხიხის პოლიტიკურ აქეიღებს და მოძრაობას, ახეუ
უნღა განახხვავოთ კერძო აწე კონტრეღეღი (რეხეღი, ხიხური,
ფრანგული) ხაჯიონაღიხში და ხაჯიონაღიხში ხოჯაღად,
ხაჯიონაღიხიოთა ახიღღეღერ უქრ ვღღეღობას, (თუ ყვეღას
არა) აქეს პროგრამა ხაჯეოთარ ერთხიღის, კონტრეღეღი ხა-
ჯიონაღიხში „ადეიდოღეიერად ებრიღი შოღიო“, რომღ-
ხაჯ აქეს ძღღა და ფორმა, მაგრამ არა კონტრეღეღი შინაარსი,
ეს პირველ რიღში ეხება ხაჯრეღი ერის ხაჯიონაღიხში, რომღ-
მაჯ შეიძლება გავრთიანის ხეღ ხეჯაღსხვა პოლიტიკური
მწწამხის ადამიხები (მაგ., ინღიღის ხაჯიონაღერი კონტრეღი
დამოუკიდებღობის მოპოეღბაღე) (The Concise Oxford Dictionary
of Politics, 1996, p. 334), რაც შეეხება ხოჯაღად ხაჯიონაღიხში,
მიხი უნივერსაღური არახციბი, როგორც უკვე იღღა, არის

ეროვნულის პრიმატი რელიგიურ, კლასობრივ თუ ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებზე. ნაციონალიზმის ე.წ. რომანტიკული ფორმა ემყარება ენობრივ, კულტურულ და ისტორიულ ერთობას და ამდენად ეს ღირებულებები ლოკალურია და არა უნივერსალური. ასეთი ნაციონალიზმის ეკონომიკური განზომილება კი ისაა, რომ ყველა რესურსი და სიმდიდრე მხოლოდ ერის საკუთრება უნდა იყოს.

ნაციონალიზმმა, როგორც ევროპულმა იდეოლოგიამ, მკვეთრი ცვლილება განიცადა მესამე სამყაროში. ევროპული ნაციონალიზმის კლასიკური დებულება, რომ ერს უნდა ჰქონდეს საკუთარი სახელმწიფო, ხოლო სახელმწიფო რამდენადაც შესაძლებელია ერთეროვანი უნდა იყოს, აბსოლუტურად განუხორციელებელი აღმოჩნდა აფრიკასა და აზიის ქვეყნების უმრავლესობაში. ამან კი სახელმწიფოსა და ეთნიკური ნაციონალიზმის დაპირისპირების უკიდურესი გამწვავება გამოიწვია. ხოლო ერი-სახელმწიფოს ნაცვლად, ტიპური კვანძისახელმწიფოები (ან არშემდგარი სახელმწიფოები) ჩამოყალიბდა.

ფაქტია, რომ ნაციონალიზმმა როგორც გრძნობამ და როგორც პოლიტიკურმა იდეოლოგიამ უდიდესი როლი შეასრულა უახლეს ისტორიაში და თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობებში. ნაციონალიზმი განუყოფელია ისეთი ცნებებისაგან, როგორიცაა ერი-სახელმწიფო და ხალხთა თვითგამორკვევა, რაც დღევანდელი მსოფლიოს პოლიტიკური ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი კატეგორიებია. მიუხედავად საერთაშორისო ცხოვრების მსარდი ინტერნაციონალიზაციისა და გლობალიზაციის პროცესისა, ნაციონალიზმის როლი და მნიშვნელობა სულ უფრო და უფრო იზრდება. მკვლევართა მნიშვნელოვანი ნაწილი კი საერთოდ იმ აზრს იზიარებს, რომ XXI საუკუნე ნაციონალიზმისა და გლობალიზაციის შეჯახების ეპოქა იქნება.

2.2. ნაციონალიზმის ტიპოლოგია

ნაციონალიზმი, როგორც რთული და მრავალმხრივი ფენომენი, შეიძლება სხვადასხვა კუთხით იქნეს აღქმული და შესწავლილი. შესაბამისად ნაციონალიზმის კლასიფიკაციის და ტიპოლოგიის არაერთი ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავებული სქემა არსებობს, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ შეიძლება

აქონდეს ამომწურავობისა და სრულყოფილების პრეცედენსია. ცხადია, თითოეულ კლასიფიკაციაში არის ქეშმარიტების მარცვალი და შეიძლება ვიდეც საკმაოდ სათლად წარმოაჩინდეს ნაციონალიზმის ტიპებს და სახეებს ამ თუ იმ კუთხით (ისტორიული, სოციალური, პოლიტიკური და ა. შ.). მაგრამ ისეთი უნივერსალური ტიპოლოგია, რომელიც ნაციონალიზმის ყველა ასპექტს შეეხება, არ არსებობს და საეჭვოა, რომ ოდესმე შეიქმნას.

ამიტომაც ნაციონალიზმის კლასიფიკაციის შესახებ საუბრისას დახაწვისშივე უნდა მიეთითოს, თუ რომელი კრიტერიუმის მიხედვით ხდება ამ მივლეხის დაყოფა ტიპებად და სახეებად.

ტრადიციულად, ნაციონალიზმის ყველაზე ძველი და გავრცელებული ტიპოლოგია, ისტორიული ტიპოლოგიაა, რომელსაც კრიტერიუმად ქრონოლოგიური პრინციპი უდევს. ღუის სწავდერს თავის წიგნში „ნაციონალიზმის არხი“ მომკავს ნაციონალიზმის ისტორიული ტიპოლოგია, ხდაც ამ ყუხოშენის შექმნევი ძირითადი ფაზებია გამოყოფილი:

ა) ინტეგრაციული (გამაერთიანებელი) ნაციონალიზმი (1815–1871 წლები), როცა ნაციონალიზმის საუუქველზე ხდებოდა დაქვემდებებული ყუოდაღური სამთავროებისა და სათავადაოების გაერთიანება თანამედროვე, ეროვნულ სახელმწიფოებად (გერმანიისა და იტალიის მკავდითი), როცა ნათელი გახდა, რომ ღობერალიზმი არ იყო საკმარისი ერის გაერთიანებისათვის, იგი ნაციონალიზმმა შეცვალა და საკმაოდ წარმატებითაც, ბისმარკის ცნობილი ურაზა: „ღდი საკოთხი წყდება არა პარღამენტის რეზოლუციებოთ, არამედ რეინითა და ხისხლით“, სწორედ ამის გამოსატყუდებს იყო.

ბ) დამანგრეველი ნაციონალიზმი (1871–1900). გერმანიისა და იტალიის ერთიან ეროვნულ სახელმწიფოებად წამოყალიბება მდღავრი სტამიელი გახდა, სხვა ეროვნებებისთვის, რომლებიც საკეთარი სახელმწიფო არ აქონდათ და სხვადასხვა იმპერიების შემადგენლობაში აღმონხდნენ წართული. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა და ნაციონალისტური იდეოლოგიის გავლენა გახსაკეთრებოთ ისტრესიური იყო აფსტრია-უნგრეთისა და ოსმალეთის იმპერიის ეროვნულ უმცირესობებზე. ეს ხაღხები იბრძოდნენ რა თავიანთი ეროვნული სახელმწიფოების შესაქმნელად, შესაბამისად გვევლანებოდნენ იმ სახელმწიფოების დამანგრეველებად, რომელთა მოქალაქეებიც იყვნენ.

სწორედ ამიტომ მიიღო ამ პერიოდის ნაციონალიზმმა დამანგრეველი ნაციონალიზმის სახელი.

ბ) აგრესიული ნაციონალიზმი (1900–1945). XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისიდან ადგილი აქვს ერთაშორისი სიძულვილისა და დაპირისპირების ნამდვილ აფეთქებას და ფართოდ გავრცელებას. ბრძოლა ნედლეულისა და გასაღების წყაროებისთვის ნაციონალურ ელფერს იღებს და აგრესიულ იმპერიალიზმად გვევლინება. სუპერნაციონალისტები ხმამაღლა ლაპარაკობენ თავიანთ დიად მისიაზე, ცივილიზაციას აზიარონ ჩამორჩენილი ხალხები. ფაშიზმი, ნაციზმი და ბოლშევიზმი ასეთი მესიანური იდეის მატარებელი იდეოლოგიები იყო. აგრესიული ნაციონალიზმის ლოგიკური შედეგი იყო პირველი და მეორე მსოფლიო ომები.

დ) თანამედროვე ნაციონალიზმი (1945–1954). მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე დაიწყო აზიის, აფრიკისა და ოკეანეთის ხალხების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა თვითგამორკვევისა და საკუთარი სახელმწიფოების შექმნის მიზნით. ცხადია ეს პერიოდი მარტო აღნიშნულ ცხრა წელს არ მოიცავს და სნაიდერის წიგნის გამოსვლის შემდეგაც ათეული წლები გაგრძელდა. ლიტერატურაში იგი უფრო ხშირად ანტიკოლონიური ნაციონალიზმის სახელით არის ცნობილი და XX საუკუნის 80-იან წლებამდე გაგრძელდა. მხოლოდ 80-იანი წლების ბოლოსა და 90-იანი წლების დასაწყისიდან შეიძლება ლაპარაკი ნაციონალიზმის ახალ, თანამედროვე ეტაპზე, რომელიც საგრძნობლად განსხვავდება ადრე არსებული ნაციონალიზმისაგან.

ნაციონალიზმის ერთ-ერთი პირველი და უაღრესად საყურადღებო ტიპოლოგია შემოგვთავაზა ნაციონალიზმის მეცნიერული კვლევის ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა კარლტონ ჰეიესმა 1931 წელს. წიგნში „თანამედროვე ნაციონალიზმის ისტორიული ევოლუცია“ (Hayera, 1931) ამ ტიპოლოგიაში ნაციონალიზმის ქრონოლოგიისა და შინაარსის სინთეზის თავისებური ცდაა მოცემული. ჰეიესი გამოიყოფს ნაციონალიზმის შემდეგ ძირითად ტიპებს:

1) ჰუმანური ნაციონალიზმი. ნაციონალიზმის პირველი სისტემატური დოქტრინა, რომელიც ჩამოყალიბდა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში და როგორც სახელიდან ჩანს, ჰქონდა ამკარად გამოსატული ჰუმანური მიზნები: კერძოდ, ტოლერანტობა სხვა ერების მიმართ და მათი უფლებების პატივისცემა.

პუბლიკური ნაციონალიზმის სათავეებთან იდგნენ ენ-უკ რეხო, რომლის სახელთახაა დაკავშირებული ნაციონალიზმის დემოკრატიული ფორმის ჩამოყალიბება; ინგლისელი პოლიტიკოსი ჰენრი პოლინგბროკი, რომელმაც სათავე დაუდო ნაციონალიზმის არისტოკრატიულ ფორმას და თავის გოტფრიდ ფონ ჰენდერი, რომელმაც ნაციონალიზმში უფრო კულტურულ ფენომენს ხედავდა. ვიდრე პოლიტიკერს. პუბლიკური ნაციონალიზმის ამოსავალი წერტილია, რომ ეოველ ხალხს აქვს უფლება განეთარდეს საკუთარი გზით, თავისი ეროვნული გონისა და ხასიათის შესაბამისად.

2) **იაკობინური ნაციონალიზმი.** საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შედეგად, ადრე არსებული ნაციონალიზმი (რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო დოგმად ჩამოყალიბებული) რამდენიმე მიმართულებად დაიყო. რუსოს დემოკრატიული, პუბლიკური ნაციონალიზმიდან წარმოიშვა იაკობინური ნაციონალიზმი. ეს სახელი მან მიიღო იაკობინელთა პოლიტიკური კლუბისაგან, რომლის წევრებმაც მიზნად დაისახეს რუსოებლიკანიზმისა და დემოკრატიის იდეების საბოლოო გამარჯვება. „ძმობა, ერთობა, თავისუფლების“ იდეის დამკვიდრებამ ძალის ჩაშუალებით სათავე დაუდო იანზაციის მიმართ არაბოლევრანტიულ, უკომპრომიზო, მიზნის მისაღწევად ფანატიკურ და მუხანგური მიზნების მქონე ნაციონალიზმს, საიდანაც თანამედროვე ნაციონალიზმის არაერთი საბაზისი დებულება განვითარდა.

3) **ტრადიციული ნაციონალიზმი.** პოლინგბროკის არისტოკრატიულმა, პუბლიკურმა ნაციონალიზმმა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შემდეგ სათავე დაუდო ნაციონალიზმის თავისებურ ტიპს, რომელიც ტრადიციული ნაციონალიზმის სახელით არის ცნობილი. ამ ნაციონალიზმის წარმომადგენლები თვლიდნენ, რომ კაცობრიობის სუბსტანტიური ბედნიერების მიღწევა არა იმდენად მასების, არამედ ელიტარული ფენების საქმეა. აბსოლუტიზმად უარყოფითად აფასებდნენ რა რევოლუციას ეროვნულ განვითარებაში, ისინი მოდიანად ისტორიისა და ტრადიციებისაკენ ისრებოდნენ. თუმცა ტრადიციული ნაციონალიზმი კარგობრივად ეწინააღმდეგებოდა საფრანგეთის რევოლუციისათვის დამახასიათებელ ფორმებს, მას იდეალად თვით მოიხივებდა ჰენრი, რაც იაკობინურ ნაციონალიზმს. ტრადიციული ნაციონალიზმის წარმომადგენლებად უნდა მივსინით ედმუნდ ბურკი, დუო ამბრუასი, ფრიდრიხ ფონ შლეგელი.

4) **ლიბერალური ნაციონალიზმი.** ნაციონალიზმის ეს სახე არის რაღაც შუალედური ტრადიციულ და იაკობინურ ნაციონალიზმს შორის. იგი არ შეიძლება ცალსახად მივაკუთვნოთ არც დემოკრატიულ და არც არისტოკრატიულ ნაციონალიზმს, მაგრამ ორივე მათგანის მახასიათებლებს შეიცავს. ლიბერალური ნაციონალიზმის სამშობლო ინგლისია, ხოლო მის ფუძემდებლად ჯერემი ბეთჰემი ითვლება. ლიბერალური ნაციონალიზმი არსებით როლს ანიჭებს ერი-სახელმწიფოს აბსოლუტურ სუვერენიტეტს და მასთან ერთად ინდივიდუალური თავისუფლების პრინციპს. იგი ეროვნულ სახელმწიფოებს აკისრებს პასუხისმგებლობას საერთაშორისო მშვიდობის დამყარებასა და შენარჩუნებაში. ლიბერალური ნაციონალიზმის მთავარი მიზანი ყველა ერის დამოუკიდებლად განვითარებაა.

5) **ინტეგრალური ნაციონალიზმი.** იმპერიალიზმის ეპოქაში ერი-სახელმწიფოთა შორის მეტოქეობამ და ბრძოლამ ნაციონალიზმი დაუპირისპირა ლიბერალიზმსა და ჰუმანიზმს. ინტეგრალური ნაციონალიზმი უარყოფს სიმპათიას სხვა ერების მიმართ და მათთან თანამშრომლობას, ქადაგებს შოვინიზმს, მილიტარიზმსა და ექსპანსიონიზმს. იგი კატეგორიულად ეწინააღმდეგება პერსონალურ, ინდივიდუალურ თავისუფლებას, თუ იგი არ შეესაბამება ეროვნული სახელმწიფოს მიზნებს, ქვეყნის ეროვნულ ინტერესებს. ეროვნული სახელმწიფოსადმი ერთგულება შეუდარებლად მაღლა დგას ყველა სხვა სახის ლოიალობაზე (სოციალური, კულტურული, კლასობრივი, რელიგიური და ა. შ.). ინტეგრალური ნაციონალიზმის წარმომადგენლები იყვნენ კიპლინგი და როდსი (დიდი ბრიტანეთი), დ'ანუნციო და მუსოლინი (იტალია) პობედონოსცევი და პლევე (რუსეთი). და ა. შ.

6) **ეკონომიკური ნაციონალიზმი.** ეკონომიკური ნაციონალიზმი სახელმწიფოს განიხილავს არა მარტო პოლიტიკურ, არამედ ეკონომიკურ ერთობადაც. ამ მიმართულების მიხედვით, სახელმწიფომ აუცილებლად უნდა მიადწიოს ეკონომიკურ თვითუზრუნველყოფას. მის ხელში უნდა იყოს საწარმოების ძირითადი ნაწილი, ფინანსები, ბაზარი, საბაჟო, ნედლეული და აკონტროლებდეს ინვესტიციებს. ეკონომიკური ნაციონალიზმი ამგვარად გვევლინება, როგორც თანამედროვე ცივილიზაციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი და მძლავრი ფაქტორი.

კ. ჰეიესის აღნიშნული ტიპოლოგია დღემდე ინარჩუნებს თავის მეცნიერულ და პრაქტიკულ ღირებულებას. თუმცა, ბუნებრივია, აქ ბევრი რამე სადავო და ძნელად გასაზიარებელია.

ქიქისხაგან განსხვავებით, რომელმაც ნაციონალიზმის ევრტიკალური (ქრონოლოგიური) კლასიფიკაცია მოუწვია, მას კინმა პარიზონტალური განხილვებით სკვდა ნაციონალიზმის ტიპოლოგია (Kohn, 1955). კინი გამოდიოდა იქიდან, რომ ნაციონალიზმი ხანგრძლივი ისტორიული პროცესის შედეგია და თავისი ხახიათით დამოკიდებულია იმ ისტორიულ და პოლიტიკურ გარემოზე, სადაც და როდესაც ის აღმოცენდა. ამ თვალსაზრისით, იგი ნაციონალიზმის ტიპოლოგიის დიქტომიას ახდენს და ორ სოციალურ-პოლიტიკურ გარემოს გამოიყოფს: *დახველეთ* (ბრიტანეთი და მისი კოლონიები, ნიდერლანდები, სოფრანსეთი, შვეიცარია) და *არადახველეთ* (ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპა და აზია).

კინი თავის ანალიზს ოთხი მიმართულებით ახდენს: წარმოშობა, ისტორიული მოტივაცია, თავისებურებები და განვითარება.

წარმოშობის თვალსაზრისით, დახველური და არადახველური ნაციონალიზმი ერთმანეთისგან მკვეთრად განსხვავდება. დახველეთში ნაციონალიზმის წარმოშობა უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკური მოვლენა იყო, მას წინ უძღოდა ვრი-სახელმწიფოების წარმოშობა. ანუ სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამ ერთ ერად გააერთიანა მთელი მისი მოსახლეობა. არადახველეთში ნაციონალიზმი წარმოიშობა უფრო გვიან და თავაც სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების გაცილებით დაბალი დონის პირობებში. აქ ნაციონალიზმი იყო ხონტანური პროცესტი არსებული სახელმწიფო მოდელის წინააღმდეგ, საწყისი სტიმული კულტურული ერთობის გაცნობიერებიდან მოდიოდა და შემდეგ იძენდა პოლიტიკურ ხახიათს.

ისტორიული მოტივაციის თვალსაზრისით განსხვავება ახვევ ამკარა იყო. ახალი პერიოდის დასაწყისში (XVI საუკუნე), როცა ნაციონალური ერთობების ჩახახვა ხდებოდა, რენესანსმა და რეფორმაციამ უდოეხი როდი ოთახსა და მკლავრი გავლენა მოახდინა კულტურასა და რელიგიასზე. საშუალო კლასმა უარყო ხდვთი იმპერია მთელი თავისი შეასაუკუნოებრივი ყახუელობებით და დააყენა ახალი საზოგადოება იმ მოთხოვნებზე დაურნობით, რაც ვრი-სახელმწიფოებისთვის იყო აუცილებელი. კერძოდ, საზოგადოების წარმმართველ ჯილად იქცა ვრი-სახელმწიფოს მთავარი დამცველი - პატრიოტული პურგეზია.

ნაციონალიზმი დახველეთ სამკაროში ადგილობრივი ძღვების პროდუქტი იყო, რომელმაც XVIII საუკუნეში იხინა თავი. არადახველეთში, კერძოდ, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ

ევროპაში, რენესანსის და რეფორმაციის გავლენა ნაკლები იყო. გერმანიაში მაგალითად, ამ ორ უდიდეს მოვლენას ძირითადად საგანმანათლებლო და თეოლოგიური ხასიათი ჰქონდა, თუმცა გარკვეული პოლიტიკურ-ეკონომიკური მნიშვნელობის გამორიცხვაც არ შეიძლება. მართლმადიდებელ სამყაროზე, ახლო აღმოსავლეთსა და აზიაზე კი რენესანსისა და რეფორმაციის გავლენა თითქმის არ შეიმჩნეოდა.

თავისებურებების მიხედვით კონი პარალელს ავლებს დასავლეთსა და არადასავლეთს შორის შემდეგი სქემის მიხედვით:

დასავლეთი

ღია საზოგადოება. დასავლური ნაციონალიზმი პროდუქტია განმანათლებლობის ეპოქისა, რომლის ძირითადი იდეალები იყო ძმობა, ერთობა, თავისუფლება, კონსტიტუციონალიზმი, პარლამენტარიზმი, ღიბერალიზმი, დემოკრატია, ტოლერანტიზმი, სიტყვის თავისუფლება. ეს პლურალისტური ანუ ღია საზოგადოებაა.

რვალიზმი. ნაციონალიზმი ეყრდნობოდა რეალურ სიტუაციას. ერის განვითარებასა და სახელმწიფოს მშენებლობაში ნაკლები ყურადღება ექცეოდა ისტორიული წარსულს. ერი განიხილებოდა როგორც რეალური, ცოცხალი, არსებული მოვლენა. პოლიტიკური ინტეგრაცია ემსახურებოდა რაციონალურ მიზნებს.

მოქალაქეთა კავშირი. ერი განიხილებოდა როგორც მოქალაქეთა კავშირი 'შევრთებული საერთო სურვილით, რაც გამოიხატებოდა სოციალური კონტრაქტით და სხვა შეთანხმებებითა და პლებისციტებით. ხალხს უნდა ემუშავა ერთად საერთო მომავლისათვის.

ინდივიდუალიზმი. პიროვნების უფლებები წმიდათაწმინდა და ხელშეუხებელი იყო. ყოველი ადამიანი ითვლებოდა ინდივიდუალურ პიროვნებად, მიუხედავად მისი სოციალური კლასისა და ისტორიული ეროვნებისა.

თვითრწმენა — დასავლური ნაციონალიზმი თვითდარწმუნებული და პოზიტიური იყო.

ბურჟუაზიის მხარდაჭერა. ეყრდნობოდა მძლავრი ბურჟუაზიის მხარდაჭერას.

ანადახველეო

ჩაკეტილი საზოგადოება. აქ გასსსსაოღებლობის იდეები უარყოფილი იყო, როგორც აზრს მოკლებული. ჩაცოხიანდისში წიშნავედა არა თავისუფლება, არამედ მოვადგომის გამახური შერს ქვეყანას. ეს ავტორიტატიული ანუ ჩაკეტილი საზოგადოებაა.

იდეალოზმი. ევრდნობიდა იდეალური ხაშქობდობ რწმენას. დამახახათებელი იყო იტყებ. ბევისიერ მოძვადეზე, არ უკავშირებდნენ რა მს. აწმობს. მღვდლისმოვადგომიერული ერები ყოველთვის იყურებოდნენ. წარსვლისაქენ და არაბოდლიტკურ. ისტორიით განაბრბობრულ ფქცორებს აქვეყნდნენ ყურადღებას.

ხადხის საზოგადოება. ერთ განხივებობა, როგორც ბოდლიტკური ერთობა. ინაციოხსდერ. ციცილიანაციანდელი ერთობს – სადხივების მსახე გამხერობანებელი წერტილი იყო არა თავისუფალი და რაციონდური წქსრიგი, არამედ ხადხის საზოგადოება.

კოლექტივიზმი. დამხობრება არა მათვიდის, არამედ კოლექტივის უფლებები. რაც ყურნობა ეროვნულ, რაბობრვ თუ კლახობრვ ხაფუქვეს. მოქვდაქობრბი თვითმქვეება დაბადია.

ქვემდგომობის (არახრულფახოვნების) კომპლექსი. არ ქქინდა თვითდაყურებულობა, რაც ზოგჯერ ავრესით იყო კომპენსირებელი.

არისტოკრატიული საფუძველი. ევრდნობიდა არისტოკრაციის და მსების (ორივე კონსერვატიული ძაღის) მხარდაჭერას.

განხობარების თვადესზრახით დასავეღური ჩაციოხსდისში ინდვიდუალური და სეპარატივიზმი საზოგადოებების ავციონძიერობასზე დაყრდნობით და ბირიბუციის თავისუფლებას (რათქმა უნდა, გამიხაკდისიებიც უნებუნება) იმსახე ჩამოკადობდა, როგორც გასსსსაოღებლობის პროექტი. სეკულარიზმბედი ქრისტიანული ტრადიცია არბუქცეტივისის და კათოლიციზმის (ხაფრანეგო) ფორმით ვახერხობდა არბუქობას. ხახედმწოდობრბობის მსქენებდობა და ერთ განხობარება მსხვახობდების ხარჯზე ხეჭბოდა.

არდასახვეღური ჩაციოხსდისის ჩამოკადობება და განხობარება ვარე ძაღებიდან მოდობია იყო მოთქმის უყვეღობა რა.

დაპირისპირებული სახით არის წარმოდგენილი. პირველი მათგანი მხარს უჭერს დასავლურ მოდელს და ცდილობს დასავლური ღირებულებები დანერგოს და შეითვისოს. მეორე ფორმა კი, მაქსიმალურად იბრძვის შეინარჩუნოს ეროვნული განსაკუთრებულობა და უნიკალურობა, თავს არიდებს სხვა ცივილიზაციებთან კულტურულ კონტაქტებს. წარსულის იდეალიზაციით, ძველ დიდებაზე მითების შეთხზვით და ეთნიკურ სოლიდარობაზე ხაზგასმით არადასავლური ნაციონალიზმი ისტორიას იყენებს საკუთარი მიზნების მისაღწევად.

კონის ზემოვანხილული დიქტომია საკმაოდ სერიოზული კრიტიკის საგანი გახდა არადასავლური ქვეყნების მეცნიერთა მხრიდან იმ მოტივით, რომ დასავლური ნაციონალიზმი ცალსახად პროგრესული, ხოლო არადასავლური ნაციონალიზმი კონსერვატორული და არადემოკრატიული სახით არის წარმოდგენილი. თუმცა კონი არსად არ ლაპარაკობს დასავლური ნაციონალიზმის უპირატესობაზე, ანდა მის პროგრესულობაზე არადასავლურ ნაციონალიზმთან შედარებით.

პიესიცი და კონიცი, როგორც ისტორიკოსები, ნაციონალიზმში მისი ფორმირების მომენტში ხედავენ ჰუმანურ, ლიბერალურ და აღმშენებლობით ძალას, რომელიც შეიძლება გადაიქცეს ანტიჰუმანურ, დამანგრეველ და აგრესიულ „იზმად“. ორივე მათგანი უარყოფითად აფასებდა ნაციონალიზმის ასეთ გამოვლინებებს და იცავდა იმ ნაციონალიზმს, რომელშიც ქვეყნისა და ეროვნული ტრადიციების სიყვარული შერწყმულია ინდივიდუალური ღირსების გრძნობასთან.

ნაციონალიზმის ტიპოლოგია არა მარტო ისტორიული კუთხით შეიძლება განხორციელდეს, არამედ პოლიტოლოგიურ, სოციოლოგიურ, ფსიქოლოგიურ და სხვა კრიტერიუმებზე დაყრდნობით შესაძლებელია მის სულ სხვადასხვა ტიპებად და სახეებად დაყოფა.

პოლიტოლოგმა მაქს სილვეიუს ჰანდმანმა ნაციონალიზმის ოთხი ძირითადი სახე გამოჰყო:

1. ჩ ა გ რ უ ლ თ ა ნ ა ც ი ო ნ ა ლ ი ზ მ ი . ნაციონალიზმის ეს ფორმა გავრცელებულია იმ ხალხებში, რომლებმაც დაკარგეს თავიანთი სახელმწიფო და ძალით არიან შეყვანილი სხვა ქვეყნის (ქვეყნების) შემადგენლობაში, განიცდიან ეროვნულ ჩაგვრას და შევიწროებას. ამ ნაციონალიზმის მიზანია ეროვნული თავისუფლება და საკუთარი სახელმწიფოებრიობის აღდგენა (პოლონელები რუსეთსა და გერმანიაში, ჩეხები – ავსტრიაში, ბერძნები – ოსმალეთში, ქართველები – რუსეთის იმპერიაში და სხვ.).

2. **იდეენტისტული ნაციონალიზმი.** ნაციონალიზმის ეს სახე გავრცელებულია ამ ხალხებში, რომლებსაც აქვთ თავიანთი ერთგვნი სახელმწიფო, მაგრამ ერის მნიშვნელოვანი ნაწილი ამ სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ (მიხაზღვრე ტერიტორიებზე) დარჩა კომპაქტურად განსახლებული. მათი შემოერთება ახეთი ნაციონალიზმის ძირითადი მიზანია (იტალიელები, უნგრელები, რუსინელები, ბულგარელები, ხიმბები).

3. **თვითდაცვითი ნაციონალიზმი.** თვითდაცვითი ნაციონალიზმი არის პასუხი ამ საფრთხეზე, რომელიც ერთსახელმწიფოებს ემუქრებათ საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან, ტრანსნაციონალური კორპორაციებიდან და საერთოდ საერთაშორისო ცხოვრების კოსმოპოლიტიზაციიდან. დღევანდელ დღეს ნაციონალიზმის ამ სახეს შეიძლება ვუწოდოთ ანტიგლობალიზმური ნაციონალიზმი, რომელიც თავსებური რეაქციული გლობალიზაციის პროცესზე.

4. **პრესტიჟის ნაციონალიზმი.** ახეთი ნაციონალიზმი მიიხსენებს, რომ ერის წარსული, მისი კულტურა და ღირებულებები, რომლებიც აღფრთოვანებას იმსახურებენ, ხთანადოდ არ არის დაფასებული. შესაბამისად იგი თხოვს ხვდა ხალხებისგან ამ ერის დაფასებას და პატივისცემას (ციტირებულია Snyder, 1954, p.122-123).

სოციოლოგები ნაციონალიზმის კლასიფიკაციას ბუნებრივია თავიანთი მეცნიერების კუთხით ახდენენ. ისინი განსაკუთრებულ ყურადღებას აკლავენ ქვეყნის აქცენტს, დღეს ვორტი თავის სტატიაში „ნაციონალიზმის ტიპები“ ნაციონალიზმის შემდეგ ფორმებს გამოიყოფს (ციტირებულია: Encyclopedia of Nationalism, 1990):

1. **ჰეგემონური ნაციონალიზმი.** ნაციონალიზმის ეს სახე მიხრობულია ეთნიკური უკუყვების ერთ ერთად და ერთსახელმწიფოდ გაერთიანებისაკენ. ახეთი ნაციონალიზმის მაგალითია XIX საუკუნის გერმანული და იტალიური ნაციონალიზმი, რომლის შედეგადაც ერთიანი გერმანია და ერთიანი იტალია წარმოიშვა. ეთნიკაციის შემდეგ ამ ნაციონალიზმისთვის დამახასიათებელია ჰეგემონის გაფართოებისკენ სწრაფვა და აგრესიული იმპერიალისტური მიხსნების გამოვლენა.

2. **პარტიკულარისტული ნაციონალიზმი.** ამ ტიპის ნაციონალიზმი დაფუძნებულია გამოყოფის (ხეუქისის) მოთხოვნაზე, ვერ იქცევა კულტურული ავტონომიის მოთხოვნით, შემდეგ გადადის პოლიტიკურ-ტერიტორიული ავტონომიის

მოთხოვნაში დაბოლოს სეცესიას და დამოუკიდებლობას ისახავს მიზნად. ნაციონალიზმის ეს სახე დამახასიათებელი იყო ავსტრია-უნგრეთის, რუსეთის და ოსმალეთის იმპერიებში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობებისთვის.

3. მატგინალური ნაციონალიზმი. ეს ტიპი შეიძლება იმ ხალხებში, რომლებიც ცხოვრობენ სასაზღვრო რაიონებში და შერეული კულტურა ახასიათებთ. ისინი განსაკუთრებული სიმძაფრით იცავენ თავიანთ ტრადიციებს (ელზასის, ლოტარინგიის, სილეზიის, სარის მოსახლეობა).

4. უმცირესობების ნაციონალიზმი. იბრძვის უმცირესობების ეროვნული განსხვავებულობის ოფიციალურად აღიარებისთვის და საკუთარი კულტურისა და ტრადიციების მაქსიმალურად შენარჩუნებისთვის სხვა ქვეყნის ფარგლებში (ციტირებულია Snyder, 1954)

ნაციონალიზმის თავისებური კლასიფიკაცია შემოგვთავაზა პოლონური წარმოშობის ამერიკელმა სოციოლოგმა კონსტანტინ სიმონს-სიმონოლევიჩმა. მან კრიტერიუმად აიღო არა ნაციონალიზმი როგორც გრძნობა, იდეოლოგია ან პოლიტიკური პროგრამა, არამედ როგორც მოძრაობა. მან ნაციონალიზმი განსაზღვრა, როგორც აქტიური სოლიდარობა ჯგუფისა, რომელსაც აქვს პრეტენზია იყოს ერი და მიისწრაფის ჰქონდეს სახელმწიფო. ნაციონალიზმი არ შეიძლება იყოს კარგი ან ცუდი, ლიბერალური ან არალიბერალური, დემოკრატიული ან არადემოკრატიული. იგი მოძრაობაა და გამოხატავს იმ ბრძოლის ეტაპებს, რომლის მიზანი ერთობისა და თავისუფლების მიღწევაა.

სიმონს-სიმონოლევიჩი გამოჰყოფს ნაციონალისტური მოძრაობის ორ ძირითად სახეს: უმცირესობის ნაციონალიზმს (იბრძვის თვითშენარჩუნებისათვის) და განმანთავისუფლებელ ნაციონალიზმს (იბრძვის დამოუკიდებლობისთვის).

უმცირესობის ნაციონალიზმში თავის მხრივ გამოიყოფა სეგრეგაციული და პლურალისტური ტიპები. ორივე მათგანი იბრძვის კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისთვის, მაგრამ პლურალისტური ნაციონალიზმი მიისწრაფვის სრული სამოქალაქო თანასწორობისათვის საზოგადოებაში, მაშინ როცა სეგრეგაციული განცალკევებით ყოფნას მოითხოვს და სხვა ეროვნებებთან კონტაქტში არ შედის (მაგ., ებრაელთა თემები შუა საუკუნეების ევროპასა და ახლო აღმოსავლეთში).

განმანთავისუფლებელ ნაციონალიზმში სიმონს-სიმონოლევიჩი შემდეგ სახეობებს გამოჰყოფს: **აღდგენითი** (გააზ-

ცოცხლეუბის). ეს ტიპი აერთიანებს იმ ეთნიკურ ჯგუფებს, რომლებმაც დაკარგეს თავიანთი პოლიტიკური თვითმოყოფადობა და ასევე ცდილობენ აღადგინონ საკუთარი სახელმწიფოებრიობა და შესაბამისად ეროვნული კულტურა.

ავტონომიურ-სეცესიონისტური. ამ ტიპში იგულისხმება ცალკეულ ქვეყნებში კომპაქტურად დასახლებული მცირერიცხოვანი ეთნოსები, რომლებსაც ადრე არ ქონიათ სახელმწიფოებრიობა, მაგრამ ამჟამად იბრძვიან ჯერ პოლიტიკური ავტონომიისათვის, შემდეგ კი გამოყოფისა და საკუთარი სახელმწიფოს შექმნისათვის.

ანტიკოლონისტური. იბრძვის კოლონიალიზმის რეკონსტრუქციის წინააღმდეგ, კოლონიალებული საზღვრების განთავსებულობისა და ხაზი სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტისათვის.

ადგილობრივი. იგულისხმება ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობის მოძრაობა და ბრძოლა მოხელე დამპყრობლების წინააღმდეგ თავიანთი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის შესარჩევების მიზნით, ამის მაგალითია ამერიკელი ინდიელები, კავკასიის მთიელები რუსეთის წინააღმდეგ XIX საუკუნეში, რიეები (მარტო) ყრახეებისა და ესპანელების წინააღმდეგ და სხვ. (Symmons-Symonolewicz, 1970)

ნაციონალიზმის კლასიფიკაცია სცადეს ფიქციოლოგებმაც, რომლებმაც ძირითადი ევრადღება სახელმწიფოებრივი აზროვნების რეალურ და წარმოსახვით მხარეებს, იდეებისა და ხიზოლოების აღქმას და ხაზოგადობებს ქვეყნის მთავრებს, ამ მხრივ ხაზურადღებია გუსტავ თხაიხერის სტატია, სოაც იგი ნაციონალიზმის ორ ძირითად ფორმას გამოყოფს: ციბიერს და არაციბიერს (ციტირებულია Encyclopedia of Nationalism, 1990, p. 241).

ციბიერი ნაციონალიზმის დროს ეთნოსის წევრები ამკარად, სოჯაროდ და „ხსურთანად“ გამოხატავენ თავიანთ ეროვნულ მისწებს, ეროვნულ ფასეულობებს და ხიზობას ასსამენ საკუთარ ხმდვილ თუ გამოვიხილ განსაკუთრებულობას, მათი მოქმედება შეეხებუელი ია გაციბიერებუელია.

არაციბიერი (ან ქვეციბიერი) ნაციონალიზმის დროს მათი ვინც მოქალაქეების მოცემულ ეროვნულ ჯგუფს, თუნდაც არ გამოხატავენ და კარგად არც ქონდეთ გააზრებული ეროვნული იდეა, მათიც მსოფლიო გავლენის ქვეშ არიან ეროვნული ღირებულებების მხრიდან, რომ არაციბიერად ევლადგურს ხელავენ და აღიქმამენ ეროვნული პოზიციებიდან, ასეთ შემთხვევაში ევლადგური ის რაც არ ეთანხმება მის ეროვნულ ღირებულებებს, აღიქმება როგორც უცხო, მტრული და მოედუ-

ბელი. სწორედ ეს ირაციონალური, აგრესიული და მტრული განწყობა არის ძალზე სიცოცხლისუნარიანი და საშიში ფენომენი, რომელიც არაერთხელ გამხდარა დაპირისპირების წყარო და ნაციონალიზმი წარმოუჩენია ყველაზე უფრო უარყოფითი კუთხით.

მკვლევართა უმრავლესობა ნაციონალიზმს მაინც პოლიტიკასთან აკავშირებს და კლასიფიკაციის კრიტერიუმებიც პოლიტიკურია.

ამერიკელი მეცნიერი ჯონ ბროილი [Breuilly, 1993] თავის წიგნში „ნაციონალიზმი და სახელმწიფო“ მიზნად ისახავს დაასაბუთოს, რომ ნაციონალიზმი პოლიტიკის ერთ-ერთი ფორმაა. ნაციონალიზმის სახელმწიფოსაგან მოწყვეტა შეუძლებელია, რადგან ნაციონალიზმის პოლიტიკური მიზანი ერი-სახელმწიფოა, ხოლო ერი-სახელმწიფოს ერთ-ერთი ძირითადი დანიშნულება, ეროვნული პოლიტიკის წარმართვაა, რომლის მთავარი მიზანი თვით ამ სახელმწიფოს შენარჩუნებაა.

სწორედ სახელმწიფოსთან მიმართებაში ახდენს ბროილი ნაციონალიზმის კლასიფიკაციას. ამასთან იგი მხედველობაში არ იღებს სახელმწიფო, ოფიციალურ ნაციონალიზმს, რადგან ნაციონალიზმი მისი აზრით, უპირველეს ყოვლისა, ოპოზიციური პოლიტიკაა. იგი სამხაირ დამოკიდებულებაში შეიძლება იყოს არსებულ სახელმწიფოსთან: ა) ცდილობდეს მისგან გამოყოფას; ბ) რჩებოდეს მასთან და გარდაქმნას იგი; გ) ერთიანდებოდეს სხვა ქვეყნებთან. ანუ ნაციონალიზმი შეიძლება იყოს **სუპარატისტული, რეფორმისტული და გამაერთიანებელი.**

მაგრამ თვით სახელმწიფოებსაც ბროილი ყოფს ორ ჯგუფად: - ერი-სახელმწიფოები და არაერი-სახელმწიფოები. თუ ოპოზიციურ ნაციონალიზმს ადგილი ერ-სახელმწიფოში აქვს, მაშინ დაპირისპირება მასსა და სახელმწიფო (ოფიციალურ) ნაციონალიზმს შორის გარდუვალია. მსგავსი კონფლიქტი არ წარმოიშეება თუ სახელმწიფო არ მიეკუთვნება ერი-სახელმწიფოს კატეგორიას. აღნიშნულის გათვალისწინებით ბროილის სქემა ასეთ სახეს იღებს:

	სახელმწიფო	არაერი-სახელმწიფოები	ერი-სახელმწიფო
ნაციონალიზმის ტიპი			
სუპარატისში		ბერძნული	ბასკური
რეფორმები		თურქული	ნაციზმი
გაერთიანება		იტალიური	არაბული

იბგლისელი მკვლევარი ჯეისი კელასი [Kellas, 1998] თავის წიგნში „საკონსტიტუციო და ეთნიკური პოლიტიკა“, ნაციონალიზმის სამ ძირითად ტიპს გამოყოფს:

ეთნიკური ნაციონალიზმი არის ეთნიკის ნაციონალიზმი, რომელიც ერს განსახვრავს, როგორც ხაერით წინაპრებისა და ხაერთი წარმოშობის ადამიანთა ერთობას (სიხელის ერთობა). ამ ტიპის ნაციონალიზმის მიხედვით, ვერაფერ ვერ მიხვდება ამა თუ იმ ერის შესაფუძვლებლობაში მისი კულტურისა და ტრადიციების გათავისებების და შეტყუების გზით, თუ იგი სიხელით და წარმოშობით სხვა ერს მიეკუთვნება, ანუ გერმანელად, ლატვიელად ან თურქად; ქართველად უნდა დაიბადო. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ სხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელი არ შეიძლება ხრულუვლებიანი მოქალაქე იყოს ერ-სახელმწიფოში, მაგრამ ერის შესაფუძვლელ საწილად იგი ვერ ჩაითვლება.

სოციალური (სამოქალაქო) ნაციონალიზმი, ამ ტიპის ნაციონალიზმი დამახასიათებელია იმ ერებისთვის, რომლებიც თავიანთ თავს კულტურულ და სოციალურ ერთობად მიიხსენიან და ხაერთი წარმომავლობისა და სიხელით ერთობას ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ. სოციალური ნაციონალიზმი ბუნებრივია აღიარებს ეთნიკურ თავისებურებებს, მაგრამ მიიხსენებს, რომ ნებისმიერი ეთნიკის წარმომადგენელი შეიძლება გახდეს სხვა ერის წევრი; თუკი იგი მის კულტურასა და სოციალურ მახასიათებლებს შეითვისებს. მაგალითად, რუსები რუსად თვლიან ნებისმიერი ეთნიკური წარმომავლობის ადამიანს, თუ იგი სოციალურად და კულტურულად შეერწყმება ეთნიკურ რუსებს, ანუ სოციალურად და კულტურულად რუსია.

ოფიციალური (სახელმწიფო) ნაციონალიზმი, ცდილობს ერთ ერად წამოაყვადოს და ხაერთი ერთეული თვითშეგნება დაემკვიდროს ქვეყნის ყველა მოქალაქეს, მიუხედავად მათი ეთნიკურიობისა, ერთეულობისა თუ კულტურისა, სახელმწიფოთა საწილი მიეკუთვნება ერ-სახელმწიფოებს იმ აზრით, რომ მისი მოსახლეობა თითქმის მთლიანად შედგება ერთი ეთნიკისაგან (საკმაოდ იშვიათი შემთხვევა) ანდა ერთი სოციალური ერისაგან (უკიდრებით ხშირი შემთხვევა).

მაგრამ ქვეყნების უმრავლესობა შედრთეთნიკური და მკლტვისაკონსტიტუციოა. მაგალითად, დიდი ბრიტანეთი ოთხი ერისგან შედგება (ინგლისელები, შოტლანდიელები, უელსელები და ჩრდილოეთ ირლანდიელები ანუ ირლანტიელები), მაგრამ

თავისუფლად შეიძლება ლაპარაკი ბრიტანელ ერზე და ბრიტანულ ნაციონალიზმზე. ამ ოფიციალურ ნაციონალიზმში გამოიყოფა შოტლანდიური „სოციალური ნაციონალიზმი“, ხოლო ჩრდილოეთ ირლანდიაში – ირლანდიური (კათოლიკური) ეთნიკური ნაციონალიზმი. ასევე აშშ უდავოდ არის მულტი-ეთნიკური, მაგრამ ერთი სოციალური ერის სახელმწიფო. ამერიკული ნაციონალიზმი უფრო სოციალურია, ვიდრე სახელმწიფო. კელასის აზრით, ეთნიკური ნაციონალიზმი ყოველთვის დამანგრეველი ძალაა სახელმწიფოს მიმართ და მუდმივ დაპირისპრებაშია ოფიციალურ (სახელმწიფო) ნაციონალიზმთან, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა სახელმწიფო მონოეთნიკურია და ეთნიკური და სახელმწიფო ნაციონალიზმი ერთმანეთს ემთხვევა. რაც შეეხება სოციალურ ნაციონალიზმს, იგი არ ეწინააღმდეგება სახელმწიფო ნაციონალიზმს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ქვეყნის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ერთი სოციალური ერისაგან შედგება (მაგ., ამერიკელები ან ფრანგები), თუნდაც იგი მრავალეთნიკური იყოს. სხვა შემთხვევებში (ანუ როცა სახელმწიფოში ორი ან მეტი სოციალური ერია), სოციალური ნაციონალიზმი ისევე დამანგრეველია სახელმწიფოსთვის, როგორც ეთნიკური ნაციონალიზმი.

ნაციონალიზმის სინთეზური ტიპოლოგია სცადა ცნობილმა ინგლისელმა სოციოლოგმა, ნაციონალიზმის ერთ-ერთმა წამყვანმა სპეციალისტმა ენტონი სმიტმა (Smith, 1983). იგი თავიდანვე აღიარებს, რომ ნაციონალიზმის ყოველმხრივი და ყოველისმომცველი ტიპოლოგია ფაქტიურად შეუძლებელია და განსხვავებები იქიდან გამომდინარეობს თუ რა არის მკვლევარის ინტერესის საგანი. როგორც სოციოლოგი, სმიტი უფრო სოციოლოგიურ განსხვავებებს იღებს საფუძვლად, რადგან მათში ხედავს პრობლემის მიზეზობრივი ახსნის საუკეთესო გზას.

სმიტის მიხედვით ნაციონალისტური მოძრაობების კლასიფიცირება კრიტერიუმთა ორ განსხვავებულ ჯგუფზე დაყრდნობით შეიძლება განხორციელდეს: 1) ფორმალური ანუ გარე კრიტერიუმები, რომლებიც დაკავშირებულია მოძრაობის ინტენსიურობასა და წარმატებულობის ხარისხთან და 2) სუბსტანციური ანუ შიდა კრიტერიუმები, რომლებიც ნაციონალისტური მოძრაობების განმსაზღვრელ სიტუაციებსა და შეხედულებებს განიხილავენ.

გარე კრიტერიუმების, ანუ „ინტენსიურობისა“ და „წარმატებულობის“ შესაბამისად, ნაციონალიზმის ოთხი ტიპი განი-

1. ეთნიკური ნაციონალიზმი არის ეთნოსის ნაციონალიზმი, რომლის საფუძველი „ჩვენ-ჯგუფის“ სხვა ჯგუფებისაგან გამოირჩევა და მათთან დაპირისპირებაა. თუ ეთნოსი დამოუკიდებელი არ არის, ანუ საკუთარი სახელმწიფო არა აქვს, მაშინ ნაციონალისტური მოძრაობის მიზანი ამ ერისთვის სახელმწიფოს შექმნაა. ეთნიკური ნაციონალიზმი ოთხ ქვეტიპს მოიცავს:

ა) მოძრაობა გამოყოფისათვის (სეცესიური) — კულტურულად ჰომოგენური ჯგუფების მოძრაობა, რომელიც მოქცეულია უცხო პოლიტიკური ერთეულის ფარგლებში და შთანთქმა ემუქრება (ნორვეგია, ბელგია, საქართველო, ლიტვა XIX საუკუნეში).

ბ) ირედენტიზმი. ასევე კულტურულად ჰომოგენური ჯგუფი, რომელიც დანაწილებულია რამდენიმე მსაგვრელი სახელმწიფოს მიერ (პოლონეთი, იტალია XIX საუკუნეში). ასეთ მოძრაობაში თანაბრად არის წარმოდგენილი სეპარატისტული და ინტეგრაციული მისწრაფებები: გამოყოფა დამპყრობლებისგან და ყველა თანამემამულის გაერთიანება ერთიან სახელმწიფოში. ამასთან, მიზანია არა მარტო მოცემული ეროვნების მოსახლეობის შემოერთება, არამედ იმ ტერიტორიებისაც, რომელზეც ეს მოსახლეობა ცხოვრობს.

გ) დიასპორული ნაციონალიზმი. ნაციონალიზმის იშვიათი სახეა. ასეთი ჯგუფის წარმომადგენლებს აქვთ კულტურული მახასიათებლები იმისათვის, რომ ერად მიეინძნოთ, მაგრამ გაფანტულნი არიან სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულებში (ებრაელები, სომხები). მაღალი კულტურული თვითშეგნება და რელიგიური განსხვავებულობა ართულებს მათ ასიმილაციას „მასპინძელ“ ხალხებთან. დიასპორული ნაციონალიზმის მთავარი მიზანია ეროვნული კულტურის შენარჩუნება და შემდეგ, ხელსაყრელ პოლიტიკურ ვითარებაში, ამ კულტურის მატარებელთა უსაფრთხო ტერიტორიაზე გადასახლება (ასეთ ტერიტორიად, როგორც წესი, „ისტორიული სამშობლო“ მიიჩნევა).

დ) პანმოძრაობები — მოძრაობა კულტურული ნიშნების მქონე ჯგუფთა ერთობლიობებისა, რომლებიც გაცილებით უფრო მსხვილია, ვიდრე თითოეული კულტურული ჯგუფის პოლიტიკური ერთეულები. არსებული სახელმწიფოები ამ კულტურული ერთობების ნაწილს წარმოადგენენ (არაბული ქვეყნები, თურქულენოვანი სახელმწიფოები და არეალები, სლავური

ტერიტორიები, სხვაშური სამქარო). ამ მოძრაობები მარტო მისი შემადგენელი საწოდების სურ დაძირველებლობის მათე-
ვების შეძლე არ იქნება, არამედ შეიძლება მისხანში ასილებულ
აქნეს სხვა ხახვდმწოდების ცალკეული პროვინციები, ხედაც
მათვე კულტურის მატარებელი მისხელეთა ცხოვრობს (მაგ-
რესეთის თურქულენოვანი ავტონომიური რეპუბლიკები პანორ-
ქოსში).

2. ტერიტორიული ნაციონალიზმი არის ნაციონ-
ნალიზმი ერის გარეშე. ამ შემთხვევაში უკუყო შედეგება რამ-
დენიმე მცირე უკუყოფისა და არ უღობს ერისთვის ავტონომიის
ეყვლა ხიმას, რაც სრულიად არ უმდის ხელს ნაციონალიზ-
მის წარმოშობას და ეს არ არის მხოლოდ ანტიკოლონიური
ნაციონალიზმი, მისი მისხნია ერის ხტატულის მოძიება, დამო-
უკიდებლობა, ერთიანობა, ძლიერება, ვისიდას ასეთ მოძრაობას
ბუნებრივი კულტურული ხახვლები არ აქვს, იგი ყურდობა
კოლონიური ერთეულის ტერიტორიას და მისხად მისხავს მის
ფარგლებში ერის ხამოყვადობას, აღნიშნული ტიპი არ ქვევობს
მოიცავს.

ა) შვეტეროგენიული მოძრაობები. უკუყვს არ აქვს
ხამოყვადობებული კულტურული კემირები, იგი მრავალი მცირე
ერთეული უკუყოფისა შედეგება, ამ მოძრაობის მისხნია ახალი
ერთობის (იდენტურობის) ხამოყვადობა: კოლონიური ერთე-
ულის ტერიტორიასზე ეს ახალი იდენტურობა ყურე ფართობა,
ვიდრე ამ ტერიტორიასზე მცხოვრები რომელიმე უკუყვის იდენტუ-
რობა და იგი პოლიტიკური ხახნასისაა (კონგო, ხეხევალი,
ტანზანია).

ბ) კროსკულტურული მოძრაობები. უკუყვი
კულტურული თვალახნისით კომპონურია, მაგრამ ეს კულ-
ტურა მის აერთიანებს მის კომპონენტთან (არდასხია, აქმ,
დათისური ასერიკის ქვეყნები), ასეთ შემთხვევაში, მოძრაობა
გურადღებს ხახვიყვებს გეოგრაფიულ და პოლიტიკურ განხევა-
ვებზე განხაკურებული რომელი ერთეულები პოლიტიკური დამო-
უკიდებლობის მოძიებას, რაფეს, იგი ერის ფორმირებისა და
კულტურული სხვიდელადობის განყოფირობის ავტონომიული
წინაპრობად აღიქმება.

3. შერეული ნაციონალიზმი ეყვლისხმობს, რომ
კოლონიურ ერთეულში არხეობის ერთი შედარებით მხვილი
ხტატეგოულ-კულტურული უკუყო და რამდენიმე მცირე უკუყო
მოძრაობა თავდაპირველად დიდ უკუყვიში წარმოიქმება, მაგრამ

მიზნად ისახავს დამოუკიდებლობის მოპოვებას მთელი კოლონიური ერთეულისთვის (ნიგერია, ინდოეთი, ბირმა, კენია).

„დამოუკიდებლობის“ კრიტერიუმზე დაყრდნობით შეგვიძლია განვასხვავოთ დამოუკიდებლობამდელი და დამოუკიდებლობის შემდგომი მოძრაობები. ზემოთ განხილული მოძრაობების ყველა ტიპი დამოუკიდებლობამდელი მოძრაობების კატეგორიას მიეკუთვნება.

დამოუკიდებლობის შემდგომი ნაციონალისტური მოძრაობები ორ კატეგორიად შეიძლება დაყვით: 1) ნაციონალიზმი წარმოსთბილი ისეთ ქვეყნებში, რომლებმაც დამოუკიდებლობა დიდი ხნის წინ მოიპოვეს და 2) ახლად გათავისუფლებულ ქვეყნებში წარმოსთბილი მოძრაობები:

1. ძველი დამოუკიდებელი ქვეყნების ნაციონალიზმი ორ ტიპს მოიცავს:

ა) მოძრაობა შენარჩუნებისთვის. სახელმწიფოში გაბატონებული ერი ცდილობს განამტკიცოს საკუთარი დომინირება დისკრიმინაციული და ასიმილაციური პოლიტიკის მეშვეობით. ამასთანავე, გარე სამყაროსთან ურთიერთობაში ეს ჯგუფი საკუთარ თავს მთელი ერის სახელით წარმოადგენს (ამჟამად - ეთიოპიაში, კუშტუნები - ავღანეთში და სხვ.).

ბ) მოძრაობა განახლებისთვის. ეს მოძრაობა დამოუკიდებლობის ხანგრძლივი ისტორიის მქონე, ეთნიკურად ჰომოგენურ ქვეყნებში წარმოიშვება, სადაც თითქოს ნაციონალისტებისთვის არავითარი პრობლემა არ უნდა იყოს. მაგრამ ისინი პრობლემას ხედავენ იმაში, რომ საფრთხე ემუქრება ქვეყნის ჰომოგენურობას და თვით დამოუკიდებლობასაც კი. მიმდინარე პროცესებმა და დათმობებმა უცხოელების მიმართ ერის დეზინტეგრაცია გამოიწვია და ეროვნული იდენტურობის გრძნობა შეასუსტა. საზოგადოებას ახალი სულიერი ენერჯია სჭირდება, რაც მოდერნიზაციას და რეინტეგრაციას გულისხმობს. შედეგი რევოლუციაა, რომელიც არა მარტო კლასობრივი, არამედ ნაციონალისტურიც არის (ინგლისი, საფრანგეთი, შვეიცარია, ჩინეთი, სპარსეთი, თურქეთი).

2. ახალგაზრდა სუვერენული ქვეყნების ნაციონალიზმი სამ ტიპს მოიცავს და ისინი ფაქტიურად დამოუკიდებლობამდელი მოძრაობების გაგრძელებაა.

ა) მოძრაობა ინტეგრაციისათვის. ნაციონალიზმის ეს ტიპი ფაქტობრივად ტერიტორიული, კვტეროგენიული

შიდრაობის გაგრძელება დამოუკიდებლობის შემდგომ პერიოდში. მისი მიზანია ყოფილი კოლხოსური ერთეულის ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხებისაგან ერთი ერის წამოყალიბება.

ბ) პოტენციონიზმი. ტერიტორიული, კოსმოკულტურული შიდრაობების გაგრძელება დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ. ამ შემთხვევაში ნაციონალიზმი კულტურული ინდივიდუალიზმით არ გამოირჩევა. მაგრამ სერს დამოუკიდებლობისა და თვითსუოფადობის შესარჩევება უცხოელები-საგან თავის დახატავად, ასევე პროცესკონისტურ ნაციონალიზმს მამართავდა ბევრი ღაბთხურ-ამერიკული სახელმწიფო.

გ) ექსპანსიონისტური მოძრაობა. უფრო ხშირად ბრედენტისტური და პანშიდრაობების გაგრძელება და გულისხმობს არა მარტო თანამემამულეთა შემოერთებას, არამედ ამ ტერიტორიებისაც, სადაც ისინი ცხოვრობენ (მაგ., ვერმანია ან იტალია გაერთიანების შემდეგ).

ე. სიტის ზემოთ განხილული ნაციონალიზმის ხინოზური ტიპოლოგია ხქქმატურად ასე გამოისახება (იხ. ცხრილი 2.). როგორც ვხედავთ, ეს ტიპოლოგია საკმაოდ სრულია და ფაქტურად ნაციონალიზმის ყველა სახეს მოიცავს.

ტიპოლოგიის არსებულ ხქქმებზე დაყრდნობით ჩვენ შევეცადეთ მოგვეჩინა ნაციონალიზმის ახლებური ტიპოლოგია და გამოგვეყო ნაციონალიზმის ძირითადი ტიპები და სახეები.

ნაციონალიზმის სახეებში იგულისხმება ის ფორმა, როგორთაც ეს ფენომენია წარმოადგენილი. ამ თვალსაზრისით გამოვეყოფთ ნაციონალიზმის სამ სახეს: **პოლიტიკურს, ეკონომიკურსა და კულტურულს** (სოციალურ-კულტურულს). ნაციონალიზმის სახე ვფიქსირებთ, თუ რა მიზნებს ისახავს იგი როგორც იდეოლოგია და მოძრაობა — კულტურულს, ეკონომიკურს თუ პოლიტიკურს, თუქცა მტკიცებას არ საჭიროებს, რომ ნაციონალიზმის სქვა (მაღალი) ფორმა თავის თავში გულისხმობს ქვედა (და ბადა) ფორმებსაც. კერძოდ, ეკონომიკური ნაციონალიზმი გულისხმობს კულტურულ ნაციონალიზმსაც, ხოლო პოლიტიკური — ორივეს. ანუ კულტურული ნაციონალიზმის დასახეული მიზნების შესრულების შემთხვევაში დღის წესრიგში დგება ის მიზნები, რომლებსაც ეკონომიკური ნაციონალიზმი ისახავს, ხოლო ამ უკანასკნელის შესრულების შემთხვევაში უკვე პოლიტიკური მიზნები გამოადის ასარქვსზე. მაგრამ არ არის აცულებელი, რომ ნაციონალისტური მოძრაობა აღნიშნული საფეხურებრივი გზით წავიდეს და სახეებით

შესაძლებელია ნაციონალიზმმა თავიდანვე პოლიტიკური სახე მიიღოს.

ნაციონალიზმის ტიპებში იგულისხმება ამ ფენომენის შინაარსი, ანუ რა წარმოადგენს ნაციონალიზმის ობიექტს და რას ეყრდნობა. მისი იდეოლოგია და მოძრაობა. ამ თვალსაზრისით გავარჩევთ ეთნიკურ და ტერიტორიულ ნაციონალიზმს. როგორც ეთნიკურ, ისე ტერიტორიულ ნაციონალიზმს სრულიად განსხვავებული შინაარსი და მიზნები აქვთ იმისდა მიხედვით არის ეთნოსი ან ტერიტორია დამოუკიდებელი თუ დამოკიდებული. ამიტომ როგორც ეთნიკურ, ისე ტერიტორიულ ნაციონალიზმში გამოიყოფა დამოუკიდებლობამდელი და დამოუკიდებლობის შემდგომი პერიოდები. შესაბამისად გამოიყოფა ნაციონალიზმის რამდენიმე მიზანი.

ეთნიკურ ნაციონალიზმში ჩვენ ვახსვავებთ ხუთ ქვეტიპს

ა) **ავტონომისტური**. ასეთი ნაციონალიზმი იბრძვის ეთნიკური ჯგუფის ავტონომიისთვის არსებული სახელმწიფოს შემადგენლობაში და მიზნად არ ისახავს მისგან გამოყოფას და დამოუკიდებლობის მოპოვებას. პოლიტიკური ფორმით იგი გამოიხატება პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნით და გულისხმობს სახელმწიფოებრივი ფუნქციების მქონე ტერიტორიულ ავტონომიას (მაგ., ქურთები – თურქეთსა და ერაყში). ეკონომიკური ავტონომისტური ნაციონალიზმი თავს იჩენს მაშინ, როცა გარკვეულ ტერიტორიულ ერთეულზე არსებულ საწარმოებს (როგორც წესი ეს არის სხვადასხვა წიაღისეულით მდიდარი საბადოები) მოაქვს დიდი შემოსავალი და იგი ცენტრალურ ხელისუფლებას მიაქვს. ასეთ შემთხვევაში ადგილი აქვს მოთხოვნებს, რომ მიღებული შემოსავლის დიდი ნაწილი ადგილზე დარჩეს (მაგ., ზაირში კატანგის პროვინცია, სადაც სპილენძის უმდიდრესი საბადოებია თავმოყრილი). რაც შეეხება ავტონომისტურ კულტურულ ნაციონალიზმს, იგი იბრძვის იმისათვის, რომ ეთნიკურ ჯგუფს მიეცეს საშუალება მშობლიური ენისა და კულტურის შენარჩუნებისა, რაც გულისხმობს ეროვნულ სკოლებს, მასმედიას, თეატრს, ფოლკლორულ ანსამბლებს და ა. შ. (მაგ., ქართველები – თურქეთში).

ბ) **ირედენტისტული** ნაციონალიზმი პოლიტიკური ფორმით გულისხმობს მოცემული ეთნიკური ჯგუფის გამოყოფას (თავისი ტერიტორიით) არსებული სახელმწიფოს შემადგენლობიდან და მის გადასვლას სხვა ქვეყნის შემადგენლობაში, რომელიც, როგორც წესი, მათი ისტორიული სამშობლოა (სამხრეთ

ისეთი მრდილოეთი ისეთიან შეერთება რუსეთის ყველაგობის ფარგლებში. მთავანი ყარაბახის სამხეთიან შეერთება და ა. შ.). სოგჯერ ადგილი აქვს ანთიფეტისტურ მოთხოვნებს ისეთ ქვეყანათან შეერთების მიხით. რომელიც ისტორიულ სამშობლოს არ წარმოადგებს (მაგ. აფხაზეთის მოთხოვნა რუსეთის შემადგენლობაში გადასვლის შესახებ). ეკონომიკურ ირედენტიზმად უნდა შევაფიხთ ჯავახეთის კომბა“ სამხეთიან სამეურნეო და ინფრასტრუქტურული თვალსაზრისით. ხილო კულტურულ ირედენტისხად - ქვემო ქართლის ახერბაიჯანული მოსახლეობის ახერბაიჯანულ კულტურულ არეალში ყოფნა და უფრო ხაკლები მასშტაბით - ხაინგიდოს ქართველობის ქართულ კულტურულ არეალში დარჩება.

გ) **სეპარატისტული ნაციონალიზმი.** ირედენტისტურისგან განსხვავებით, მოცემული ქვეყნიდან გამოყოფის შემდეგ სხვა ქვეყანათან შეერთებას კი არ გულისხმობს, არამედ სრულ დამოუკიდებლობას. პოლიტიკური თვალსაზრისით, აგი მიხნად ისახავს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, საერთაშორისო სამართლის სუბიექტის ჩამოყვადებებს. ასეთი მოძრაობის მაგალითია ჩეჩნები, ბასკები, კვებეკელები და მოელი რიგი სხვა ხალხები. ეკონომიკური თვალსაზრისით, ასეთ სოციონალიზმად უნდა ჩათვალდოს ყვერანის სოგჯერო ქვეყნის ყველახე უფრო განვითარებულ რეკონსტრუქციის მრდილოეთ იტალია, ბავარია) არსებელი ასრია, ამ რეკონსტრუქციის დამოუკიდებელი მონაწილეობის შესახებ საერთაშორისო ეკონომიკურ პროექტებში. კულტურული სეპარატისმის მაგალითად მოგვანხია ის ხალხები, რომლებიც სრულიად განცალკევებულნი არიან ქვეყნის სხვა მოსახლეობისგან და ხაკეტილი კულტურის მატარებელ თემებად რჩებიან (თუხილები - თერქეთში, დუხობორები - საქართველოში და ა. შ.).

დ) **დიასპორული ნაციონალიზმი** დამახიხითობედლია იმ ყონოსებისათვის, რომლებმაც დიდი ხნის წინ დიკარგეს საკუთარი სახელმწიფო, გაიფანტნენ სხვადასხვა ქვეყნებში, მაგრამ შეინარჩუნეს ერთგული თვითსიოფადობა და კულტურა. ასეთი ხ დღების ყველახე მკაფიო მაგალითია ებრაელები და სომხები. პოლიტიკური თვალსაზრისით, ძირითადი მიზანი ხაკუთარი ერთგული სახელმწიფოს აღდგენაა (სომხისი, „დიდი სომხეთი“). ეკონომიკური ყონშით აგი ენთაურებად სხვადასხვა ქვეყნებში ართიდეგორებულ მდომარეობაში ყოფნა (მეწარმეობა, კომერცი), კულტურული ყონშით კი - საკუთარი კულ-

ტურის მაქსიმალური შენარჩუნება და დაცვა. ზოგიერთი ხალხი მხოლოდ კულტურული დიასპორული ნაციონალიზმის სახით არის წარმოდგენილი (ასირიელები, ბოშები).

ე) **გამაერთიანებელი ნაციონალიზმი.** ნაციონალიზმის წინა ოთხი ქვეტიპი ე. წ. ჩაგრულთა ნაციონალიზმს მიეკუთვნება და თავისებური „მინი-ნაციონალიზმია“ იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგ, სადაც მოცემული ეთნოსი ცხოვრობს. მათგან განსხვავებით დამოუკიდებლობამდელი ეთნიკური ნაციონალიზმის მეხუთე ქვეტიპი – გამაერთიანებელი ნაციონალიზმი – განსხვავებული შინაარსისაა. ამ შემთხვევაში ერთი და იგივე ეთნოსის წარმომადგენლებს რამდენიმე დამოუკიდებელი ან ნახევრად დამოუკიდებელი სახელმწიფო (სამეფო, სამთავრო) გააჩნიათ. ასეთ შემთხვევაში დღის წესრიგში დგას გაერთიანების, ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის იდეა. პირველ ეტაპზე ადგილი აქვს გამაერთიანებელ კულტურულ ნაციონალიზმს, რაც საერთო ლიტერატურული ენისა და კულტურის დაახლოების საფუძველზე აყალიბებს საერთო ეროვნულ თვითშეგნებას და სახავს გაერთიანების აუცილებლობას. პარალელურად მიმდინარეობს ეკონომიკური დაახლოების და ერთიანი ბაზრის ჩამოყალიბების პროცესი, რასაც ბოლოს პოლიტიკური გაერთიანება მოსდევს (გერმანიის გაერთიანება, იტალიის გაერთიანება).

2) **დამოუკიდებლობის შემდგომი ეთნიკური ნაციონალიზმი** თავისი შინაარსით მკვეთრად განსხვავდება დამოუკიდებლობამდელი ნაციონალიზმისაგან, რადგან დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ჩაგრული ერი თვითონ იქცევა ძირითად, ტიტულარულ ერად. ამიტომ მისი ნაციონალიზმი აბსოლუტურად სხვა მიზნებს ისახავს და ამდენად, ის, რაც დამოუკიდებლობამდე პროგრესული იყო და სავსებით შეესაბამებოდა ეროვნულ ინტერესებს, დამოუკიდებლობის შემდეგ შეიძლება დამღუპველი გახდეს ერისთვის. მოკლედ რომ ვთქვათ, ეთნოსის მიერ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვებისა და საკუთარი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ ეთნიკურმა ნაციონალიზმმა არსებობა უნდა შეწყვიტოს და ადგილი სახელმწიფო ნაციონალიზმს დაუთმოს, წინააღმდეგ შემთხვევაში სახელმწიფოს მთლიანობა ეჭვის ქვეშ დადგება.

დამოუკიდებლობის შემდგომ ეთნიკურ ნაციონალიზმში შემდეგ ქვეტიპებს გამოყოფთ:

შემადგენლობაში შედის. პოლიტიკური თვალსაზრისით ასეთი ნაციონალიზმის მაგალითია, სომალის მისწრაფება ეთიოპიისა და კენიის იმ ტერიტორიების შემოერთების მიზნით, სადაც სომალელები ცხოვრობენ. გარკვეულწილად იგივე შეიძლება ითქვას სომხური ნაციონალიზმის იმ მიმართულებაზე, რომელიც ყარაბახისა და ჯავახეთის შეერთებას ცდილობს. ეკონომიკური კუთხით შეიძლება ექსპანსიად ჩაითვალოს იაპონიის მიერ სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის საკუთარ არეალში მოქცევა, ხოლო კულტურული თვალსაზრისით – ამერიკული მასობრივი კულტურის ფართო ექსპანსია მსოფლიოს პრაქტიკულად ყველა რეგიონში.

დ) მაკრონაციონალიზმი. მაკრო ანუ პანნაციონალიზმში იგულისხმება ეთნიკურად მონათესავე სახელმწიფოების მისწრაფება შექმნას ზეეროვნული კავშირი, რომლის საბოლოო პოლიტიკური მიზანი ერთიანი მაკრონაციონალური სახელმწიფოა. ასეთი მოძრაობის მაგალითია პანარაბიზმი, პანთურქიზმი, პანსლავიზმი, ხოლო როგორც განხორციელებული სახე – პანგერმანიზმი. ეკონომიკური პანნაციონალიზმის მაგალითად შეიძლება მრავიყვანოთ არაბული „საერთო ბაზარი“, ხოლო კულტურულ პანნაციონალიზმად მივიჩნევთ დასავლურ ცივილიზაციას.

3) დამოუკიდებლობამდელი ტერიტორიული ნაციონალიზმი ემყარება არა რომელიმე ეთნოსს, არამედ ტერიტორიას, რომლის საზღვრებიც, როგორც წესი, კოლონიზაციურების ან მეტროპოლიის მიერ არის განსაზღვრული და იქ მცხოვრები ხალხები ბედის ერთობამ დააკავშირა. ეს გარემოება ხელს არ უშლის ნაციონალიზმის წარმოშობას, რომელიც თავისი არსით საკმაოდ განსხვავდება ეთნიკური ნაციონალიზმისაგან.

დამოუკიდებლობამდელ ტერიტორიულ ნაციონალიზმში ჩვენ ოთხ ქვეტიპს გამოვყოფთ:

ა) კვებმონური ნაციონალიზმი გარკვეულწილად გარდამავალია ეთნიკურ და ტერიტორიულ ნაციონალიზმს შორის. მართალია, ნაციონალისტური მოძრაობა ტერიტორიულია და ტერიტორიის განთავისუფლებას ისახავს მიზნად, მაგრამ თვით ამ ტერიტორიის მოსახლეობაში აშკარად შეიმჩნევა ერთი ეთნიკური ჯგუფის როგორც რაოდენობრივი, ისე ეკონომიკური და კულტურული უპირატესობა. ასეთი ნაციონალიზმის მაგალითია ბირმული ნაციონალიზმი, სადაც ბირმელები მოსახლეობის დაახლოებით ნახევარს შეადგენდნენ,

(სუდანო, მადრიასი და სხვ). ეკონომიკური თვალსაზრისით ის რეგიონი აღმოსნდება ხელმე პრივილეგიებულ მდგომარეობაში, რომელიც ტერიტორიის მთავარი ქალაქის (როგორც წესი, ხაგლადგურის) ვარშევი მდებარეობს ან მხერადღური რესურსების მოპოვების რაიონია. ამ რეგიონებში მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფი კულტურული თვალსაზრისითაც პრივილეგიებულ მდგომარეობაში აღმოსნდება ხელმე მსგავსი რეგიონები სრულიადი ყიდობებზე).

ბ) **შეტვროგენური ნაციონალიზმი.** ამ შექთხევევაში ტერიტორიაც მცხოვრები ეთნობებიდან არც ერთი არ არის რაიმეხადმე გამორჩეული. ამიტომ ნაციონალიზმი ხაერთი — ტერიტორიულია და ემხარება შეტროპოლიის ენას (თხელა-სური, ფრანგული), თქმეა თვი არც ერთი ადგილობრივი მცხოვრებისათვის არ წარმოადგენს მშობლიურს. ადგილობრივი ენები კი, როგორც წესი, უდამწერლობო ენებია. ამეხად, განათლება და კულტურა ფაქტურად უცხოენოვანია. ხაბოლით მხანი ტერიტორიის სრული პოლიტიკური დამოუკიდებლობაა. ამეით ტერიტორიული ნაციონალიზმის მკადითა აფრიკის ქვეყნების უმრავლესობა (ხამხა, ვეხეა, კონგო). ნაციონალიზმის ამ ქვეტაში (თხევე როგორც ქვესოთ მოეხთელ ქვეტაებში) უკვე მხელია გაორჩევი მხე პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ფორშები, რადგან თხეი მეტად მკიდრედ არიან ერთობადაუაქველნი.

გ) **ფედერალური ნაციონალიზმი.** თხევე რთ-გორც შეტროპიკური ნაციონალიზმი, ტერიტორიული და მრავალენოვანია, მდგრამ მხეგან გასხეეეებით, ადგილობრივი ეთნობები ეკონომიკური და კულტურული განვითარების უფრო მადელ საფეხებზე დგახან. ამეო ხაკლთარი დამწერლობა, დოკუმენტურა და ტერიტორიული-აღმოსიხტრაციული თვათ-მმართველობის გამოცყიდებაც, ამხათახეე, არც ერთი ეს ადგილობრივი ეთნობი არ არის ამკარად პრივილეგიებული სხეეობას შედარებით. ამიტომ ტერიტორიული ნაციონალიზმის ენად თხევე შეტროპოლიის ენა გეეეღისება, რომლის საფეეე-ვეულზეც ხდება ნაციონალური თვათმეეეების ხამოქდობება და ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის (სნდოეთი, ხეგურია). ამხათახეე დამოუკიდებლობაზეც ვარეეეეღია, რომ დამოუკი-დელობის მოპოვების შექთვე ქვეტანა თქება უადერაციული სახელმწიფო, ხადაც უოვედ ეთნობს, თავთი თვათმმართველობა ქქება.

დ) მიქსაციური (შერევითი) ნაციონალიზ-
მი. ასეთი ნაციონალიზმი იმ ტერიტორიებისთვის არის და-
მახასიათებელი, სადაც ჯერ კიდევ კოლონიალიზმის პირობებში
მოხდა ეთნიკური ჯგუფების მიქსაცია (შერევა) და ჩამოქალიბდა
ახალი ეთნოსი ერთიანი ენითა და კულტურით. ამიტომ ასეთი
ტერიტორიული ნაციონალიზმი საკმაოდ ახლოსაა ეთნიკურთან.
მისი მაგალითია ბრაზილიური, არგენტინული თუ ურუგვაული
ნაციონალიზმი. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ასეთი
ქვეყნები ტერიტორიული ნაციონალიზმის სხვა ფორმებისაგან
განსხვავებით ერ-სახელმწიფოებად ყალიბდებიან.

4. დამოუკიდებლობის შემდგომი ტერიტორიული
ნაციონალიზმი ისეთ მკვეთრ ცვლილებებს არ საჭიროებს
დამოუკიდებლობამდელთან შედარებით, როგორც ეს ეთნიკური
ნაციონალიზმის შემთხვევაში გვაქვს. თუმცა რა თქმა უნდა
გარკვეული ცვლილებები აქაც აუცილებელია. ამასთან აქ კავ-
შირი დამოუკიდებლობამდელ და დამოუკიდებლობის შემდგომ
ნაციონალიზმს შორის უფრო აშკარაა.

დამოუკიდებლობის შემდგომ ტერიტორიულ ნაციონა-
ლიზმში ოთხი ქვეტიპი შეიძლება გამოიყოს.

ა) ასიმილატორული ნაციონალიზმი თავისე-
ბური გაგრძელებაა დამოუკიდებლობამდე პეგემონური ნაციონა-
ლიზმისა, როდესაც დომინანტი ეთნოსი ყველანაირად ცდილობს
შესლუდოს სხვა ეთნოსების განვითარება. იგი წინააღმდეგია
არა თუ ტერიტორიული, არამედ კულტურული ავტონომიაც
კი მიანიჭოს მას, ცდილობს მათ ყოველმხრივ დათრგუნვას,
ატარებს ასიმილატორულ პოლიტიკას, რაც ხშირ შემთხვევაში
იწვევს ეთნიკურ კონფლიქტებს და სამოქალაქო ომსაც კი.
ამის ნათელ მაგალითად ბირმა და სუდანი გამოდგება.

ბ) ინტეგრაციული ნაციონალიზმი უფრო ხში-
რად პეტ-როგენური და ფედერალური ნაციონალიზმის დამოუ-
კიდებლობის შემდგომი საფეხურია. ასეთი ნაციონალიზმის
დროს ეთნიკური თვითმყოფადობა და კულტურული განვითარება
არანაირად არ იხდუდება. მაგრამ მთავარი ყურადღება ინტეგ-
რაციასა და ურთიერთშეკავშირებაზეა გადატანილი. ძირითადი
მიზანი პოლიტიკური ერთობის შენარჩუნებაა. ამ მიზნით სა-
ხელმწიფო ახორციელებს ღონისძიებებს, რომელთა მიზანია
საერთო-სახელმწიფოებრივი აზროვნების შექმნა და განმტკი-
ცება, საერთო-სახელმწიფოებრივი ინტერესების პრიმატი
ეთნიკურ ინტერესებთან შედარებით. ასეთი ნაციონალისტური
პოლიტიკის გატარებას ცდილობენ ინდოეთი, პაკისტანი, ნიგერია.

კითხვები და დაგალებები:

1. განმარტეთ ტერმინი „ნაციონალიზმი“ მისი სხვადასხვა მნიშვნელობით.
2. რომელი ოთხი თვალსაზრისით განიხილავს კარლტონ პეიესი ნაციონალიზმს?
3. როგორ აღიქვამს ნაციონალიზმს სხვადასხვა მეცნიერება? (მოახდინეთ ნაციონალიზმის ცნების შედარებითი ანალიზი ისტორიკოსების, სოციოლოგების, ფსიქოლოგების, ეთნოლოგების, ფსიქიატრებისა და ფსიქოანალიტიკოსების თვალთახედვით).
4. ჩამოთვალეთ ნაციონალიზმის ექვსი მთავარი პოსტულატი ე. სმიტის მიხედვით.
5. ნაციონალიზმის რომელ ისტორიულ ტიპებს გამოყოფს ლ. სნაიდერი?
6. ჩამოთვალეთ ნაციონალიზმის ტიპები კ. პეიესის მიხედვით.
7. დაახასიათეთ პ. კონის მიერ შემოთავაზებული ნაციონალიზმის დიქტომიური ტიპოლოგია.
8. შეადარეთ ნაციონალიზმის პოლიტიკოლოგიური (ჰანდშანის) და სოციოლოგიური (ვირტის) ტიპოლოგია.
9. ნაციონალიზმის რომელ ტიპებს გამოყოფს კ. სიმონ-სიმონოლევიჩი?
10. შეადარეთ ნაციონალიზმის კლასიფიკაცია ჯ. ბროილისა და ჯ.კელასის მიხედვით.
11. მოკლედ ჩამოაყალიბეთ ნაციონალიზმის სინთეზური ტიპოლოგია ე. სმიტის მიხედვით.
12. შეეცადეთ მოახდინოთ ნაციონალიზმის თქვენი საკუთარი ტიპოლოგია.

ლიტერატურა

1. Smith A. D. – Theories of Nationalism. New-York, 1983. p.p.153– 227.
2. Hayes C. J. H. – Nationalism: A Religion. New-York, 1960. p. 1-10.
3. Snyder L. – The Meaning of Nationalism. New Brunswick New Jersey, 1954. p. 74–111.
4. The Dynamics of Nationalism. Edited by L. Snyder. Princeton. 1965, p. 47–54.

ნაციონალიზმის თეორიები

ნაციონალიზმი, როგორც დეჟოდოგო და როგორც სოციალური მოვლენა XVIII საუკუნის ბოლოდან არსებობს. რადგან თანამედროვე ერებისა და სახელმწიფოების ჩამოყალიბება ევროპაში მხოლოდ საერსტრუის დიდი რეჟიმული ეპოქის შედეგად დაიწყო (Bayeroft, 1998, p.3). რაც შეეხება ნაციონალიზმს, როგორც აკადემიური კვლევის სფეროს, ამ მხრივ პირველი ნაბიჯები ძალიან გვიან, პირველი მხოლოდო თმის შემდეგ გადაიდგა. ხოლო როგორც ჩამოყალიბებულა პოლიტიკური თეორია იგი დაახლოებით ნახევარი საუკუნის ისტორიას ითვლის. აღბათ ამიტომაცაა, რომ სოციალური მექანიზმების კვლევის სხვა თბექტებისაგან განსხვავებით, ნაციონალიზმი შედარებით ხაგლებდაა შესწავლილი და როგორც ბ. ანდერსონსა შენაშნა, მსხ თითქმის ყველა სხვა „სხინან“ შედარებით არ წარმოექმნია დიდი მოახროვნეები და არ ბეოდათ თავისი კობის, ცოკვილი, მარქია თე ვებერი (Anderson, 1991, p.5).

პირველ მხოლოდო თმისთე ნაციონალიზმს უფრო ფილო-სოფიური და ეთიკური კუთხით ექვერებდნენ და ხაგლებად აბტერტებდათ მისი წარმოშობისა და ევტრულებების მიხეხები და კახინხოთიერებბი. ერთ-სახელმწიფო განახილბობდა როგორც სოფიური ცხოვრების და კახი-დინსინსედეო დაქხაქ-სულობის აღტერნაციოე. ხოლო მარქსისტებბი და დიბუ-რადებბი; ნაციონალიზმს განახილბავდნენ როგორც წარმოყდ-დროებით ყვბომენს, რთმის აღბილიც მიმაყად მივიდობთს ხერთამორნისო წებრბეში აღარ ბქნებთდა. აღბათ, ამიტომაც არც ეთვიდა მდელობბა შექმნილითი სიზავი თეორია, რთ-მელიც მსხდვავებულა ბქნებობდა ეადეკელი, კობკრეტიული შებბევეებისთის.

ნაციონალიზმის კვლევაში გარდატეხა XX საუკუნის 20-30-იან წლებში მოხდა, როცა ამ სამეცნიერო მიმართულების „დამფუძნებელმა მამებმა“ კარლტონ-პეიესმა და ჰანს კონმა პირველად სცადეს მოეცათ ნაციონალიზმის უნივერსალური თეორია. მაგრამ განსაკუთრებული ინტერესი ნაციონალიზმი-სადმი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იწყება, როცა დეკოლონიზაციამ და ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა პროცესებმა საყოველთაო ხასიათი მიიღო.

ნაციონალიზმის თეორიის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება გამოიკვეთოს ის ძირითადი საკითხები, რომელთა მიმართ დამოკიდებულება განსაზღვრავს კიდევ ამა თუ იმ თეორიულ მიმართულებას. ძალზე სქემატურად ეს საკითხები დაიყვანება შემდეგ კითხვებზე:

1. რა არის ერი და რა არის ნაციონალიზმი?
2. რა და რა ტიპის ნაციონალიზმი არსებობს?
3. როდის და როგორ წარმოიშვა ერები და ნაციონალიზმი?

პირველ ორ კითხვაზე, რა არის ერი, რა არის ნაციონალიზმი და ნაციონალიზმის რა ტიპები არსებობს საუბარი ზემოთ იყო. რაც შეეხება მესამე კითხვას, როდის და როგორ წარმოიშვა ერები და ნაციონალიზმი, პასუხის მიხედვით სამი ძირითადი თეორიული მიმდინარეობა გამოიყოფა – პრიმორდიალიზმი, მოდერნიზმი და ეთნოსიმბოლიზმი.

3.1. პრიმორდიალიზმი

ტერმინ „პრიმორდიალიზმის“ საფუძველს შეადგენს ზედსართავი სახელი „primordial“, რაც პირველქმნილს, დასაბამიდან არსებულს, დროში და განვითარებაში პირველს, საწყისს ნიშნავს. ნაციონალიზმის თეორიაში ამ ტერმინით აღინიშნება მიდგომა, რომელიც თვლის, რომ ერები და ნაციონალიზმი ისეთივე ხანგრძლივი ისტორიის ფენომენია, როგორც თვითონ კაცობრიობა. პრიმორდიალისტების აზრით, ეროვნება, ეროვნულობა ადამინათა არსებობის ბუნებრივი ფორმაა, ისევე როგორც მეტყველება, მხედველობა, ღიმილი და ა.შ. მაშასადამე, ეროვნება პიროვნებისაგან დამოუკიდებლად არსებული, თავისთავად მოცემული ფენომენია, რომელიც ყოველთვის არსებობდა.

პრომორდადიონსი ან წარსო-აგუქს ერთ-მ. მოხელთაურნ თქონათ. მისი ერთჯერადი განხილვისას სხვათაგან მისთვის რეობებს გამოყოფას შესაძლებელია. რომელიც ერთმანეთისაგან საკრძობდად განსხვავდება. ვ. სმიტი (Smith, 1997) პრომორდადიონის სამ სხესხეობას გამოიყოფს. ისინი სხვა გამოყოფილი აგრეთვე უ. თსკირმის (Özkirimi, 2000) და ე. ტილეს (Tilley, 1997) მიერ. ეყოფს ამ თაყაულებსში კრძორ რეგისტრად თქონათ. ერთი და იგივე ხაყუქმდღა აღებული და განსხვავება მხედრად პრის რედაციონის სხელების სხველ წაოებქმში. აღნიშნული მრომების შედარების შედეგად შეხად დეკვდა. პრომორდადიონის მდგომის სხესხეობებსა მიფინით სავტრადისტკერა. სიკომბოდელოგურა და კველ რურველი მიეკონება.

ბ. ნატურადოსტური მიღება. საკრძადისტური მიღების პრომორდადიონისსი ეყოფსხე უკედურეხი ფორმის. იგი ამტკიცებს, რომ ერთხველი კვოთ-ბღუბს თვეუ ბქებშითი (აქვოს სხველწითელს ნატურადოსტური ფეხმქნის, რეკორტ ყუპარაკი და სქნის. აფმისან თვეუ აქეს პროექტს, რეკორტ ცქეონი და კქრები. ხველი ერთ, რომელსაც ეს თუ ის აფმისანი მიუკვთვება. ანთს წინაწარუქს სხვერუდი და ბქებშითად ფეხსინაბღული. სხვა სავუქმში, აბრთქებს თვეუ აბთაქა მიეკქველ ერთი, რეკორტ თქ სში. ერთს აქვი ბქებშითი სხვერება. აფჯადი ბქებში, გამოჩნველი ხახითი, მახას და ბეათ. სავტრ-დამტკერი მიეკომის წარსო-აგუქსებუბ ეერ ხველეს განსხვავებს ერთს ა. ერთს ს. მროს. ხველი სავკომსადი მის მოთქვეს კვოთბრთისსი ამკომის ეყოფს აგრადის თქეს აბ-სახათაქველ მიღებას.

აფბათ, რ ეხთ თქეს კახაქმრო, რომ წარბე აღნიშნული შეხველესი თვი კ. ხათქვქვათ თათქის ეყოფს. ამკვან სავკომ-ნადისტის მიერ ერთს ეყოფს ექმის ბრეს. მისი ემბრული წარსვლის უბველესი ერთქათხეუ ბოთერი პროექტული თვათ-შვექმნისა და აავტოაციონის რქმქია ანთს. ამ აქვთველებელი სავუქმელი, რახაც ენეა ექმბინბოთეს მიეღა. ერთხველი და განმ-თავისუფლებელი მითბობა. სქქური სავკომსად ერთი მომბობის ერთ-ერთი დიდქრის ფრ-ბქე-შე პავლავქის მროთ. ერთ შელამ აბრთქელი ერთობა. რომელსაც ემბორბიერ ეყოფს სხვა მსგავსი ერთობისაგან ცხოველის კახსაქკორქველი ეხით. მისი ამთს აქვქვდობით ტერეკორბედი ხამშობღობობს და მსაწრავებთა მიღობიქვერად ბ. ს. აფკვექმბისაქეს წარსველი

თვითრეალიზაციისათვის მუდმივი ბრძოლის ისტორიაა (Hutchinson, 1994).

ელი კედური თავის წიგნში, „ნაციონალიზმი აზიასა და აფრიკაში“ (Kedourie, 1971) მოკლავს თურქი ნაციონალისტის თეძინ ალფის მოსაზრებები, სადაც იგი გადაჭრით და სრული სერიოზულობით ამტკიცებს, რომ თურქი ერი არსებობდა ჯერ კიდევ ქრისტეს დაბადებამდე 12 ათასი წლის წინ, რომ მათ თავიანთი ისტორიის მანძილზე სელჯუკთა და ოსმალეთის იმპერიების გარდა რამდენიმე უძლიერესი იმპერია შექმნეს და თურქები ჯერ კიდევ მაშინ იყო მაღალი კულტურის ერი, როცა ევროპა ველური ტომებით იყო დასახლებული და სრულ უმეცრებაში ცხოვრობდა; ასევე, თურქული კულტურა მთელი თავით მაღლა იდგა ისლამურ კულტურასზე, რომელთან შედარებითაც იგი გაცილებით ძველია, და თუმცა თურქეთმა გარკვეული დაკნინება და დაცემა განიცადა, გამოჩნდა ხელმძღვანელი, ეროვნული გმირი და წინამძღოლი (იგულისხმება ქემალ ათათურქი), რომელიც თურქეთს ძველ დიდებას უბრუნებს (Kedourie, 1971, p.210–221).

არ უნდა წარმოადგენდეს დიდ სიძნელეს მსგავსი გამონათქვამებისა და მსგავსი რწმენის არსებობის გამოჩნატველი მოსაზრებების პოვნა ნებისმიერი ერის ნაციონალისტი მოღვაწეების ნააზრევში.

ენტონი სმიტი პრიომორდიალიზმის ნატურალისტური მიდგომიდან გამოყოფს უფრო ნაკლებად რადიკალურ შეხედულებას, რომელსაც იგი პერენიალიზმს უწოდებს (Smith, 1995). სახელწოდება მოდის სიტყვა „perennial“-ისაგან, რაც მრავალწლიანს, წლების მანძილზე მიმდინარეს ნიშნავს. სმიტი პერენიალისტებად მიიხსენებს იმ მკვლევრებს, რომლებიც თვლიან, რომ ერები უძველეს დროშიც არსებობდნენ, მაგრამ უარყოფენ ერის მუდმივ, ბუნებრივად არსებულ ხასიათს. განსხვავებით „ნატურალისტებისგან“, „პერენიალისტები“ თვლიან, რომ თანამედროვე ერები არიან თავიანთი შუა საუკუნეების „ორეულების“ შთამომავლები. ანუ, თუმცა დღევანდელი ინგლისელი ერი არ არის იგივე, რაც შუა საუკუნეების ინგლისელი ერი (რასაც მაგალითად ამტკიცებენ „ნატურალისტები“), მაგრამ შუა საუკუნეების ინგლისელები უდავოდ იყო ერი და დღევანდელი ინგლისელების „ორეულებად“ უნდა მივიჩნიოთ. ამგვარად, ერები არსებობდნენ შუა საუკუნეებშიც და ანტიკურ პერიოდშიც, თუმცა განსხვავდებოდნენ დღევანდელი ერებისაგან. მაგრამ

ის, რომ ისინი ერები იყვნენ. პერენიალისტების აზრით, ხადაყო არ უნდა იყოს. შესაბამისად თანამედროვეობამ კი არ წარმოშვა ერები და ნაციონალიზმი (რახა; მოდერნიზტები ამტკიცებენ), არამედ პირიქით, ერებისა და ნაციონალიზმმა წარმოშვა თანამედროვეობა (Smith, 1995, p.168).

სმიტის ეს შეხედულება ბევრმა გაიხიარა, რადგან იმდროულად მოძებნებდა მკვლევარი, რომელიც ამკარა ნაციონალიზტური მიმართულების პრამორდიალიზმს უკერძეს მხარს, ხოლო ერის მიხედვით ყოველთვის არსებულ უცვლელ ერთობად ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძღვებ.

გარკვეული ხარველია, სათლად გაიხოხოს პერენიალისტური პრამორდიალიზმი და ეთნიოსიმბოლიზმი. ეს უკანასკნელი მიიხეებს, რომ ერები ახალი ფქსომენია, მაგრამ ყოველთვის არსებობდნენ ეთნიკური ერთობები, რომლებსაც კეთნდათ რა პოლიტიკური ორგანიზაცია, თავის თავში მოიცავდნენ თითქმის ყველა იმ სიმსის, რაც თანამედროვე ერებს ახახათებს. ეტნიოსიმბოლიზმი, რომელიც ეთნიოსიმბოლიზმის მიმდევარია, პერენიალისტებად მიიხეებს ჯონ არმსტრონგს (Armstrong, 1982) და ჯ. ლობერას (Lobera, 1994). თუმცა მკული გახარკვევია რა არის ის არსებითი განსხვავება, რაც ერთი მხრე სმიტს, ხოლო მკორე მხრე არმსტრონგსა და ლობერას სხვადახსევა თეორიული მიმართულების წარმომადგენლებად წარმოგვისენს.

ერთადერთი, რითაც შეიძლება პერენიალისტები და ეთნიოსიმბოლიზტები ერთმანეთისაგან გახვასხვავოთ, არის ის, რომ ეთნიოსიმბოლიზტები ერებისა და ნაციონალიზმის წარმოშობის პერთიად ახალ დროს უკანახკხელ ორ ხაეკენეს) მიიხევენ მოდერნიზტების მხგავხვად, თუმცა მათი რწმენით ერის სიმნების მქონე ეთნიოსიმბოლიტიკური ერთობები მახსილვე (შუა ხაეკენეები, ახტიკური დრო) არსებობდნენ. პერენიალისტები კი სწორედ ახეი ერთობებს მიიხევენ ერებად და ამდგხად ერების წარმოშობის თართი მართვის გახეხახდვრეღია. მათი აზრით, ერთი შეიძლება წარმოიშვას სებოსმერ ისტორიულ პერთიღში, თუ ეთნოსი ხამოყალიბდება როგორც პოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული ერთობა, რის შედეგადაც იგი სეკოთარ ს-ხეღმწიფის შექმნის.

ბ. სოციოლოგიური მიდგომა. ნაციონალიზმის ფქსომენის სოციოლოგიური კეთიხიო ახსხე სეღა პერ ვან დენ ბერგეს (Van den Berghe, 1978, 1979). თავის სეღიკიამში (1978) იგი შეეღადა პახეხი გაეღა კოხეხიათვის ჯართს თუ

არა ცხოველები სოციალური არსებანი და რატომ მოქმედებენ ერთობლივად (ჯგუფურად)?“ იგი ამ კითხვაზე პასუხობს მარტივად: „ცხოველები არიან სოციალური არსებანი იმდენად, რამდენადაც ერთობლივი ქმედება სასარგებლოა მათთვის“. ზუსტად ასევე გვაროვნული შერჩევა ანუ ნათესავებთან ერთ საზოგადოებაში ყოფნა არის ადამიანთა სოციალიზაციის არსებითი ფაქტორი. ეთნოსიც (ეთნიკურობა) და რასაც (ანთროპოლოგიური ტიპი) გვარის გაფართოებული ცნებაა. შესაბამისად ეთნიკური და რასობრივი გრძნობები გასაგები ხდება გვაროვნულ-ნათესაური გრძნობების საფუძველზე. ეს კი ადამიანს თავიდანვე მოცემული აქვს და შესაბამისად ეთნიციზმი, რასიზმი თუ ნაციონალიზმი ბუნებრივი, ბიოლოგიურ-გენეტიკური მოვლენაა.

მაგრამ როგორ ხდება საკუთარი ნათესაობის, გვარის თუ ტომის აღქმა? ვან დენ ბერგეს მიხედვით, საკუთარი თავის შემეცნება პირველ რიგში კულტურის კრიტერიუმების საფუძველზე ხდება და არა ფიზიკური მსგავსებისა. გარდა ნათესაური შერჩევისა (სელექციის) ვან დენ ბერგეს შემოაქვს კიდევ ორი ფაქტორი – ურთიერთქმედება და იძულება. ურთიერთქმედება არის თანამშრომლობა საერთო კეთილდღეობისა და სარგებლობისათვის. იძულება კი არის ძალის გამოყენებით ერთი მხარის კეთილდღეობისა და სარგებელის მიღწევა სხვების ხარჯზე. ნათესაური შერჩევა და ურთიერთქმედება დამახასიათებელია შიდა ჯგუფური ურთიერთობებისათვის, ხოლო იძულება ჯგუფთა შორის ურთიერთობებისათვის. ეს უკანასკნელი თავს იჩენს ეთნოსთშორის ურთიერთობებში. თუმცა ეთნოსები შეიძლება იყვნენ სიმბიოზურ, ურთიერთხელსაყრელ ურთიერთობებშიც, მაგრამ ეს, როგორც წესი, მოკლე პერიოდი გრძელდება, რადგან ურთიერთობა სხვადასხვა ჯგუფს შორის ძირითადად ანტაგონისტურია.

ბ. კულტურული მიდგომა. ე.წ. „კულტურული პრიმორდიალიზმის“ წარმომადგენლებად მიჩნეულია ედუარდ შილსი (Shils, 1957) და კლიფორდ გეერტი (Geertz, 1973). ამ ავტორების წარმოდგენები პრიმორდიალიზმის შესახებ სამ მთავარ იდეამდე დაიყვანება:

1. ეროვნული იდენტურობა პრიმორდიალურია და აპრიორად არის მოცემული. პრიმორდიალური კუთვნილება ბუნებრივი და სულიერია და არა სოციალური.
2. პრიმორდიალური გრძნობები გამოუხატავი და იძულებითია. თუ ინდივიდი მიეკუთვნება რომელიმე ჯგუფს, ის გარ-

რად, პიროვნებები საკუთარ თავს აღიქვამენ „მიმაგრებულებად“ თავიანთი კულტურის ელემენტებთან, როგორც არსებულთან და უხსოვარი დროიდან მოცემულთან. კონორის აზრით, რაც განაპირობებს პოზიციას და ქცევას არის არა ის, „რაც არის“, არამედ ის, „რაც ხალხს მიაჩნია რომ არის“. ეს კი ოსკირიმლის საკმარისად მიაჩნია იმისათვის, რომ კონორი კულტურული პრიმორდიალიზმის წარმომადგენლად მივიჩნიოთ.

ზოგადად პრიმორდიალიზმს (პერენიალიზმის ჩათვლით) შედარებით ცოტა მიმდევარი ჰყავს. განსაუთრებულ კამათს იწვევს ცალკეული საკითხები, რომლებზედაც ქვემოთ შევჩერდებით:

ა) ეთნიკური და ეროვნული კავშირების ბუნება. პრიმორდიალისტებისათვის (გარდა კულტურული პრიმორდიალიზმის წარმომადგენლებისა) აქსიომას წარმოადგენს ისეთი ეთნიკური და ეროვნული ნიშნების, როგორიცაა ენა, რელიგია, თემი და ა.შ. წინასწარ, ერთხელ და სამუდამოდ „მოცემულობა“ და პრაქტიკულად უცვლელობა. ეს ნიშნები ბუნების მოცემულია, სტატიკურია და თუმცა ფორმით შეიძლება იცვლებოდეს, შინაარსი ფაქტიურად არ განიცდის ცვლილებას და ასევე გადაეცემა თაობიდან თაობას. ასე რომ, ჩვენ უბრალოდ ვართ მოწმენი ეროვნული არსის (რაც უცვლელია) გამოვლენებისა სხვადასხვა (ცვალებადი) ფორმით.

უკანასკნელ წლებში გამოსულ მრავალ მონოგრაფიასა თუ შრომაში კატეგორიულად არის უარყოფილი აღნიშნული წარმოდგენები. მკვლევართა დიდი ნაწილი თვლის, რომ ეთნიკურობა შეუძლებელია მყარ და უცვლელ ფენომენად მივიჩნიოთ, რადგან არა თუ თაობიდან თაობაში, არამედ პიროვნებამაც კი ცხოვრების მანძილზე შესაძლებელია შეიცვალოს ენა, რელიგია, კულტურა და შესაბამისად სხვა ეთნიკური იდენტურობა შეიძინოს. ეთნიკურობას ის სოციალური და კულტურული გარემო განსაზღვრავს, სადაც მოცემული პიროვნება ცხოვრობს. გარემოს შეცვლის შედეგად შესაძლებელია (მაგრამ არა აუცილებელი) ეთნიკურობის დამახასიათებელი ყველა ნიშანი შეიცვალოს. რადგან ეთნიკური იდენტურობის ნიშნების ცვლილება შესაძლებელია, მაშინ შეუძლებელია ისინი პრიმორდიალურად მივიჩნიოთ და მათი უცვლელობა ვამტკიცოთ.

ცხადია პრიმორდიალისტები ისეთი გულუბრყვილონი არ არიან, რომ ასეთ ცვლილებებს ვერ ხელავდნენ და იმას ამტკი-

ცხადებს, რომ ენა, რელიგია და კულტურა უცვლელია. ისინი თავისთავად ამ ცვლილებებს არ უარყოფენ. მაგრამ ამტკიცებენ, რომ „არსი“ რჩება უცვლელი. კერძოდ, თვლიან, რომ ქართველ ენას, რელიგიას და კულტურას ცოცხალია იმედი, რომ იქი ექნება ხაერთი III საუკუნის ქართლის ენას, რელიგიას და კულტურასთან, მაგრამ ის, რომ რაღაც მართალია რომ უცვლელია, აკადემიკოს სამკაფაძის განცხადებით, რომ მამხილ და ახლაც ეს ქართველი ენა, რელიგია და კულტურა იყო და იყო განსხვავებულად და განსხვავდება სხვებისაგან. რაც შეეხება ცალკეული მდივივების მიერ ეთნიკური იდენტიტეტის ცვლილებებს, ეს მათი აზრით, კერძო შემთხვევებია და მათი განხილვაც მთელს ქონისებზე საუბრეზეა მოკლებული.

ბ) ეთნიკური და ეროვნული კავშირების წარმოშობა.

პრობლემატიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დებულება, რომ ეთნიკური და ეროვნული კავშირები „არსადან მომდინარეობს“, იგი წინ უსწრებს ექვე სხვა სიყვარულ ერთობრივ მოქმედებას და ამდენად პირველი იმთავითვე მოცემულია. ეს მის ბრველად თავისებურ მსხვილურ აგრეს ქმნის პრობლემატიკური ერთობები არის ავტორული სიყვით გამოყოფილი და ამდენად არ ექმნება რეალობა.

თუ ამ დებულებას გვიხიარებთ, მისი ძველი ასახველი იქნება, რატომ შეძლო ზოგიერთმა ეთნიკურმა ერთობრივად და საკუთარი სახელმწიფო შექმნა, ხოლო სხვებმა არა თუ ერთად და სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება ვერ შეძლეს. არამედ არსებობდა ვერ შეინარჩუნეს ვა სხვა ხელისუფლებს შეერყეინ. ავტორთა უმრავლესობის აზრით, ეთნიკური კულტურების გამოქვეყნება საკუთარული იდენტულების საფუძველად ხაერთად ცვლის მათ არსს.

საკითხი დეკა ასეთია: რად არის თუ არ ავტორული ეთნიკური იდენტიტეტის მდელი დონე იმთავითვე, რომ ერთ ჩამოყალიბდეს და ერთ-სახელმწიფო შექმნას? პრობლემატიკური ამ ეთნიკური დიდებითვე პარტიკულ და მთხვევს, რომ ერთ ეთნიკური იდენტიტეტის პოლიტიკური გამოხატულება და უხლოვარი დროთაძი არსებული შედამდე ფქომქნია. მოდერნიზმები დარწმუნებული არიან, რომ ერთად ფორმირება და ერთ-სახელმწიფოს ჩამოყალიბება არ არის დაკავშირებული ეთნიკური იდენტიტეტისათვის. ხოლო ვერ შეიძლება ეს ფქომქნია იყოს მნიშვნელოვანი ფაქტორი ერთი ფორმირებაში. მაგრამ საკითხი ჩმირად მისი როლი უმნიშვნელია.

ერნესტ გელნერი (Gellner, 1997), რომელიც ერებისა და ნაციონალიზმის ჩამოყალიბების მოდერნისტული მიდგომის ერთ-ერთი მთავარი წარმომადგენელია, კამათს პრიმორდიალისტებსა და მოდერნისტებს შორის ერების წარმოშობის ეთნიკური ძირების შესახებ ადარებს ცნობილ დავას თეოლოგებს შორის იმაზე, ჰქონდა თუ არა ადამს ჭიპი. ერთნი თვლიან, რომ რადგან ადამი უმუშაოდ ღმერთმა შექმნა, მას ჭიპი არ უნდა ჰქონოდა, ხოლო მეორენი „ამტკიცებენ“, რომ ღმერთმა ყველაფერი გააჩინა უცვლელი სახით და ამდენად ადამსაც ჰქონდა ჭიპი. ამ კამათის გადმოტანით ნაციონალიზმის თეორიაში მივიღებთ, რომ მოდერნისტები პირველ პოზიციაზე დგანან, ხოლო პრიმორდიალისტები მეორეზე.

გელნერი თვლის, რომ ძალიან ცოტაა ისეთი ერი, რომელსაც მართლაც აქვს „ისტორიული ჭიპი“. ზოგიერთს ჭიპი მისმა ნაციონალისტურმა პროპაგანდამ შესძინა, ხოლო ზოგიერთი ერი ნამდვილად უჭიპო ერია. ამ უკანასკნელის მაგალითად მას მოჰყავს ესტონელები, რომლებიც XIX საუკუნის დასაწყისამდე არა თუ ეროვნულ და ეთნიკურ იდენტურობას იყვნენ მოკლებულნი, არამედ საერთო სახელიც კი არ ჰქონდათ და ერად მხოლოდ რუსეთის იმპერიის დაშლისა და დამოუკიდებლობის მიღების შემდეგ შეიკრნენ. რაც შეეხება ჩეხებს, გელნერი მათ მიიჩნევს ერად, რომელსაც ჭიპი ნაციონალისტურმა პროპაგანდამ შესძინა. კერძოდ, ვესტფალიის ზავის შემდეგ პოლიტიკური რუკიდან გაქრა ბოჰემიის სამეფო, (რომლის მოსახლეობაც ენობრივად და კულტურულად ჩეხების წინაპრები იყვნენ). ჰაბსბურგთა იმპერიის შემადგენლობაში იგი აღმინისტრაციულ ერთეულსაც კი აღარ წარმოადგენდა, ხოლო ჩეხური ენა გლეხურ დიალექტად იქცა. ჩეხური ნაციონალიზმის ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა თომას მასარიკმა შემუშავა თეორია, რომლის მიხედვითაც ჩეხების ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის ეყრდნობა ჩეხი ერის ძველ სახელმწიფოებრიობას. (ბოჰემიის სამეფო), მაღალ კულტურას (XIV საუკუნეში დაარსებული პრადის უნივერსიტეტი) და ძველ ეროვნულ თვითშეგნებას (იან ჰუსის მოძრაობა), თანაც ბრძოლა დამოუკიდებლობისათვის მსოფლიო დემოკრატიული მოძრაობის ნაწილად გამოაცხადა და ამით თავისი ერი ჭიპით უზრუნველყო. თუმცა სხვა ავტორები აშკარად დაუპირისპირდნენ მასარიკის თეორიას და თვლიდნენ, რომ ჩეხი ერი მხოლოდ XVIII საუკუნეში ჩამოყალიბდა და ამდენად უჭიპო ანუ ძველ ეთნიკურ იდენტურობას მოკლებული ერია.

ამჯერად, მკვლევართა უმრავლესობა თვლის, რომ ერები, რომლებსაც ეროვნული და ეთნიკური თვითრეგულაცია შორეულ წარსულშივე აქონდათ და ამდენად წარმოადგენენ ერებს ნამდვილი, ისტორიული ჯიშთ, პავლინი ცოცხალი აზრად.

გ) ეთნიკური და ეროვნული კავშირების მიმართება პიროვნული იდენტურობის სხვა ტიპებთან. პრიმორდიალისტები ამტკიცებენ, რომ ეთნიკური და ეროვნული იდენტურობა ამჯერად პრიორიტეტულია იდენტურობის ყველა სხვა ტიპთან შედარებით. ე.ი. პიროვნება პირველ რიგში აყენებს თავის ეროვნულ კუთვნილებას და შემდეგ თავის ჩქესს, თჯახურ მდგომარეობას, რელიგიას, კლასობრივ თუ სოციალურ ვითარებას, განათლების დონეს, პროფესიას და ა.შ. მკვლევართა უმრავლესობა არც ამ დებულებას ეთანხმება და თვლის, რომ სხვადასხვა დროსა და გარემოში იდენტურობის სხვადასხვა ტიპი ხდება პრიორიტეტული. ხშირად ისინი ერთმანეთს უარავენ, ზოგჯერ კი ადვილი აქვს მათ შეჯახებას და დაპირისპირებას. შეჯახდებულთა ერთ რომელსავე მათგანს (კლასიხად მიჯახიყოთ პრიორიტეტულია, მათი რელიგია და მნიშვნელობის ცვლილება გარემო მდგომარეობაზე დასოციალებული.

დ) ემოციისა და ზემოქმედების ხაკათხა. პრიმორდიალისმისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ემოციებისა და ზემოქმედების ხაკათხა. ზემოქმედების განსომილება პრიმორდიალურ იდენტურობას თვისობრივად განასხვავებს იდენტურობის სხვა სხეულებისაგან (მაგ., კლასობრივისაგან).

ემოციები უდავოდ დიდ როლს თამაშობს სოციალურ ცხოვრებაში. მაგრამ პრიმორდიალისტები მას რადაც მისტიკურ მივლენად წარმოადგენენ და წუქერს სოციალური ხინამდვილიადა. მათი აზრით, ეს ემოციური კავშირები არ წარმოქმნება სოციალური ერთეუროქმედების შედეგად, არამედ თავისთავად აგუდისხმება სებისსიერ ერთეურობებში, კითხვაზე, თუ როგორ ხდება გომხობებს (კერძოდ, ეთნიკურის ან რელიგიურის) ხადხში ჩახერგვა და სტიმულირება. პასუხი ერთია - რიტუალებას ხამუალებით, რიტუალები მავთურად მოქმედებს ხადხსზე, ავდიურებს რა ცალკეულ გომხობებს, წარმოქმნის ახადს.

ე) ერების წარმოშობის თარიღი. განსაკუთრებული კამათის ხაკათხა პრიმორდიალისტების მკოცლება, რომ ერები და ხაკათხადხში ყოველივის არსებობდა, რაც ხახეღმწოიოები და ხაკათოდ კლასობრივი ხახეღადება არსებობს. მოდერნიზმების მთავარი ხაწმასადმთევი არგუმენტი ისია, რომ ერი-

სახელმწიფოს გარეშე ერისა და მით უფრო ნაციონალიზმის არსებობაზე ლაპარაკი აბსურდია. ერი-სახელმწიფოები კი XVII-XVIII საუკუნემდე საერთოდ არ არსებობდა. ანტიკურ პერიოდში და შუა საუკუნეებში მმართველი ფენა ხშირად ეთნიკურად განსხვავდებოდა ქვეყნის მოსახლეობის უმრავლესობისაგან. მოკლედ რომ ვთქვათ, ეთნიკურობას მაშინ არ ქჷონია ისეთი მნიშვნელობა, როგორც დღეს აქვს. მაგალითად, ოსმალეთის იმპერიის მმართველ ელიტაში ჭარბობდნენ კავკასიური, ალბანური, ქურთული წარმოშობის პირები და ეს თურქულენოვანი მოსახლეობისთვის რაიმე უცნაურს და მიუღებელს არ წარმოადგენდა. ეთნიკური იდენტურობა არ წარმოადგენდა სახელმწიფოს საფუძველს და ამდენად ერი-სახელმწიფოს ფენაშენიცი იმ პერიოდში პრაქტიკულად უცნობი იყო.

ერებისა და ნაციონალიზმის წარმოშობის პრიმორდიალურ შეხედულებას უპირისპირდებიან არა მარტო მოდერნისტები, არამედ ეთნოსიმბოლისტებიც. ენტონი სმიტი, რომელიც ამტკიცებს, რომ უძველესი დროიდან არსებობს ეთნოპოლიტიკური ერთობები, რომლებიც ძველი და შუა საუკუნეების სახემწიფოების საფუძველს შეადგენდნენ (ეთნოსები ანუ ethnic, როგორც იგი უწოდებს), არ თვლის ასეთ ერთობებს ერებად და უარყოფს ერების (დღევანდელი გაგებით) და ნაციონალიზმის არსებობის შესაძლებლობას XVIII საუკუნემდე.

სმიტი განიხილავს ძველ ეგვიპტელებს, ძველ ბერძნებს და ებრაელებს. სამივე ეს ხალხი მისი აზრით, წარმოადგენდნენ ethnic-ს (ეთნოსები - პოლიტიკური მნიშვნელობით), მაგრამ არა ერებს. ამ ხალხების ეკონომიკა არ ქმნიდა ერთიან ბაზარს და ძირითადად თვითდაკმაყოფილებას ემსახურებოდა. არ არსებობდა მოქალაქეობა და შესაბამისად არც უფლებებისა და მოვალეობების კონცეფცია. ამგვარად, უფრო მართებული იქნებოდა ძველი ეგვიპტისათვის ეთნიკური სახელმწიფო გვეწოდებინა და არა ერი და ერი-სახელმწიფო. ხოლო ნაციონალიზმი, როგორც იდეოლოგია და მოძრაობა, არა თუ ძველ ეგვიპტეში, არამედ შუა საუკუნეებშიც კი შეუძლებელია არსებუდიყო (Smith A.D. 1991). იგივე შეიძლება ითქვას ძველ ბერძნებსა და ებრაელებზე. მიუხედავად ეთნიკური თვითშეგნების მაღალი დონის (ეთნოცენტრიზმი ბერძნებში) და (იუდაისტური ერთობა ებრაელებში) მათი ერებად მიჩნევა ანტიკურ ეპოქაში საფუძველს მოკლებულია.

როგორც უ. კონორი აღნიშნავს, ნაციონალიზმი მასობრივი მოვლენაა. ის ფაქტი, რომ მმართველი ელიტის ან ინტელიგენციის წარმომადგენლები ავლენენ ნაციონალურ გრძობებს არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ ეროვნული თვითშეგნება მომხდარ ფაქტად მივიჩნიოთ და მასების დირექტულებით ჩაიტყვიან ჩავოვადოთ. მით უფრო მათი გაუნათლებლობისა და წერა-კითხვის უცოდინარობის პირობებში (Connor, 1994).

აღნიშნული მსჯელობების ბაზაზე ბევრი აკეთებს დასკვნას, რომ პრიმორდიალიზმი ნაციონალიზმის თეორიაში ნაკლებად დასაბუთებული მიმდინარეობაა და ფაქტობრივად მთლიანად უარსაყოფია. ასეთი კატეგორიული დასკვნის გახიარება, ალბათ, არ იქნება გამართლებული, რადგან პრიმორდიალიზმი, მიუხედავად წინააღმდეგობრივი ხასიათისა უდავოდ შეიცავს რაციონალურ მარცვლებს და ბევრი მისი დებულება საყურადღებო და მისაღებია.

3.2. მოდერნიზმი

ნაციონალიზმის თეორიულ მიმდინარეობებს შორის მოდერნიზმი ყველაზე უფრო ფართოდ გავრცელებული და პოპულარული თეორიაა. უ. სმიტის აზრით (Smith, 1998), მოდერნიზმი თავისი კლასიკური სახით XX საუკუნის 60-იან წლებში წამოყალიბდა. რაც გარკვეულწილად დაკავშირებული იყო აზიის აფრიკის ქვეყნების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან და ახალი სახელმწიფოების წარმოშობასთან. იგი ნაციონალიზმის დომინანტ თეორიად იქცა.

მოდერნიზმის ძირითადი არხი გამოიხატება თქნისით, რომ ერები და ნაციონალიზმი ახალი ფენომენია და მათი ისტორია მხოლოდ უკანასკნელი ორი საუკუნით შექმნილია. ერები და შეხებასთან ნაციონალიზმი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შემდეგ წნდება და ისინი თანამედროვე ეპოქის სხვათავე პროდუქტია. როგორც კაპიტალიზმი, ინდუსტრიალიზაცია, ურბანიზაცია, სეკულარიზმი და ა.შ. მოხსაბუქის თვლის, რომ „ნაციონალიზმი წინ უხწრებს ერებს. ერები კი არ ქმნიან სახელმწიფოებსა და ნაციონალიზმს, არამედ პირიქით“ (Hobsbawm, 1990, p.10).

მოდერნიზმი არ არის ერთიანი და ცალსახად გამოკვეთილი თეორია. იგი უფრო მიმდინარეობათა ერთობლიობაა, რომლებსაც ერთი საერთო ნიშანი – ერისა და ნაციონალიზმის ახალი ეპოქის ფენომენებად მიჩნევა, აერთიანებს. უ. ოსკირიმლი (Ozkirimi, 2000) მოდერნიზმს სამი ნიშნის მიხედვით პყოფს: ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალურ-კულტურული. ასეთ დაყოფას საფუძვლად უდევს ის ფაქტორები, რომლებიც განმსაზღვრელად მიიჩნევა ერების და ნაციონალიზმის წარმოშობაში. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ მხოლოდ ერთი რომელიმე ფაქტორი (ეკონომიკური, პოლიტიკური ან სოციალურ-კულტურული) მიიჩნევა ერის წარმოშობის მიზეზად. ცხადია, სამივე ფაქტორს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ იმისდა მიხედვით, თუ რომელ ფაქტორს ანიჭებს ესა თუ ის მკვლევარი უპირატესობას, ხდება მათი დაყოფა მოდერნიზმის სხვადასხვა მიმდინარეობად.

3.2.1. ეკონომიკური ტრანსფორმაცია

მოდერნიზმის ამ მიმართულების წარმომადგენლები ძირითადად ნეომარქსისტები არიან, რომლებიც ერების წარმოშობას ეკონომიკურ ფაქტორებს და კაპიტალიზმის განვითარებას გარკვეულ დონეს უკავშირებენ. XX საუკუნის 60–70-იან წლებში გარკვეული პრობლემები შეიქმნა ნაციონალიზმის შესახებ კლასიკურ მარქსისტულ გაგებაში. კერძოდ, ანტიკოლონიურმა და ანტიიმპერიალისტურმა ნაციონალიზმმა საკმაოდ დიდი პოპულარობა მოიპოვა და მემარცხენე შეხედულებების ინტელექტუალებისათვის პროგრესულ იდეოლოგიად და მოძრაობად იქცა, რომელიც სიმპათიას და მხარდაჭერას იწვევდა. დამკვიდრდა აზრი, რომ ნეოიმპერიალიზმის, ეკონომიკური იმპერიალიზმისა და საერთაშორისო კაპიტალის წინააღმდეგ ბრძოლა, უპირველეს ყოვლისა ნაციონალური ბრძოლა იყო.

მეორე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო უკანასკნელ ათწლეულებში მიმდინარე „ეთნიკური გამოცოცხლების“ პროცესი ევროპასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში, ანუ ნაციონალიზმის იმ სახეობის აღორძინება, რომელიც პრიმორდიალურ საფუძველს ვერდნობოდა. ლიბერალებისა და მარქსისტების აზრით კი, ეთნიკური ნაციონალიზმი უკვე განვლილი ეტაპი იყო. მან კი მოულოდნელად სერიოზული საფრთხე შეუქმნა არსებულ ერი-სახელმწიფოების მთლიანობას. ტრადიციული მარქსიზმი

ცუდად მომზადებული აღმოჩნდა ამ ფენომენის ახსნისათვის. მარქსისტთა ახალმა თაობამ სცადა შეენარჩუნებინა ეკონომიკის პრიმატი სასოგადოებრივ განვითარებაში, მაგრამ მასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა კულტურის, იდეოლოგიის და ენის როლს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ტომ ნაირნისა და მაიკლ პეტერის შრომები.

ა) *ტომ ნაირნი და „არათანაბარი განვითარება“*. ტომ ნაირნი ნეომარქსისტების ერთ-ერთი მთავარი წარმომადგენელია, რომელიც ნაციონალიზმის პრობლემებზე მუშაობს. მისი ძირითადი თვალსაზრისი გადმოცემულია წიგნებში „ბრიტანეთის დაშლა“ და „ნაციონალიზმის სახეები“ (Naim, 1981, 1997).

თავის პირველ წიგნში ნაირნი რჩება რა ნეომარქსისტად, დიდ სიმპათიას ამჟღავნებს შოტლანდიური ნაციონალიზმის მიმართ და მას პროგრესულ და გამართლებულ მოვლენად მიიხსენებს. ამიტომ იყო, რომ „ბრიტანეთის დაშლამ“ დიდი გავლენა გამოიწვია როგორც მარქსისტებში, ისე ნაციონალისტებში. როგორც ე. გელნერი აღნიშნავდა ტ. ნაირნის ნაციონალიზმის თეორია შინაარსობრივად სწორია, მაგრამ გაუგებარია როგორ შეიძლება მისი შეთავსება მარქსიზმთან, რომლისთვისაც ნაციონალური ღირებულებების პრიმატი კლასობრივ ინტერესებზე, ხაერთოდ წარმოუდგენელია.

ნაირნის მარქსისტობა ამ ნაშრომში მულაენდება თეზისით, რომ ნაციონალიზმის წარმოშობა და განვითარება დაკავშირებულია ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორთან და ეს არის არა ერთი შინაგანი განვითარების შედეგი, არამედ კაპიტალიზმის არათანაბარი განვითარება. კერძოდ ნაციონალიზმი წარმოიშობა, როგორც პასუხი არათანაბარ ეკონომიკურ განვითარებაზე ბირთვსა და პერიფერიას შორის გლობალურ დონეზე. ამგვარად, ნაციონალიზმის წარმოშობის მიზეზი არც ხალხში და არც ინდივიდშია, იგი მსოფლიო პოლიტიკურ ეკონომიაში უნდა ვეძიოთ.

ნაირნი თვლის, რომ ეკონომიკური ჩამორჩენილობა მეტროპოლიასთან შედარებით, კოლონიურ და დამოკიდებულ ხალხებში იწვევს პროტესტის გრძობას, რომელიც ნაციონალიზმის სახეს იღებს. იგივე შეიძლება ითქვას სახელმწიფოს განაპირა რაიონების მიმართაც, რომლებიც თავიანთი ეკონომიკური განვითარების დონით ჩამორჩებიან ცენტრალურ რაიონებს (მაგ., შოტლანდია დიდ ბრიტანეთში). ამგვარად, ნაციონალიზმი

პროგრესული, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოვლენაა, რაც ანტიიმპერიალისტური შინაარსის მატარებელია და ამდენად მხარდაჭერასა და წახალისებას საჭიროებს.

აღნიშნული არ ნიშნავს, რომ ნაირნი ნაციონალიზმში მხოლოდ ეკონომიკურ მიზეზებს ხედავს და სხვა ფაქტორებს ყურადღებას არ აქცევენ. იგი ნაციონალიზმს თავისებურ იანუსად მიიჩნევს, რომელიც ერთი სახით უკან წარსულისაკენ იყურება, მეორე სახით კი მომავალს გასცქერის. ამდენად, ნაციონალიზმის ის მხარეები, რომლებიც წარსულის იდეალიზაციას და ეროვნული გამორჩეულობის გრძნობის გაღვივებას ემსახურება უარყოფით ელემენტებს შეიცავს, მაგრამ ეს უარყოფითი მხარეები გაცილებით მცირე და ნაკლებმნიშვნელოვანია იმ დადებით მხარეებთან შედარებით, რომელიც ნაციონალიზმს, როგორც თავისუფლებისათვის და ეკონომიკური განვითარებისათვის მებრძოლ იდეოლოგიას და მოძრაობას ახასიათებს. რადგან იგი მოსახლეობის მობილიზაციას ახდენს მეტროპოლიის მხრიდან ზეწოლის წინააღმდეგ. მოკლედ, ნაციონალიზმი შედეგია იმ წინააღმდეგობისა, რაც ბირთვისა და პერიფერიას შორის არსებობს და რაც ნეომარქსისტების აზრით, თანამედროვე საერთაშორისო ურთიერთობების მთავარ წინააღმდეგობას წარმოადგენს.

შოტლანდიური ნაციონალიზმის მიმართ მკვეთრად გამოხატული სიმპათია აისახება არა მარტო ნაირნის შოტლანდიური წარმომშობით, არამედ მისი ნეომარქსისტული ხედვითაც, რადგან მიიჩნევს რა დიდ ბრიტანეთს დამპყრობლად და არქაულ, არამოდერნიზებული ბუნების სახელმწიფოდ, თველის მას პროგრესის შემაფერხებლად. შოტლანდიის დამოუკიდებელი განვითარება (განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ჩრდილოეთის ზღვაში, შოტლანდიის ნაპირების სიახლოვეს ნავთობისა და გაზის უმდიდრესი საბადოები აღმოჩნდა) გაცილებით ლოგიკური და გამართლებული ნაბიჯი იქნება, ვიდრე მისი დარჩენა ბრიტანეთის შემადგენლობაში. შოტლანდია, როგორც ბრიტანეთის „შიდა კოლონია“, სავსებით იმსახურებს დამოუკიდებლობას, ამიტომ დიდი ბრიტანეთი როგორც ერთიანი სახელმწიფო უნდა დაიშალოს.

თავის მეორე წიგნში (Naim, 1997) ნაირნი კიდევ უფრო იხრება ნაციონალიზმისაკენ. იგი მკვეთრად აკრიტიკებს ინტერ-ნაციონალიზმს, როგორც „მეტროპოლიურ“ ანდა „ატლანტიკურ“ (ჩრდილოეთის) იდეოლოგიას. მსოფლიოში, სადაც სოციალიზმი

შეუძლებელი შეიქნა, მომავალი დემოკრატიისა და პროგრესის წყარო მცირე ერების ნაციონალიზმია.

ცხადია, ნაირნის ამ მოსაზრებებმა მძაფრი კრიტიკა გამოიწვია და მრავალმა ავტორმა მიუთითა იმ შეუსაბამობაზე, რომელიც მის დებულებებსა და ისტორიულ ფაქტებს შორის არსებობს.

ეკრძოდ, ნაირნის მიხედვით ნაციონალიზმი წარმოიშვება კაპიტალიზმის უთანაბრო განვითარების შედეგად, იგი პასუხია კოლონიალიზმზე, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში გაუგებარი რჩება ევროპული (ფრანგული, ინგლისური) ნაციონალიზმის წარმოშობის მიზეზი. ის ხომ უფრო ადრე წარმოიშვა, ვიდრე კოლონიური იმპერიები შეიქმნებოდა, ხოლო ანტიკოლონიური ნაციონალიზმი, რომელსაც ნაირნი იმპერიალიზმზე რეაქციად მიიჩნევს უფრო გვიანდელია, ვიდრე ნაციონალიზმი ევროპის ქვეყნებში.

გარდა ამისა, ნაირნი თვლის, რომ ნაციონალიზმის წარმოშობის უმთავრესი მიზეზი ეკონომიკური ჩამორჩენილობაა მეტროპოლიასთან ან სახელმწიფოს ცენტრალურ რეგიონთან შედარებით. მაგრამ ძალიან ბევრ შემთხვევაში ეს წარმოდგენა არ დასტურდება. ჯონ ბროილს (Breuilly, 1993) მოჰყავს მაგალითი, რომ პაბსბურგთა იმპერიაში ყველაზე ძლიერი იყო უნგრული ნაციონალიზმი, მაშინ როცა უნგრელები არ წარმოადგენდნენ ჩაგრულ ხალხს და ვერც უნგრეთს მიეიწვეთ იმპერიის ჩამორჩენილ რეგიონად, ხოლო ჩეხეთი ეკონომიკურად ყველაზე დაწინაურებული მხარე იყო პაბსბურგთა იმპერიაში და ნაირნის თეორიით, აქ ნაციონალისტური მოძრაობა საერთოდ არ უნდა წარმოქმნილიყო. ასევე კატალონია და ბასკეთი სრულიადაც არ არიან ესპანეთის ჩამორჩენილი რეგიონები, ხოლო ბელგია XIX საუკუნის 20-იან წლებში ნიდერლანდების ყველაზე ინდუსტრიული რაიონი იყო. მიუხედავად ამისა, სწორედ აღნიშნულ შემთხვევებში გვეხსნება ნაციონალიზმის ყველაზე აშკარა და მკვეთრი გამოვლინებები. იგივე შეიძლება ითქვას ნორვეგიის შევდეთთან და ფინეთის რუსეთთან მიმართებაში. ამავე დროს არავითარ ნაციონალიზმს არ ჰქონია ადგილი ჩრდილოეთ ინგლისსა და სამხრეთ იტალიაში. სადაც ეკონომიკური ჩამორჩენილობა ცენტრალურ რეგიონებთან შედარებით სრულიად აშკარა ფაქტი იყო. ამიტომ ნაციონალიზმის განმსაზღვრელ მიზეზად ეკონომიკის მიჩნევა, მკლევართა დიდი უმრავლესობის აზრით, საფუძველს მოკლებულია.

ნაირნის თეორიის სუსტი მხარეა ისიც, რომ იგი რჩება კლასიკურ მარქსისტულ მიდგომაზე ერების „ისტორიულ“ და „უისტორიო“ ერებად დაყოფის შესახებ. ისტორიული ანუ „ძირითადი“ ერების ნაციონალიზმი რაღაც თავიდანვე მოცემულად არის წარმოდგენილი, მაშინ როცა „პერიფერიული“ ხალხების ნაციონალიზმი, მხოლოდ „ძირითადი“ ერების მიერ მათ ჩაგვრასე წარმოქმნილი რეაქციაა. ამასთანავე, ნაირნი არ იძლევა იმის მკაფიო ახსნას თუ რატომ იღებს უთანაბრო ეკონომიკური განვითარება ნაციონალიზმის სახეს, ხოლო ამ უკანასკნელის დაყვანა ეკონომიკურ პარამეტრებზე, საკითხის ძლიერი გამარტივებაა.

ბ. მაიკლ ჰეჩტერი და „შიდა კოლონიზაცია“. ამერიკელი მეცნიერის მაიკლ ჰეჩტერის წიგნი „შიდა კოლონიზაციაში: კულტური არშია ბრიტანეთის ეროვნულ განვითარებაში, 1536–1966“ (Hechter, 1975) ნაციონალიზმის ნეომარქსისტულ თეორიაში მეორე მნიშვნელოვანი ნაწარმოებია. ნაშრომში ავტორმა ლენინის ცნობილი დებულება შიდა კოლონიზაციის შესახებ ნაციონალიზმის კუთხით წარმოაჩინა, ამასთან, სხვა ავტორებისაგან განსხვავებით, მან თავისი მოსაზრებების გამაგრება დიდძალი რაოდენობრივი მონაცემებით და სტატისტიკური ანალიზის საშუალებით სცადა.

ჰეჩტერი ნაციონალური განვითარების ორ მოდელზე ამახვილებს ყურადღებას, რომელსაც ადგილი ორი სხვადასხვა ეთნოსის შეხების არეალში აქვს. ესენია ასიმილაცია და კონფლიქტი.

ასიმილაციის შემთხვევას იგი განვითარების დიფუზიურ მოდელად მოიხსენიებს და სამ სტადიად ჰყოფს. პირველი ეტაპი პრეინდუსტრიულია და ამ დროს ბირთვსა და პერიფერიას შორის ურთიერთობა არ არის. ამასთანავე, ფუნდამენტალური განსხვავება მათ ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ინსტიტუციებში. მეორე სტადია ინდუსტრიალიზაციის ეტაპია, როცა ბირთვში წარმოქმნილი ინსტიტუციები „იჭრება“ პერიფერიაში და ძირეულად გარდაქმნის მას. ეს გარდაქმნა ეხება ყველა სფეროს: ხდება ბირთვისა და პერიფერიის დაახლოება და გარკვეულწილად შერწყმა კიდევ. შედეგად, ბირთვისა და პერიფერიის რეგიონების კულტურული ჰომოგენიზაცია მიმდინარეობს და ეთნიკური განსხვავებულობის კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური საფუძველი ისპობა. მესამე და უკანასკნელ სტადიაზე განსხვავება ბირთვისა და პერიფერიის

ინტიტუტებს შორის საერთოდ ქრება და ეთნიკური ახიშლაცია უკვე მომხდარი ფაქტია.

ჰენტიზმის აზრით, ასიმილაციის მოდელი „ხელოვნებისტურია“ და ძალზე იშვიათად აქვს ადგილი. გაცილებით რეალურია მეორე, ე.წ. „შიდა კოლონიური მოდელი“. ამ მოდელის მიხედვით ბირთვი ყოველთვის ინარჩუნებს დეტერმინანტურ მდგომარეობას და კოლონიურ ვითარებაში აყენებს პერიფერიას, რაც ეთნიკურ შეფერვლობას იღებს და ნაციონალიზმის წარმოქმნის წყარო ხდება. ამ პირობებში არა თუ ეთნიკურ ასიმილაციას, არამედ ეთნიკურ დაპირისპირებასა და ეთნიკონფლიქტს აქვს ადგილი.

მოკლედ, ჰენტიზმი თვლის, რომ მოდერნიზაციის არათანაბარი გავრცელება ქვეყნის ტერიტორიაზე წარმოქმნის „დაწინაურებულ“ და „ჩამორჩენილ“ ჯგუფებს. დაწინაურებული ჯგუფი ანუ ბირთვი ცდილობს თავისი უპირატესობა დააკანონოს და შეინარჩუნოს. მისი ეკონომიკა ხასიათდება მრავალმხრივი ინდუსტრიული სტრუქტურით, მაშინ როცა პერიფერიული ეკონომიკა დამოკიდებული და დაქვემდებარებულია ბირთვის ეკონომიკაზე. გარდა ამისა, დაწინაურებული ჯგუფი არეგულირებს სოციალურ როლებს და ყველაზე უფრო პრესტიჟული როლები საკუთარი ჯგუფის წევრებისთვის არის განკუთვნილი. ნაკლებად დაწინაურებული და ჩამორჩენილი ჯგუფის წევრები კი ასეთ როლებს მოკლებულნი არიან. ჰენტიზმი ამ მდგომარეობას „შრომის კულტურულ დანაწილებას“ უწოდებს. აშკარად ანუ დე იურედ ეს იშვიათად გამოიხატება. უფრო ხშირია ფარული დე ფაქტო დისკრიმინაცია. ხწორედ ეს კულტურული დანაწილება უწყობს ხელს ინდივიდებს თვითიდენტიფიკაცია გაუკეთონ საკუთარ თავს თავიანთ ჯგუფებთან, რაც ჯგუფური სოლიდარობის ზრდას იწვევს.

როგორც მარქსისტი, ჰენტიზმი გამოჰყოფს ორ პირობას, როგორც აუცილებელს ჯგუფური სოლიდარობის წარმოშობისათვის. პირველი: უნდა იყოს არსებითი ეკონომიკური უთანაბრობა ინდივიდებს შორის, რათა ეს უთანაბრობა აღქმული იქნეს, როგორც ნაწილი კოლექტიური ჩაგვრისა. თანაც ეს ჩაგვრა გაცნობიერებული უნდა იყოს როგორც უკანონო და უსამართლო მდგომარეობა. მეორე: ჩაგვრული ჯგუფის წევრებს შორის უნდა იყოს საკმარისი ურთიერთობა და კავშირი.

როცა პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული უთანხმოება ბირთვისა და პერიფერიის ჯგუფებს შორის დიდია, ამ ჯგუფების გაერთიანება ერთ ვრად აბსოლუტურად შეუძ-

ლებელია და რადგან კაპიტალიზმის პირობებში ეს განსხვავებები საყოველთაოა, შიდა კოლონიალიზმის მოდელი გაცილებით რეალურია, ვიდრე დიფუზიური.

ჰენტიერის თეორიას იგივე ნაკლოვანებები აქვს, რაც ნაირნის თეორიას. ეკონომიკური ჩამორჩენილობა თუ არაპრივილეგირებული მდგომარეობის გამოცხადება ჯგუფური სოლიდარობისა და შესაბამისად ნაციონალიზმის ძირითად ფაქტორად კრიტიკას ვერ უძლებს. კატალონიასა და შოტლანდიას, რომ თავი დავანებოთ, თვით ამერიკელი ებრაელების მაგალითიც საკმარისია. მათ ძალიან მაღალი სოლიდარობის გრძნობა ახასიათებთ, მაგრამ საექვსო ვინმემ ისინი მატერიალურად ნაკლებად უზრუნველყოფილ ანდა დაჩაგრულ ჯგუფად მიიჩნიოს. ხოლო ევროპისა და აშშ-ში ებრაელების, სომხების, ბოშებისა და შვეკანიანების ეთნიკური გამოცოცხლების ახსნა ეკონომიკური ფაქტორებით ყველანაირ საფუძველს მოკლებულია.

3.2.2. პოლიტიკური ტრანსფორმაცია

მოდერნიზმის მეორე მიმართულებად უნდა ჩაითვალოს მიმდინარეობა, რომელიც ნაციონალიზმის წარმოშობის მიზეზად პოლიტიკის ბუნების ტრანსფორმაციას მიიჩნევს. კერძოდ ავტორთა ნაწილი ნაციონალიზმისა და საერთოდ ერების წარმოშობის მიზეზად თანამედროვე სახელმწიფოს ფორმირებას თვლის, ზოგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას საყოველთაო საარჩევნო უფლების დამკვიდრებას ანიჭებს. არის სხვა პოლიტიკური მოვლენებიც, რომლებიც ნაციონალიზმის ჩამოყალიბების და გავრცელების განმსაზღვრელ ფაქტორად აღიქმება სხვადასხვა მკვლევრების მიერ. შეკვირდებით მხოლოდ სამ ავტორზე.

ა. ჯონ ბროილი და ნაციონალიზმი როგორც პოლიტიკის ფორმა. ინგლისელი მეცნიერის ჯონ ბროილის წიგნი „ნაციონალიზმი და სახელმწიფო“ (Breuilly, 1993). პირველად 1982 წელს გამოიცა და მაშინვე მთიპრო ყურადღება, როგორც უუნდამენტურმა გამოკვლევამ, სადაც 30-ზე მეტი კონკრეტული შემთხვევის მაგალითზე დეტალურად არის განხილული ნაციონალიზმისა და სახელმწიფოს ურთიერთკავშირი.

წიგნის დასაწყისშივე ბროილი ხაზს უსვამს, რომ იგი სკეპტიკურად არის განწყობილი ნაციონალიზმის ზოგად, საყოველთაო თეორიის მიმართ და თვლის, რომ ნაციონალიზმის

ყოველი შემთხვევა მკვეთრად ინდივიდუალურია. თუმცა ეს არ გამოირიცხავს ნაციონალიზმის გარკვეული ტიპოლოგიის შესაძლებლობას. პირიქით აუცილებელია ნაციონალიზმის კონკრეტული შემთხვევების დაჯგუფება გარკვეული საერთო ნიშნების მიხედვით და შემდეგ მათი ცალ-ცალკე შესწავლა.

ბროილის მთავარი დასკვნა ისაა, რომ ნაციონალიზმი პოლიტიკური მოძრაობაა, რომელიც მიისწრაფვის ძალაუფლებისაკენ და ამართლებს თავის მოქმედებას ეროვნული არგუმენტებით. ეს არგუმენტები სამი მთავარი დებულებით შეიძლება გამოიხატოს:

- არსებობს ერთი თავისი აშკარა და გამორჩეული ხასიათით;
- ერის ინტერესები და ფასეულობები პრიორიტეტულია ყველა სხვა ინტერესებსა და ფასეულობებთან შედარებით;
- ერთი უნდა იყოს რაც შეიძლება დამოუკიდებელი. ჩვეულებრივ, ეს მოითხოვს სულ ცოტა პოლიტიკური სუვერენიტეტის მიღწევას.

ნაციონალიზმი, როგორც წესი, ლიტერატურაში ახსნილია სხვადასხვა ფაქტორზე დაყრდნობით. ესენია: იდეები, კლასობრივი ინტერესები, ეკონომიკური მოდერნიზაცია, ფსიქოლოგიური მოთხოვნილებები, კულტურა და ა.შ. მაგრამ ბროილის აზრით, ვერც ერთი მათგანი, მიუხედავად მათი დიდი მნიშვნელობისა ვერ ხსნის ნაციონალიზმის არსს. იგი თვლის, რომ ნაციონალიზმი უპირველეს ყოვლისა პოლიტიკაა, ხოლო პოლიტიკა უპირველეს ყოვლისა არის ძალა, ძალაუფლება. რომელიც თანამედროვე მსოფლიოში სახელმწიფოს ხელშია. ამდენად ნაციონალიზმი სახელმწიფო ძალაუფლებისაკენ სწრაფვია. სწორედ ეს არის მთავარი და ყველა სხვა ფაქტორი ამ მისწრაფებასთან შედარებით მეორეხარისხოვანი.

მეორე მნიშვნელოვანი საკითხი ბროილის თეორიაში არის ნაციონალიზმის მიმართება მოდერნიზაციის პროცესთან. ბროილს მოდერნიზაცია ესმის, როგორც ფუნდამენტალური ცვლილება შრომის დანაწილებაში. კერძოდ, შრომის „კორპორაციული“ დანაწილებიდან „ფუნქციურ“ დანაწილებაზე გადასვლა. პირველი მათგანის დროს ფუნქციები გაერთიანებულია ცალკეულ ინსტიტუტებში. მაგალითად, გილდიას ქონდა როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური და კულტურული ფუნქციები. შესაბამისად ასეთ პირობებში ეკლესია, გლეხური თემი, თავადაზნაურობა და თვით მეფეც მრავალფუნქციურია. XVIII საუკუნის შემდეგ შრომის ასეთი დანაწილება იცვლება ახალი

„ფუნქციური“ დანაწილებით, როცა ყოველი დიდი სოციალური ფუნქცია კონკრეტული ინსტიტუტის საქმეა. ეკონომიკური ფუნქციები ინდივიდუუმებისა და ფირმების საქმე ხდება, ეკლესია მხოლოდ რელიგიური საქმეებით არის დაკავებული, ხოლო პოლიტიკური ძალაუფლების დელიგირება ხდება სპეციალურ ბიუროკრატიულ აპარატზე, რომელსაც არჩეული პარლამენტი ან განათლებული დესპოტი აკონტროლებს.

აღნიშნული ტრანსფორმაცია უმტკივნეულოდ არ მომხდარა. ამ ტრანსფორმაციის კავშირი ნაციონალიზმთან თანამედროვე სახელმწიფოს ფორმირებაში გამოიხატა, რაც უამრავ მსხვერპლთან და სისხლისღვრასთან არის დაკავშირებული.

ბროილის აზრით, თანამედროვე სახელმწიფოში „საჯარო“ ხელისუფლება სპეციალური სახელმწიფო ინსტიტუტების (პარლამენტი, აღმასრულებელი ხელისუფლება) ხელშია, ხოლო „კერძო“ ძალაუფლება არაპოლიტიკური ინსტიტუტების კონტროლის ქვეშაა (თავისუფალი ბაზარი, კერძო ფირმები, ოჯახი და სხვ.). მთავარი პრობლემაა ურთიერთდამოკიდებულება სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის ანუ როგორ ხდება მოქალაქეთა საჯარო და კერძო ინტერესების დაკმაყოფილება.

პირველი პასუხი „პოლიტიკურია“ და ეყრდნობა მოქალაქეობის იდეას. ამ შემთხვევაში ინდივიდთა საზოგადოება განისაზღვრება როგორც მოქალაქეთა კავშირი. სახელმწიფოს მიმართ ვალდებულება დემოკრატიულ და ლიბერალურ ინსტიტუტებში მონაწილეობით ამოიწურება. „ერი“ მოქალაქეთა ერთობლიობაა და მხოლოდ პოლიტიკურ უფლებებს (და არა კულტურულ იდენტურობას) აქვს მნიშვნელობა.

მეორე პასუხი „კულტურულია“ და ეფუძნება საზოგადოების კოლექტიურ ხასიათს. იგი პირველად ფორმულირებულ იქნა პოლიტიკური ელიტის მიერ, რომელიც შეეჯახა როგორც ინტელექტუალურ (როგორ უნდა მოხდეს სახელმწიფო ქმედებების ლეგიტიმიზაცია), ისე პოლიტიკურ პრობლემებს (როგორ უნდა მოიპოვო მასების მხარდაჭერა). ამ პრობლემების გადაწყვეტა სტანდარტიზებულ იქნა და უზრუნველყო სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის ერთიანი იდენტურობა.

ამგვარად, ნაციონალიზმი, ბროილის აზრით, თავისებური, „უონგლიორული“ იდეოლოგიაა, რომელიც ორ საწყისს აერთიანებს: ერი, როგორც მოქალაქეთა ერთობა და ერი, როგორც კულტურული ერთობა.

რაც შეეხება ნაციონალისტურ მოძრაობას, აქ ბროილი ორ ასპექტს გამოყოფს: პირველია ურთიერთდამოკიდებულება ამ მოძრაობასა და იმ სახელმწიფოს შორის, რომელიც ეწინააღმდეგება ან აკონტროლებს აღნიშნულ მოძრაობას. ცხადია სამყაროში, სადაც ერი ჯერ კიდევ არ არის პოლიტიკური ლეგიტიმაციის საფუძველი, ასეთი მოძრაობა ყოველთვის ოპოზიციურია. მეორე ასპექტი კი გულისხმობს ნაციონალისტური მოძრაობის მიზნებს. ამ თვალსაზრისით შესაძლებელია მოძრაობა არსებული სახელმწიფოსაგან გამოყოფისათვის (სეპარაცია), მოძრაობა ნაციონალური გარდაქმნებისათვის (რეფორმები) და მოძრაობა სხვა სახელმწიფოსთან შეერთებისათვის ანდა გაერთიანებისათვის (უნიფიკაცია).

ბოლოს ბროილი გამოჰყოფს ნაციონალისტური იდეების სამ განსხვავებულ ფუნქციას: კოორდინაციას, როცა ნაციონალისტური იდეები ემსახურება საერთო ინტერესების ყველაზე უფრო მაღლა დაყენებას; მობილიზაციას, როცა ნაციონალისტური იდეები ემსახურება მანამდე პოლიტიკური პროცესებიდან გვერდზე მდგომი ფართო მასების პოლიტიკური მოძრაობის მხარდაჭერას და ლეგიტიმაციას, როცა ნაციონალისტური იდეები გამოიყენება პოლიტიკური მოძრაობის გასამართლებლად, როგორც იმ ქვეყანაში, სადაც ეს მოძრაობა მიმდინარეობს და ამ ქვეყნის წინააღმდეგ არის მიმართული. ისე სხვა სახელმწიფოებისა და მთლიანად მსოფლიო საზოგადოებრივ აზრში.

ბ) *პოლ ბრასი და ინსტრუმენტალიზმი*. ამერიკელი მეცნიერი პოლ ბრასი ნაციონალიზმის თეორიაში შევიდა, როგორც ახალი მიმდინარეობის – ინსტრუმენტალიზმის დამფუძნებელი და მთავარი წარმომადგენელი. ძალიან ზოგადად, ინსტრუმენტალიზმი გულისხმობს, რომ ეთნიკური და ნაციონალური იდენტურობა არის მოხერხებული ინსტრუმენტი დაპირისპირებული ელიტარული ჯგუფების ხელში მასების მხარდაჭერის მოსაპოვებლად ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში. პრიმორდიალისტებისაგან განსხვავებით, რომლებიც თვლიან, რომ ეთნიკურობა „თავიდანვე მოცემული“, წინასწარგანსაზღვრული კატეგორიაა, ინსტრუმენტალისტები მიიჩნევენ, რომ ეთნიკური და ნაციონალური კუთვნილება თავიდან განისაზღვრება და ხელახლა ფორმირდება გარემოებისა და პირობების ცვლილებებისა და პოლიტიკური ელიტების მანიპულირების პასუხად. როგორც თვითონ ბრასი აღნიშნავს, ეთნიკურობისა და ეროვნულობის კვლევა არის კვლევა იმ პროცესისა, როდესაც ეთნიკური ჯგუფის ელიტა

ირჩევს ჯგუფის კულტურის ცალკეულ ასპექტებს, ანიჭებს მათ ახალ აზრსა და ფასეულობებს და იყენებს როგორც სიმბოლოს ჯგუფის მობილიზაციისათვის, რათა დაიცვას თავისი ინტერესები და დაუპირისპირდეს სხვა ჯგუფებს (Brass, 1991).

ბრასის თეორია რამდენიმე საბაზისო წინამძღვარს ეყრდნობა. პირველი მათგანია ეთნიკური იდენტურობის ცვალებადობა. ბრასის მიხედვით, ეთნიკური თვითშეგნების ზრდა და მისი ტრანსფორმაცია ნაციონალიზმში არავითარ მოულოდნელობას არ წარმოადგენს. პირიქით, კულტურული იდენტურობის პოლიტიზაცია შესაძლებელია მხოლოდ ეთნიკური თვითშეგნების გარკვეულ დონეზე და გარკვეულ პირობებში. მეორე, ეთნიკური კონფლიქტები არ წარმოიშვება კულტურული განსხვავებებისა და შეუთავსებლობის გამო, არამედ მისი მიზეზია პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორები, რომლებიც ელიტარულ ჯგუფებს შორის დაპირისპირების ფორმას იღებს. მესამე, ეს დაპირისპირება გავლენას ახდენს შესაბამის ეთნიკურ ჯგუფებზე, რადგან მათი კულტურის ფორმები, ფასეულობები და პრაქტიკული ქმედებები ხდება პოლიტიკური რესურსი ელიტარებისათვის, მათ ბრძოლაში ძალაუფლებისა და პრესტიჟისათვის. ისინი გარდაიქმებიან სიმბოლოებად, რომლებიც აადგილებენ პოლიტიკური იდენტურობის ფორმირებას. ბოლოს მეოთხე, ყველა ეს წინამძღვარი გვიჩვენებს, რომ ეთნიკური იდენტურობის პროცესი და მისი ტრანსფორმაცია ნაციონალიზმში შექცევადია. დამოკიდებულნი არიან რა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ გარემოებებზე, ელიტარებმა შეიძლება „გადაითამაშონ“ ეთნიკურ განსხვავებებზე და ეძებონ თანამშრომლობის შესაძლებლობები სხვა ჯგუფებთან და სახელმწიფო ხელისუფლებასთან.

ამგვარად, ბრასი თვლის, რომ ნაციონალიზმის წარმოშობის ბაზა ეთნიკური იდენტურობის ფორმირება და ცვლილებებია. თვით ეთნიკური იდენტურობა კი ემყარება „ობიექტურ კულტურულ კრიტერიუმებს“, რომელთაც იგი „ეთნიკურ კატეგორიებს“ უწოდებს. ეთნიკურ კატეგორიებს შორის საზღვრების დადგენა ძალიან რთულია როგორც პრემოდერნულ საზოგადოებაში, როცა ეთნიკური ტრანსფორმაციის პროცესი ჯერ არ დაწყებულა. ისე პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში, როცა კულტურული ასიმილაციის პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიურია.

ეთნიკური ტრანსფორმაციის პროცესის განმსაზღვრელი ფაქტორებია კულტურული ბაზის და ელიტათშორისი დაპი-

რისპირების არსებობა. პირველ შემთხვევაში ხდება ჯგუფის გამორჩეულობის რწმენის დამკვიდრება, შიდაჯგუფური სოლიდარობის განმტკიცება და განსაკუთრებული სოციალური სტატუსის მოპოვება, რისი საბოლოო მიზანიც ჯგუფის პოლიტიკურ სისტემად ქცევა და მის ცალკე ერთად აღიარებაა. მეორე ფაქტორი კი ოთხი განსხვავებული ფორმით იწინს თავს: ესაა დაპირისპირება ადგილობრივ მმართველობასა და უცხო ხელისუფლებას შორის; დაპირისპირება რელიგიურ ელიტებს შორის; დაპირისპირება ადგილობრივ რელიგიურ ელიტასა და კოლაბორაციონისტურ ადგილობრივ არისტოკრატას შორის; დაბოლოს, დაპირისპირება ადგილობრივ რელიგიურ ელიტასა და უცხო არისტოკრატას შორის (Brass, 1991, p.63).

მაგრამ არც ეთნიკური გამორჩეულობა და არც ელიტათშორისი დაპირისპირება არ არის საკმარისი პირობა ეთნიკური ტრანსფორმაციის დასაწყებად. ბრასის აზრით, ეს რომ მოხდეს, აუცილებელია არსებობდეს იდენტურობის შერჩეული სიმბოლოების სხვა სოციალურ კლასებთან კომუნიკაციის საშუალებები ეთნიკური ჯგუფის შიგნით, აგრეთვე აუცილებელია სოციალურად მობილიზებული მოსახლეობის არსებობა, რომელთანაც სიმბოლოებით ურთიერთობა შესაძლებელია; დაბოლოს, არ უნდა არსებობდეს მკვეთრი კლასობრივი „გახლეჩილობა“ და სხვა კომუნიკაციური სირთულეები ელიტებსა და სხვა სოციალურ ჯგუფებს შორის.

კომუნიკაციების განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ენიჭება წერა-კითხვის ცოდნის დონეს, მასმედისა და პირველ რიგში გაზეთს, ადგილობრივი ენებისა და დიალექტების სტანდარტიზაციას. კომუნიკაციური მობილობის მაღალი დონის მისაღწევად ორი პირობაა განსაკუთრებით აღსანიშნავი: ა) როცა ადგილობრივ რელიგიურ ელიტას ვკუთვნის ვკლესია-მონასტრები, აგრეთვე მათ მფლობელობაში მყოფი მიწები და რელიგიური სკოლები; ბ) როცა ადგილობრივი ენა სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ აღიარებულია განათლებისა და ადმინისტრაციის ოფიციალურ ენად, შესაბამისად, ადგილობრივი ინტელიგენცია უსრუნველყოფილია სამუშაოთი და მოღვაწეობის შესაძლებლობით (Brass, 1991, p.64).

ბრასის მიხედვით, ეთნიკური ტრანსფორმაციისათვის საკმარისი და აუცილებელი პირობები თავის მხრივ ნაციონალისტური მოძრაობის განვითარების წინაპირობაა. ნაციონალისტი, როგორც ელიტური მოვლენა შეიძლება გამოვლინდეს ეთნიკური

ტრანსფორმაციის ნებისმიერ, თვით ყველაზე ადრეულ სტადიაზე. ნაციონალისტური მოძრაობის წარმატება დამოკიდებულია პოლიტიკურ ფაქტორებზე, კერძოდ, მის პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე. მთავრობის პოლიტიკაზე და ზოგად პოლიტიკურ სიტუაციაზე.

ვ) *ერიკ ჰობსბაუმი* და „ტრადიციის გამოგონება“. მარქსისტი ისტორიკოსი *ერიკ ჰობსბაუმი* ნაციონალიზმის ანალიზში წამყვან როლს ასევე პოლიტიკურ ტრანსფორმაციას ანიჭებს. ავსტრიაში დაბადებული და ნაციზმის ეპოქაში გაზრდილი მეცნიერი ნაციონალიზმის ერთ-ერთი უმკაცრესი კრიტიკოსია, მიიჩნევს რა, რომ მაძინის დრასინდელი გამაერთიანებელი და პროგრესული ნაციონალიზმი დიდი ხანია წარსულის კეთვნილებაა და ახალი ნაციონალიზმი ცალსახად უარყოფითი მოვლენაა. თავის წიგნებში „გამოგონილი ტრადიცია“ და „ნაციონალიზმის ისტორია 1780 წლის შემდეგ“ (Hobsbawm, 1983, 1990) იგი ასკვნის, რომ ნაციონალიზმი ინდუსტრიული რევოლუციის შედეგია, რომლის ისტორია XVIII საუკუნის ბოლოს იწყება.

ჰობსბაუმის მიხედვით, როგორც ერები, ისე ნაციონალიზმი „სოციალური ინჟინერიის“ პროდუქტია. განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს „გამოგონილი ტრადიციების“ ცნება, რომელშიც ავტორი გულისხმობს პრაქტიკული ქმედებების ერთობლიობას, რომელიც ჩვეულებრივ აშკარად და უარულად აღიარებული წესებით, სიტუაციებითა და სიმბოლოებით იმართება და მოიცავს წარსულიდან მომდინარე ზოგიერთ ღირებულებასა და ქცევის წესს. ჰობსბაუმი მიიჩნევს, რომ ასეთი გამოგონილი ტრადიციის ყველზე უფრო გამოკვეთილი მოვლენაა *ერი*. მიუხედავად ერების ისტორიული ახალგაზრდობისა, ისინი ინარჩუნებენ უწყვეტ კავშირს წარსულთან, იყენებენ ისტორიას თავიანთი ქმედებების გასამართლებლად და ჯგუფური შეკავშირების გასამტკიცებლად. წარსულსა და აწმყოს ეს უწყვეტობა ხელოვნურია. გამოგონილი ტრადიციები არის პასუხი ახალ სიტუაციაზე, რომელიც ძველ სიტუაციაზე მინიშნების ფორმით წარმოინდება. მაგალითისათვის ჰობსბაუმი მიუთითებს ბრიტანეთის პარლამენტის XIX საუკუნეში აშენებულ შენობას, რომლის გოთური სტილი წინასწარ იყო შერჩეული წარსულთან კავშირის ხაზგასასმელად (Hobsbawm, 1983).

ჰობსბაუმი განარჩევს გამოგონების ორ პროცესს, კერძოდ, ძველი ტრადიციებისა და ინსტიტუციების შეგუებას ახალ სიტუ-

აციახთან და „ახალი“ ტრადიციების წინასწარგამიზნულ გამოგონებას ახალი მიხნებისათვის. პირველი მათგანი გეხვდება ყველა საზოგადოებაში, მათ შორის ტრადიციულში. მეორე კი წარმოიქმნება მხოლოდ სწრაფი სოციალური ცვლილებების პერიოდში, როცა წესრიგის და ერთიანობის შენარჩუნება უმთავრესი ამოცანა ხდება. ეს ხსნის „ეროვნული ერთობის“ იდეას, რომელიც უზრუნველყოფს ხალხის შეკავშირებას და დაცვას დეზინტეგრაციისა და ფრაგმენტაციისაგან, რაც თავის მხრივ ინდუსტრიალიზაციამ შეიძლება გამოიწვიოს.

პობსბაუმის მიხედვით, პერიოდი 1870-დან 1914 წლამდე გამოგონილი ტრადიციების აპოგეად უნდა მივიჩნიოთ. „ტრადიციების გამოგონება“ იყო მმართველი ელიტების ძირითადი სტრატეგია, რათა თავიდან აეცილებინათ მასების დემოკრატიული მოძრაობის საფრთხე. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია სამი მთავარი ინოვაცია: დაწყებითი განათლების შემოღება, სახალხო ცერემონიების დამკვიდრება (მაგ. ბასტილიის დღე) და სახალხო მონუმენტების მასიური მშენებლობა. ამ მოვლენების შედეგად ნაციონალიზმი ახალ, სეკულარულ რელიგიად იქცა (Hobsbawm and Ranger, 1983).

პობსბაუმი ეთანხმება გელჩერის ცნობილ დეფინიციას ნაციონალიზმის შესახებ, რომ ეს არის იდეოლოგია და მოძრაობა, რომელიც მოითხოვს, რომ პოლიტიკური და ეროვნული ერთეულები ერთმანეთს ემთხვეოდეს, ხოლო პოლიტიკური მოვალეობები ერის წინაშე აღემატება ყველა სხვა მოვალეობას. ამით განსხვავდება მოდერნისტული ნაციონალიზმი ჯგუფური იდენტურობის ადრეული ფორმებისაგან, რომლებიც ნაკლებად „მომთხოვნიან“. ნაციონალიზმი პობსბაუმის მიხედვით მიეკუთვნება ისტორიის ახალ პერიოდს და თანამედროვე ერი-სახელმწიფოების წარმოშობამდე ყოველგვარ ერებსა და ნაციონალიზმზე ლაპარაკი საფუძველს მოკლებულია. ერთი სიტყვით, პობსბაუმი დარწმუნებულია, რომ ერები კი არ ქმნიან სახელმწიფოებს და ნაციონალიზმს, არამედ პირიქით, ნაციონალიზმმა შექმნა ერები და სახელმწიფოები.

ამასთანავე პობსბაუმი თვლის, რომ ნაციონალიზმის წარმოშობა უნდა განვიხილოთ პოლიტიკის, ტექნოლოგიის და სოციალური ტრანსფორმაციის გადაკვეთის წერტილში. ნაციონალიზმი არ არის მხოლოდ ტერიტორიული სახელმწიფოს პროდუქტი. ერები და შესაბამისად ნაციონალიზმი შეიძლება წარმოიშვას მხოლოდ ეკონომიკური და ტექნოლოგიური განვითარების გან-

სახელმწიფო ეტაპზე. კერძოდ, ეროვნული (სახელმწიფო) ენა არ შეიძლება წარმოიშვას ბეჭდვითი სიტყვის გამოგონებამდე და წერა-კითხვის ფართოდ გავრცელებამდე, ანუ სასკოლო განათლების მასობრივად გავრცელების გარეშე. ამგვარად, ერები და ნაციონალიზმი დუალისტური ფენომენია, რომელიც ერთი მხრივ ზემოდან არის კონსტრუირებული, მეორე მხრივ კი აგებულია იმ მისწრაფებებით, სურვილებით, იმედებით, საჭიროებებით და ინტერესებით, რომლებიც უბრალო ხალხისათვის არის დამახასიათებელი და არ არის აუცილებელი ნაციონალური და მით უფრო ნაციონალისტური ხასიათისა იყოს (Hobsbawm, 1990, p.10). ცხადია, მოსახლეობის ფართო მასების განწყობისა და მისწრაფებების გაგება საკმაოდ რთულია. ჰობსბაუმი თვლის, რომ ქვეყნის ოფიციალური იდეოლოგია ზუსტად არასოდეს ემთხვევა მოსახლეობის ფართო მასების აზრებს, ასევე შეუძლებელია დარწმუნებით ვამტკიცოთ, რომ ნაციონალური იდენტიფიკაცია უბრალო ხალხისათვის იდენტიფიკაციის სხვა ფორმებზე მაღლა დგას; დაბოლოს, ამჟამად, რომ ნაციონალური იდენტიფიკაცია შეიძლება შეიცვალოს დროში, თანაც მცირე მონაკვეთშიც კი.

ნაციონალიზმის ისტორიაში ჰობსბაუმი სამ ძირითად ეტაპს გამოყოფს: საფრანგეთის დიდი რევოლუციიდან 1918 წლამდე, რომელიც თავის მხრივ ორ ქვეპერიოდად იყოფა: 1870 წლამდე, ანუ დემოკრატიული ნაციონალიზმის ქვეპერიოდი, რომელიც საფრანგეთის რევოლუციის იდეებს ეყრდნობოდა და 1870 წლის შემდგომი პერიოდის ნაციონალიზმი, რომელიც რუსეთის, ოსმალეთისა და ავსტრია-უნგრეთის იმპერიების ჩაგრული ხალხების სახელთანაა დაკავშირებული.

მეორე პერიოდი 1918–1950 წლებს მოიცავს და ნაციონალიზმის აპოგეაა. ერთი მხრივ, ეს ფაზისმისა და ნაციონალური აყვავების ეპოქაა, მეორე მხრივ კი ნაციონალიზმი უკავშირდება მემარცხენე, ანტიიმპერიალისტურ და ანტიკოლონიურ ბრძოლას და ამდენად, პროგრესულ მოვლენად აღიქმება.

მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარი ნაციონალიზმის მესამე სტადიაა. ჰობსბაუმის მიხედვით, ამ პერიოდის ნაციონალიზმი ძირეულად განსხვავდება წინა პერიოდის ნაციონალიზმისაგან და იგი იქცევა ნეგატიურ, დამანგრეველ ძალად, რომელიც შლის სახელმწიფოს და წარმოშობს ეთნოკონფლიქტებს. ჰობსბაუმი მიიჩნევს, რომ ნაციონალიზმის ეპოქა დამთავრდა და მას ისტორიული მნიშვნელობა აღარ აქვს.

მოდერნიზმის ე.წ. პოლიტიკური ტრანსფორმაციის მიმართულების (ბრაილი, ბრასი, პობსბაუმი) მთავარი თავისებურება ისაა, რომ ერებისა და ნაციონალიზმის წარმოშობას იგი ისტორიის ახალ პერიოდში ერი-სახელმწიფოების წარმოშობას უკავშირებს და მას პოლიტიკურ მოვლენად მიიჩნევს. ისევე, როგორც ნებისმიერ თეორიულ მიდგომას, ამ მიმართულებასაც აქვს თავისი სუსტი და საკამათო მხარეები, რომელთაგანაც ძირითადია შემდეგი საკითხები:

1. „პოლიტიკური ტრანსფორმაციის“ თეორიის მიხედვით ერები და ნაციონალიზმი წარმოიშვა XVIII საუკუნის შემდეგ, როცა ტერიტორიული ერი-სახელმწიფოები ჩამოყალიბდნენ. ბევრი მკვლევარი საკმაოდ საფუძვლიანად ეწინააღმდეგება ამ მოსაზრებას და მიიჩნევს, რომ ხშირ შემთხვევაში ეროვნული თვითშეგნება უკვე XV საუკუნიდან არსებობს და ერები სრულიად ჩამოყალიბებული ფენომენი იყო ერი-სახელმწიფოების წარმოშობამდე და მით უფრო საფრანკეთის რევოლუციამდე;

2. ეს თეორია მხედველობაში არ იღებს ადრეულ ეთნიკურ კავშირებს და ერების წარმოქმნის ერთადერთ საფუძვლად სახელმწიფოს მიიჩნევს;

3. ამ თეორიის მიხედვით, ძნელი ასახსნელია, რა აიძულებს უამრავ ადამიანს გაწიროს სოციალურ თავისი ერისათვის;

4. ეს თეორია გადაჭარბებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ფაქტორთა ერთ ჯგუფს და ფაქტობრივად უგულებელყოფს სხვა ფაქტორებს;

5. სახელმწიფოს ჩამოყალიბება და ერის ჩამოყალიბება პოლიტიკური ტრანსფორმაციის თეორიის მიხედვით ერთდროული პროცესია, რაც ძალიან ხშირად სინამდვილეს არ შეეფერება;

6. ინსტრუმენტალიზმი ძალიან აზვიადებს ელიტის როლს ეროვნული თვითშეგნების ფორმირებაში;

7. პობსბაუმის წინასწარმეტყველება ნაციონალიზმის სიკვდილისა და წარსულს ჩაბარების შესახებ არათუ არ მართლდება, არამედ ზოგჯერ საპირისპიროდ ვლინდება.

მიუხედავად აღნიშნული სისუსტეებისა, პოლიტიკური ტრანსფორმაციის მიმართულება ნაციონალიზმის მოდერნიზტულ თეორიაში ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებულია და მას მრავალი მხარდამჭერი ჰყავს.

3.2.3. სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაცია

ნაციონალიზმის მოდერნიზტული თეორიის მესამე მიმდინარეობაა სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაცია, რომელიც ერებისა და ნაციონალიზმის წარმოშობაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს სოციალურ-კულტურულ ფაქტორებს. ამ მიმართულების ყველაზე მკაფიო წარმომადგენლები არიან ერნესტ გელნერი, ბენედიქტ ანდერსონი და მიროსლავ ჰროში. მოკლედ შევხებით თითოეული მათგანის ძირითად მოსახრებებს.

ა) *ერნესტ გელნერი* და „მაღალი კულტურა“. ინგლისში მოღვაწე ჩეხურ-ებრაული წარმოშობის მეცნიერი ერნესტ გელნერი ნაციონალიზმის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო გამოჩენილ და ღრმა მკვლევარად არის მიჩნეული. ამ სფეროში მოღვაწე ნებისმიერ მეცნიერს აქვს შესება გელნერის მოსახრებებთან, იმისდა მიუხედავად, ეთანხმება თუ ეწინააღმდეგება მას. ნაციონალიზმის შესახებ გელნერის მთავარი შრომებია: „ფიქრები და ცვლილებები“, „ერები და ნაციონალიზმი“, „შეჯახება ნაციონალიზმთან“, „ნაციონალიზმი“ (Gellner, 1964, 1983, 1995, 1997).

გელნერის ნაციონალიზმის თეორია ეყრდნობა დიურკეიმიდან და ვებერიდან მომდინარე სოციოლოგიურ ტრადიციას, რომლებიც კარდინალურად განასხვავებს „ტრადიციულ“ და „მოდერნიზტულ“ (ანუ ახალ, თანამედროვე) საზოგადოებებს. გელნერი გამოყოფს კაცობრიობის ისტორიის სამ ეტაპს: მონადირეობა-შემგროვებლობას, აგრარულს და ინდუსტრიულს. ამ დაყოფიდან გამომდინარე გელნერი მცდარად მიიჩნევს ნაციონალიზმის არსებულ თეორიებს. კერძოდ, მას სრულიად მიუღებლად მიაჩნია ნაციონალიზმის ის თეორიები, რომლებიც ამ ფუნქციონს ხსნიან როგორც ბუნებრივ, თავისთავად ცხად და თვითწარმოიქმნილ მოვლენად, ასევე არ ეთანხმება ელი კედურის თეორიას, რომელსაც იდეათა ხელოვნურ ნაკრებად მიიჩნევს. იგი წინააღმდეგია „მცდარი მისამართის“ მარქსისტული თეორიისა, რომლის მიხედვითაც კლასების გამოღვიძებისათვის მიმართულმა „შეტყობინებამ“ რატომღაც „შეცდომით“ ნაციონალიზტური ფორმა მიიღო, დაბოლოს, მიუღებლად მიაჩნია ე.წ. „იდუმალი ღმერთის თეორია“, რომელიც ნაციონალიზმს მიიჩნევს სისხლის ან ტერიტორიის ატავისტური, დაფარული ძალის უეცარ აღორძინებად.

გელნერის მიერ ჩამოყალიბებული კლასიკური განმარტებით, „ნაციონალიზმი უპირველეს ყოვლისა არის პოლიტიკური პრინციპი, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკური და ეროვნული ერთეულები ერთმანეთს უნდა ემთხვეოდეს“ (Gellner, 1983, p.1); ასეთი დამოხვევა კი ძველ საზოგადოებებში პრაქტიკულად შეუძლებელია. ამდენად, ნაციონალიზმი მხოლოდ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში შეიძლება წარმოიშვას, როცა ყალიბდება ერი-სახელმწიფოები ერთიანი ეკონომიკით, საერთო ეროვნული ბაზრით, ერთიანი ლიტერატურული ენით და განათლების საერთო სისტემით.

ერების არსებობა ინდუსტრიალამდელ საზოგადოებაში, გელნერის აზრით, განპირობებულია ძალაუფლებისა და კულტურის ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათზე. მონადირეობა-შემგროვებლობის სტადიაზე სახელმწიფო არ არსებობს და ამდენად, ძალაუფლებასა და ნაციონალიზმზე ლაპარაკი ზედმეტია. აგრარულ საზოგადოებაში მმართველი კლასი (თავადაზნაურობა, ეკლესია, ვაჭრები და სამხედრო ბიუროკრატია) თავისი კულტურით ცხოვრობს, რომელსაც ცოტა რამ თუ ექნება საერთო მოსახლეობის დიდ უმრავლესობასთან – გლეხობასთან. ფაქტობრივად, ვს ორი სხვადასხვა კულტურაა, ორ „სხვადასხვა“ ენაზე ლაპარაკობენ და ერთიან სოციალურ-კულტურულ ერთობაზე – ერზე ლაპარაკი შეუძლებელია.

სულ სხვა მდგომარეობაა ინდუსტრიულ საზოგადოებაში. „მადალი“ კულტურა, რაც ერთიან ლიტერატურულ ენას და ერთიან განათლების სისტემას ემყარება, მთელ საზოგადოებაზე ვრცელდება. ხდება კულტურის ჰომოგენიზაცია. ამას ხელს უწყობს მოსახლეობის მადალი სოციალური მობილობა. ინდუსტრიული საზოგადოება დაფუძნებულია „მუდმივი ზრდის“ იდეაზე და ამდენად, შეუძლებელია „როლების უცვლელობა“ იქნეს შენარჩუნებული.

გელნერი ასკვნის, რომ ნაციონალიზმი ინდუსტრიული სოციალური ორგანიზაციის შედეგია და ესაა მისი სისუსტეც და სიძლიერეც. სისუსტე იმით გამოიხატება, რომ პოტენციური ერების რიცხვი ბევრად აღემატება იმ ერების რაოდენობას, რომლებიც სინამდვილეში აკმაყოფილებენ მოთხოვნას. ბევრი მათგანი ნაციონალიზმის კრამიც კი ინარჩუნებს „ველურ“ კულტურას. ნაციონალიზმის სიძლიერე კი ისაა, რომ იგი განსაზღვრავს პოლიტიკური ერთეულების კანონიერების ნორმებს თანამედროვე მსოფლიოში (Gellner, 1983, p.49).

თანამედროვე მსოფლიოს გელნერი ადარებს „გიგანტურ აკვარიუმს“ ან „სასუნთქ კამერას“, სადაც პაერი და წყალი სპეციალური შემაღენლობისაა ახალი სახეობის – ინდუსტრიული ადამიანის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, რომელსაც არ შეუძლია არსებობა ბუნებრივ ატმოსფეროში და წყალში. მაგრამ ამ სპეციალური სასიცოცხლო პაერის შენარჩუნება ხდება განსაკუთრებული მცენარის საშუალებით. ამ მცენარის სახელწოდებაა ეროვნული განათლებისა და კომუნიკაციების სისტემა (იქვე, გვ. 51-52).

ამგვარად, გელნერის მტკიცებით, ერები არსებობენ მხოლოდ ნაციონალიზმის ეპოქაში. ისინი წარმოიშებიან მაშინ, როცა ზოგადი სოციალური პირობები აყალიბებს სტანდარტიზებულ, ჰომოგენურ კულტურას, რომელსაც მხარს უჭერს და იფარავს ცენტრალური ხელისუფლება და მოიცავს არა მარტო ელიტარულ უმცირესობას, არამედ მთელ მოსახლეობას (Gellner, 1983, p.55).

თავის ერთ-ერთ ბოლო შრომაში (Gellner, 1995) გელნერმა ჩამოაყალიბა ხუთი ეტაპი, რომელსაც გაივლის კაცობრიობა არაეთნიკური იმპერიებისა და მიკროერთეულების ეპოქიდან ჰომოგენური ერი-სახელმწიფოების ჩამოყალიბებამდე:

1. **ზღვარამდელი პერიოდი.** ზღვრად მიჩნეულია ნაციონალიზმის წარმოშობა და იგულისხმება ის დრო, როცა ეთნიკურობას ჯერ არაეთიარო მნიშვნელობა არ ენიჭება და მასსა და პოლიტიკურ ძალაუფლებას შორის არანაირი კავშირი არ შეიმჩნევა.

2. **ნაციონალური ირედენტიზმი.** პოლიტიკური საზღვრები და სტრუქტურები მემკვიდრეობით არის მიღებული წინა პერიოდიდან. ეთნიკურობა და ნაციონალიზმი იწყებს მოქმედებას. ძველი საზღვრები და სტრუქტურები ზეწოლის ქვეშაა ნაციონალისტური მოძრაობების მხრიდან.

3. **ნაციონალისტური ირედენტიზმის ტრიუმფი და თვითდამარცხება.** მრავალეროვნული იმპერიები იშლება და დინასტიურ-რელიგიური პრინციპი ადგილს უთმობს ნაციონალიზმს. ახალი ქვეყნები იქმნება ნაციონალისტური მოძრაობების შედეგად. მაგრამ ეს ქვეყნები დგება თვითდამარცხებისა და დაშლის საფრთხის წინაშე მას შემდეგ, რაც თვითონვე ხდებიან ეთნიკური უმცირესობების მჩაგვრელები.

4. **Nacht und Nebel (ღამე და წყვდიადი).** ეს სახელწოდება მოდის ნაციისტების საიდუმლო ოპერაციიდან მეორე მსოფლიო

ომის დროს. ამ სტადიაზე ყველაწიერი მორალური სტანდარტი უგულვებელყოფილია. მასობრივი ელექტა და ძალით გასახლება ცვლის ისეთ „რბილ“ ფორმას, როგორც ასიმილაციაა.

5. პოსტინდუსტრიული ეტაპი. მოიცავს 1945 წლის შემდგომ პერიოდს. ნაციონალიზმის პრინციპების საყოველთაო გაერცვლება, რომელსაც თან ახლავს კულტურული კონვერგენცია, ამცირებს (მაგრამ არ სპობს) ნაციონალიზმის აგრესიულობას და შეუწყნარებლობას.

არანაციონალისტური წესრიგიდან ნაციონალისტურზე გარდამავალი ეს ხუთი ეტაპი, რა თქმა უნდა, არ არის უნივერსალური თვით ევროპაშიც კი. გელნერი ევროპის მასშტაბით ოთხ განსხვავებულ ზონას გამოყოფს:

– დასავლეთი ანუ ატლანტის ოკეანის სანაპირო, სადაც ახალი ისტორიის პერიოდამდე უკვე ჩამოყალიბებული იყო ძლიერი დინასტიური სახელმწიფოები (ინგლისი, ესპანეთი, საფრანგეთი, პორტუგალია). სადაც ეთნიკური განსხვავების მიუხედავად სახელმწიფო-ერის ჩამოყალიბების პროცესი მიმდინარეობდა და ნაციონალიზმის ეპოქაში საზღვრების ცვლილებები თითქმის არ გამოხდარა საჭირო. მთავარი პრობლემა გლეხების მოქალაქეებად ქცევა და ახალი, „ინდუსტრიული“ კულტურის შეთვისება იყო.

– მეორე ზონა ყოფილ საღვთო იმპერიას მოიცავდა და ორ მაღალ კულტურას, კერძოდ, გერმანულს და იტალიურს აერთიანებდა. როგორც გერმანული, ისე იტალიური ლიტერატურის ჩამოყალიბება XVIII საუკუნეში ახალი ლიტერატურის შექმნა კი არ იყო, არამედ უკვე არსებულის კონსოლიდაცია. მაღალი კულტურა მნიშვნელოვანი ბაზა იყო პოლიტიკური გაერთიანებისათვის.

– მესამე ზონა, რომელიც ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპას მოიცავს და ძირითადად შაბსბურგთა იმპერიის ტერიტორიებს აერთიანებდა, ერთადერთი რეგიონია, სადაც ხუთივე ზემოთ აღნიშნულ სტადიას კქონდა ადგილი. აქ არ არსებობდა არც მკვეთრად გამოხატული მაღალი კულტურები, არც მათი დამცველი სახელმწიფოები. კულტურისა და პოლიტიკის „შეუღლება“ აქ უფრო რთული და მკაცრი აღმოჩნდა.

– მეოთხე ზონა რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიების ტერიტორიებია. და თუ ოსმალეთის იმპერია დაიშალა, რუსეთის იმპერია ახალ იმპერიად იქცა, რომელმაც 1945 წელს თავის არვალში ის ქვეყნებიც მოიცვა, რომლებიც მესამე ზონაში

იმყოფება. 90-იანი წლების დასაწყისში, როცა ეს იმპერია ც დაიშალა, ნაციონალიზმმა აქ უკიდურესი ფორმებით იჩინა თავი. რა სახით განვითარდება ნაციონალიზმი ანუ იქნება ის მესამე ეტაპისათვის დამახასიათებელი ნაციონალისტური ირედენტისმი, მეოთხე ეტაპის ხოცვა-ჟლეტა და ეთნიკური წმენდა თუ მეხუთე ეტაპისათვის შესატყვისი ეთნიკური დამაბუ-ლობების შესუსტება, ყოფილი საბჭოთა ტერიტორიებისათვის ერთ-ერთი არსებითი საკითხია.

ცხადია, გელნერსაც ჰქაჟდა მკაცრი კრიტიკოსები, რომ-ლებიც მიუღებლად თვლიდნენ მის თეორიას. ძირითადი კრი-ტიკის საგანი ხდებოდა ამ თეორიის მეტისმეტი „ფუნქციონა-ლისტურობა“, კერძოდ, ნაციონალიზმის სრული დამოკიდებუ-ლება ინდუსტრიალისაციასზე და მისი ცალსახად განხილვა მხოლოდ ამ კონტექსტში. გარდა ამისა, გელნერის თეორია ძნელად ხსნის ეთნიკური და ნაციონალისტური გრძნობების აღორძინებას თანამედროვე მაღალგანვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებებში, ანდა ნაციონალიზმით გამოწვეულ მგზნება-რებას და თავგანწირვას.

ბ) ბენედიქტ ანდერსონი და „წარმოსახვითი საზოგადო-ებანი“. ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორიის სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაციის მიმდინარეობის მეორე თვალ-საჩინო წარმომადგენელია ამერიკელი მეცნიერი ბენედიქტ ანდერსონი. თავის ცნობილ წიგნში „წარმოსახვითი საზოგა-დოებანი“ (Anderson, 1983, მეორე გამოცემა – 1991 წ.) იგი შეეცადა ახლებურად წარმოეჩინა ერისა და ნაციონალიზმის ფენომენი.

ანდერსონი ერს მიიხნევს წარმოსახვით საზოგადოებად (ერთობად). წარმოსახვითია იმიტომ, რომ სულ ყველაზე მცირე ერის შემთხვევაშიც კი შეუძლებელია პიროვნება იცნობდეს თავისი ერის წარმომადგენელთა რამდენადმე მნიშვნელოვან რიცხვს. ამგვარად, პატარა სოფლის გარდა, ყველა სხვა საზო-გადოება წარმოსახვითია, რადგან მათ წევრთა დიდი უმრავლე-სობა ვერასოდეს ვერ შეეა ერთმანეთთან პირად კონტაქტში.

ერი, როგორც წარმოსახვითი საზოგადოება, ანდერსონის მიხედვით შეიძლება წარმოიშვას მხოლოდ გარკვეულ ისტორიულ პერიოდში, კერძოდ, ისტორიის ახალ ეტაპზე, როდესაც ე.წ. „ბეჭდვითი კაპიტალიზმის“ ეპოქა დგება და წიგნების, გაზე-თებისა და ჟურნალების ბეჭდვა მოსახლეობის მშობლიურ ენაზე კომერციულ ხასიათს იღებს. ცალკეული პიროვნებების (რომლებსაც ანდერსონი პილიგრიმებს უწოდებს და რომელთა

მისიაც ეროვნული თვითშეგნების გაღვივება და ეროვნული ტერიტორიის გამოკვეთა) ძალისხმევით ყალიბდება ერთიანი კულტურის, საერთო ბედის, ისტორიისა და წინაპრების „წარმო-სახვა“, შექმნა და განმტკიცება. რის საფუძველზეც იქმნება წარმოდგენა „ჩვენი ერთობის“ – ერის შესახებ.

ამგვარად, ანდერსონის დასკვნით, ნაციონალიზმი გავრცელებული უნდა იქნეს არა როგორც პოლიტიკური იდეოლოგია, არამედ როგორც ფართო კულტურული ხისტიკმა, რომელიც მხოლოდ შემდეგ ქმნის საფუძველს პოლიტიკური მიზნებისა და მოძრაობისთვის. ამასთანავე, თავისი წარმოშობის პერიოდში ნაციონალიზმი უპირისპირდება ორ ასევე ფართო ხისტიკმას – რელიგიურ საზოგადოებას და დინასტიურ სახელმწიფოს.

რელიგიური წარმოსახვითი საზოგადოების დაკნინება და მისი შეცვლა ნაციონალური წარმოსახვითი საზოგადოებით ევროპაში, ანდერსონის მიხედვით, ორი მთავარი ფაქტორით იყო გამოწვეული. ერთი იყო არაევროპული სამყაროს, მსოფლიოს დანარჩენი რეგიონების აღწერა-გამოკვლევა, რამაც ხაზრძნობლად გააფართოვა ევროპელთა პორიზონტი და აჩვენა, რომ ცხოვრების ალტერნატიული ფორმების არსებობაც შესაძლებელია. მეორე ფაქტორი იყო „წმინდა“, საკრალური ენების თანდათანობით დაქვეითება და მათი შეცვლა ადგილობრივი ენებით (კერძოდ, ლათინურის შეცვლა ლიტერატურული ურანგული, ესპანური, იტალიური, გერმანული, ინგლისური და სხვა ენებით დასავლეთ ევროპაში, რაც ბეჭდვის გამოგონებისა და კომერციული მიზნებით მისი გამოყენების შემდეგ მოხდა). ნაციონალიზმი თვითონ იძენს რელიგიის ფუნქციას, სადაც ღმერთის ცნებას ცვლის ერის ცნება, ხოლო რელიგიური სიწმინდეებისა – ნაციონალური სიწმინდეები (ობელისკები, მემორიალები, უცნობი ჯარისკაცის საფლავი და ა.შ.).

ეროვნული თვითშეგნების წარმოქმნისა და განმტკიცების მთავარ ფაქტორად ანდერსონს ენა მიაჩნია. კერძოდ, როცა ადგილობრივი სალაპარაკო ენა სტანდარტიზებულ, გაზეთობისა და წიგნების ენად იქცევა, ერის ჩამოყალიბების პირველი ეტაპი, როცა იგი თავს კულტურულ ერთობად აღცნობიერებს, ფაქტობრივად დამთავრებულად უნდა ჩაითვალოს. ამის შემდეგ იწყება პოლიტიკური ერთობის აუცილებლობის გაცნობიერება, რისი მიზანიც საკუთარი სახელმწიფოს შექმნაა.

ცალკეულ შემთხვევებში ენა შეიძლება არ იყოს ძირითადი ფაქტორი ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებაში. მაგა-

ლითად, ლათინური ამერიკის შემთხვევაში კრეოლი „პილიგრიმები“ იმავე ენაზე ლაპარაკობდნენ, რომელზეც ისინი, ვისგანაც განთავისუფლებას ცდილობდნენ. ამავე დროს თავისივე, ახალშექმნილი ერის ნაწილად მიიჩნევდნენ სულ სხვა ენაზე მოლაპარაკე ინდიელებს და მათთან კავშირში ცდილობდნენ საკუთარი სახელმწიფოების შექმნას.

ისიც აღსანიშნავია, რომ ლათინურამერიკული ნაციონალიზმი ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს ევროპული ნაციონალიზმის თითქმის ყველა კონკრეტულ შემთხვევას. ნაციონალიზმის ბოლო ტალღად ანდერსონი მიიჩნევს ანტიკოლონიურ ნაციონალიზმს, რომელიც მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში ფართოდ გამოვლინდა აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში. ამ ნაციონალიზმის ფასდაუდებელი „პილიგრიმები“ იყვნენ ადგილობრივი ელიტის ის წარმომადგენლები, რომლებმაც ბრწყინვალე ევროპული განათლება მიიღეს მეტროპოლიაში და ბევრი მათგანი თავის ლიტერატურულ თუ პუბლიცისტურ მოღვაწეობას სწორედ ევროპულ ენებზე ეწეოდა. მეტიც, აფრიკული ნაციონალიზმის ყველა წარმომადგენელი ცალკეულ ტომთა ერთ ერთ შექავეშირების საფუძველად ევროპელი კოლონიზატორების ენას მიიჩნევდა და თავიანთი მომავალი სახელმწიფოს ერთადერთი ოფიციალურ ენად მას თვლიდა.

ანდერსონი თავის თეორიულ დებულებებს მრავალი კონკრეტული ფაქტით ადასტურებს (ძირითადად სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზიის ქვეყნების მაგალითზე). მიუხედავად ამისა, სხვა თეორიების მსგავსად, მასაც აქვს სუსტი და ძნელად გასაზიარებელი მხარეები.

ჯერ ერთი, ანდერსონი ძალიან აკნინებს პოლიტიკურ ფაქტორს და გადაჭარბებულ მნიშვნელობას ანიჭებს კულტურულ (კერძოდ, ენობრივ) კრიტერიუმებს. ის, რომ პოლიტიკური ფაქტორები ხშირ შემთხვევაში უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე კულტურულ-ენობრივი, კარგად ჩანს თვით ანდერსონის მოყვანილ მაგალითებში (ლათინური ამერიკისა და აფრიკის შემთხვევები). მეორეც, ანდერსონის მტკიცება, რომ ნაციონალიზმი რელიგიის შემცველია, ყოველთვის არ არის მართებული. ცალკეულ შემთხვევებში (ირლანდია, პოლონეთი, სომხეთი, ისრაელი, ირანი) სწორედ რელიგია იყო ნაციონალიზმის მთავარი წარმომშობი და მასაზრდოვებელი წყარო. ძნელად გასაზიარებელია ანდერსონის დებულება, რომ ნაციონალიზმი ამერიკაში წარმოიშვა და მისი პირველი გამოვლინება ჩრდილოეთ ამერიკის

ინგლისური კოლონიების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა იყო. ბევრი სადავო საკითხია აგრეთვე ანდერსონის იმ დებულებებში, რომლებიც ოფიციალურ, სახელმწიფო ნაციონალიზმს ეხება და განსაკუთრებით ანტიკოლონიური ნაციონალიზმის ინტერპრეტაციებში. მიუხედავად ამისა, „წარმოსახვითი საზოგადოებანი“ ნაციონალიზმის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში ერთ-ერთ ყველაზე სერიოზულ და დასაბუთებულ შრომად ითვლება.

კ) *მიროსლავ პროში და ნაციონალიზმის სამი ფაზა*. ჩეხი მეცნიერი მიროსლავ პროში ერთ-ერთი ავტორიტეტული ფიგურაა ნაციონალიზმის თეორიაში. მის შრომებს ხშირად ეყრდნობიან ე. გელნერი, ე. პობსბაუმი და ტ. ნაირნი. პროში განსაკუთრებით პოპულარული გახდა მის შემდეგ, რაც ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნდა მისი ფუნდამენტური შრომა „ნაციონალური გამოცოცხლების სოციალური წინამძღვრები ევროპაში“ (Hroch, 1985), სადაც წარმოსწავლია მისი თეორიის ძირითადი პოსტულატები.

პროში ემპირიული დაკვირვების საფუძველზე ევროპაში გამოყოფს სულ რვა ერს, რომლებსაც XIX საუკუნის დასაწყისისათვის თავიანთი ეროვნული სახელმწიფოები ჰქონდათ. ეს ერებია ინგლისელები, ფრანგები, პოლანდიელები, ესპანელები, პორტუგალიელები, შვედები, დანიელები და რუსები. თითოეული მათგანისათვის დამახასიათებელი იყო თავისი სტანდარტიზებული ლიტერატურული ენა, მაღალი დონის ეროვნული კულტურა და ეთნიკურად ჰომოგენური მმართველი ელიტის არსებობა. ამის გარდა კიდევ არსებობდა ორი ფორმირებადი ერი – გერმანელები და იტალიელები. განვითარებული კულტურითა და ეთნიკურად ჰომოგენური ელიტით, მაგრამ პოლიტიკურ საფუძველს ანუ საკუთარ ერთიან სახელმწიფოს იმ პერიოდისათვის ისინი ჯერ კიდევ მოკლებულნი იყვნენ.

ამავე დროს, აღნიშნული პერიოდისათვის პროში ითვლის 30-ზე მეტ „არადომინანტურ ეთნიკურ ჯგუფს“, რომლებიც მოკლებულნი იყვნენ არა მარტო თავიანთ სახელმწიფოს, არამედ საკუთარ მმართველ ელიტას და უწყვეტ კულტურულ ტრადიციებს საკუთარ ლიტერატურულ ენაზე. მიუხედავად კომპაქტური განსახლებისა, ისინი იმართებოდნენ უცხო ჯგუფებით, რომლებიც, როგორც წესი, იმ სახელმწიფოს დომინანტი ერის წარმომადგენლები იყვნენ, რომლის შემადგენლობაშიც ეს ეთნიკური ჯგუფები შედიოდნენ.

არადომინანტი ეთნიკური ჯგუფები ძირითადად აღმო-
სავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ვეროპაში იყვნენ თავმოყ-
რილი, მაგრამ არცთუ მცირე რაოდენობა დასავლეთ ვეროპა-
შიც იყო წარმოდგენილი. პროშის აზრით, ამ ეთნიკური ჯგუფე-
ბის დიდი უმრავლესობა პოტენციურ ერებად ჩამოყალიბდა
და ბევრმა პოლიტიკურ დამოუკიდებლობასაც მიაღწია. ზოგიერთ
ხალხში პოტენციურ ერად ჩამოყალიბება და საკუთარი სახელმ-
წიფოებისათვის ბრძოლა ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისში
დაიწყო (ბერძნები, ჩეხები, ნორვეგიელები, ირლანდიელები),
ზოგში იმავე საუკუნის შუა ხანებში (ფინელები, ხორვატები,
სლოვენები, ფლამანდიელები, უელსელები), ხოლო ზოგში კი
საუკუნის ბოლოს (ლატვიელები, ესტონელები, კატალონიელები,
ბასკები).

იმისათვის, რომ არადომინანტი ხალხების მოძრაობა ნაციო-
ნალისტურ მოძრაობად ჩაითვალოს და ეთნიკური ჯგუფი პოტენ-
ციურ ერად იქცეს, პროშის მიხედვით, აუცილებელია დაკმაყო-
ფილდეს სამი პირობა:

- ეროვნული კულტურის განვითარება და აღორძინება,
რომელიც დაფუძნებული იქნება ადგილობრივ ენაზე, ხოლო
ეს უკანასკნელი გახდება განათლების, ადმინისტრაციისა და
ეკონომიკური ცხოვრების ენა;

- სრული სოციალური სტრუქტურის ჩამოყალიბება, რაც
გულისხმობს საკუთარი განათლებული ელიტისა და ყველა
კლასის (განსაკუთრებით მწარმოებლებისა და ვაჭრების) ფორ-
მირებას;

- თანაბარი სოციალური უფლებების მიღწევა და პოლი-
ტიკური თვითადმინისტრირების განსახლებული დონის უზრუნ-
ველყოფა.

პროში განარჩევს სამ ფაზას ნებისმიერ ნაციონალურ მოძ-
რაობაში მისი დასაწყისიდან წარმატებით დაგვირგვინებამდე.

A ფაზა მოიცავს ნაციონალიზმის საწყის ეტაპს, როცა
პირველი აქტივისტების მოქმედება მიმართულია საკუთარი ეთნი-
კური ჯგუფის ენის უნიფიკაციისა და ლიტერატურული ენის
ნორმების ჩამოყალიბებისაკენ, აგრეთვე საკუთარი ისტორიისა
და კულტურის შესწავლისა და პროპაგანდისაკენ. რაიმე პოლი-
ტიკური მოთხოვნების წარმოყენება და მოსახლეობის ჩაბმა
აქციებსა და საპროტესტო გამოსვლებში ამ პერიოდში არ
ხდება, რადგან ამისათვის არც მოსახლეობაა მზად და არც
ობიექტური პირობები მომწიფებულია;

В ფაზა იწყება მაშინ, როცა ასპარეზზე გამოდიან აქტისტთა ჯგუფები, რომლებიც მიზნად ისახავენ მიიმხრონ რაც შეიძლება მეტი წარმომადგენელი საკუთარი ეთნიკური ჯგუფიდან. რათა ერთიანი ერის ფორმირებას დაედოს სათავე. დასაწყისში ეს მცდელობები არცთუ ისე წარმატებულია, მაგრამ დროთა განმავლობაში ისინი მიზანს აღწევენ და ხდება საერთო ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბება.

С ფაზა დგება საერთო ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებისთანავე, როცა მოსახლეობის უმრავლესობა თავს ერთი ერის წარმომადგენლად მიიხსნის და ყალიბდება საერთო ეროვნული მოძრაობა. ეს შეხატულებელია მხოლოდ იმ ეტაპზე, როცა ეთნიკურ ჯგუფში ხრული სოციალური სტრუქტურა ჩამოყალიბდება. ცხადია, ერთი ფაზიდან მეორეზე გადასვლა უეცრად არ ხდება და იგი საკმაოდ ხანგრძლივი პროცესია (Hrosh, 1985. p.23).

აღნიშნული პერიოდი 'საცია, პროშის მიხედვით, საფუძველია ნაციონალური მოძრაობების ტიპოლოგიისათვის. მისი აზრით, ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი არის, ერთი მხრივ, ურთიერთობა В ფაზასე და შემდეგ С ფაზასე ტრანზიციისას და, მეორე მხრივ, კონსტიტუციურ საზოგადოებაზე ტრანზიციებს შორის. ამის საფუძველზე პროში ნაციონალური მოძრაობის ოთხ ტიპს გამოყოფს ევროპაში:

1. ნაციონალური მოძრაობა იწყება აბსოლუტიზმის ძველი რეჟიმის დროს, მაგრამ მასიურ სახეს რევოლუციური ცვლილებების პერიოდში იღებს. В ფაზის ლიდერები თავიანთ პროგრამას პოლიტიკური ცვლილებების შესაბამისად იღებენ. ნაციონალური მოძრაობის ამ ტიპს მიეკუთვნება ჩეხური, უნგრული და ნორვეგიული ნაციონალიზმი, რომლებიც В ფაზაში XIX საუკუნის დასაწყისში შევიდნენ.

2. ნაციონალური გამოცოცხლება იწყება ძველი რეჟიმის დროს, მაგრამ С ფაზასე ტრანზიცია ყოვნდება, ხანამ კონსტიტუციური რევოლუცია არ მოხდება. ასეთ ტიპს მიეკუთვნება ხორვატიული ნაციონალიზმი, სადაც В ფაზასე გადასვლა 1830-იან წლებში მოხდა, ხოლო С ფაზასე ტრანზიცია მხოლოდ 1880-იან წლებში განხორციელდა. იგივე კატეგორიებში შევა სლოვენური (შესაბამისად 1840-იანი და 1890-იანი წლები), ლატვიური და ლიტვიური (1860-იანი და 1900-იანი წლები), აგრეთვე სლოვაკური და უკრაინული ნაციონალიზმი.

3. მასობრივი ნაციონალური მოძრაობა ყალიბდება ძველი რეჟიმის პირობებში, კონსტიტუციური წესრიგის დამყარებამდე. ასეთ ნაციონალურ მოძრაობად უნდა მივიჩნიოთ ბერძნული, სერბიული და ბულგარული ნაციონალიზმი ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში.

4. ნაციონალური მოძრაობა იწყება უკვე ჩამოყალიბებულ, კონსტიტუციურ პირობებში, ეს ფორმა დამახასიათებელია ევროპის განვითარებული ქვეყნებისათვის. ცალკეულ შემთხვევებში C ფაზაზე ტრანზიცია საკმაოდ სწრაფად მოხდა, კერძოდ, ბასკებისა და კატალონიელების შემთხვევაში. ზოგჯერ B ფაზა ძალიან გაიწელა (ფლამანდიელები), ზოგჯერ კი C ფაზაზე გადასვლა ხაერთოდ არ მომხდარა (შოტლანდიელები, უელსელები, ბრეტონელები).

პროში ასევე გამოყოფს სამ პირობას, რომლებიც აჩქარებს ფაზებს შორის ტრანსფორმაციას: ა) ძველი წესრიგის სოციალურ-პოლიტიკური კრიზისი; ბ) მოსახლეობაში უკმაყოფილების ზრდა; გ) ტრადიციული მორალური სისტემებისადმი რწმენის დაკარგვა და პირველ რიგში რელიგიური მემკვიდრეობის როლის დაკნინება.

მაგრამ მასობრივ ნაციონალურ მოძრაობას აღნიშნული პირობები ვერ გამოიწვევს. ახალი ერის ჩამოყალიბებისათვის აუცილებელია შემდეგი ოთხი პირობა: ა) კანონიერების კრიზისი, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული სოციალურ, მორალურ და კულტურულ დაძაბულობებთან; ბ) ევრტიკალური სოციალური მობილობის ბოლომდე შევსება (განათლებული ელიტის ნაწილი მთდის არადომინანტური ეთნიკური ჯგუფებისაგან); გ) სოციალური კომუნიკაციების, მათ შორის სასკოლო განათლებისა და საბაზრო ურთიერთობების მაღალი დონე; დ) ინტერესთა ეროვნულად რელევანტური კონფლიქტები.

ასეთია მოკლედ პროშის მიდგომა ერებისა და ნაციონალიზმის წარმოშობისადმი, რომელიც საკმაოდ საინტერესო და არგუმენტირებულია, თუმცა ბევრი მკვლევარი პროშს აკრიტიკებს პოლიტიკური ფაქტორების უგულვებლყოფისათვის. რაც სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაციის მიმდევრებისათვის ზოგადად დამახასიათებელი ნაკლოვანებაა.

3.3. ეთნოსიმბოლიზმი

ნაციონალიზმის მესამე მთავარი თეორიული მიმართულებაა ეთნოსიმბოლიზმი. მას გარკვეულწილად შეაღებური ადგილი უკავია პრიმორდიალიზმსა და მოდერნიზმს შორის. უარყოფენ რა იმის შესაძლებლობას, რომ ერი, ამ სიტყვის თანამედროვე მნიშვნელობით (რაც გულისხმობს ერთიან თვითშეგნებას, ერთიან ლიტერატურულ და სახელმწიფო ენას და საკუთარი სახელმწიფოს აუცილებლობის გაცნობიერებას მოელი ეთნოსის მიერ) ძველი და შუა საუკუნეების დამახასიათებელი მოვლენაა, ეთნოსიმბოლისტებს ასევე მიუღებლად მიაჩნიათ ერების მთლიანად ახალი პერიოდის ყენსმენად წარმოსახვა და იმ ეთნიკური ერთობის უკუღებგლეოფა ერის ისტორიაში, რომელიც თანამედროვე ერად მის ჩამოყალიბებას უძღოდა წინ.

ეთნოსიმბოლისტები არ იზიარებენ ერების „გამოვონების“ თუ „კონსტრუირების“ მოდერნისტულ შეხედულებებს და დაუშვებლად მიაჩნიათ მოდერნისტების მიერ ერის ჩამოყალიბებაში ძველი მითების, სიმბოლოების, ფასეულობებისა და მოვონებების როლის დაკნინება. თვითონ ტერმინი „ეთნოსიმბოლიზმი“ კარგად გამოხატავს ამ მიმდინარეობის არსს, რადგან იგი ერის და ნაციონალიზმის ჩამოყალიბებაში არსებით როლს ანიჭებს ძველი ეთნიკური ერთობების სიმბოლისტურ მემკვიდრეობას. თუმცა აღსანიშნავია, რომ ეთნოსიმბოლისტური მიმდინარეობის წარმომადგენლები ამ ტერმინს თითქმის არ იყენებენ. მეტიც, ამ მიმართულების ერთ-ერთ მთავარ წარმომადგენელს ენტონი სმიტს ასევე ცნობილი ავტორი, ჯონ არმსტრონგი პერენიალისტად მიაჩნია, ხოლო მესამე წარმომადგენელი, ჯონ ჰანისონი ორივე მათგანს „ეთნიცისტებად“ მიიჩნევს. მოდერნისტები ეთნოსიმბოლისტებს პრიმორდიალისტების ნაკლებად რადიკალ წარმომადგენლებად მიიჩნევენ, ხოლო რადიკალი პრიმორდიალისტებისათვის ისინი „ლიბერალი“ მოდერნისტები არიან.

პრიმორდიალიზმსა და მოდერნიზმთან შედარებით ეთნოსიმბოლიზმი უფრო პომოკენური და მწყობრი თეორიაა. ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს რა წარსულს, ეთნოსიმბოლიზმი თვლის, რომ ერის ფორმირება მრავალსაუკუნოვანი პროცესია და დღევანდელი ერების წარმოშობის გაგება მათი ეთნიკური წარსულის გარეშე სრულიად შეუძლებელია. განსხვავება დღევანდელ ერსა და მის წინამორბედ ეთნოკულტურულ ერთობას

შორის განვითარების ხარისხშია და არა მათ არსში. ამასთანავე, ეთნოსიმბოლისტები უარყოფენ პერენიალისტებისათვის დამახასიათებელ აბსოლუტურ „კონტინუიზმს“, ანუ ერების არსებობის უწყვეტელობას (დროში გაგრძელებულობას). ისინი მიიჩნევენ, რომ მართალია, თანამედროვე ერი წარმოადგენს ძველი ეთნოსოციალური ერთობის გაგრძელებას, მაგრამ ერთად ჩამოყალიბება მოხდა მხოლოდ უკანასკნელ საუკუნეებში, როცა შეიქმნა ობიექტური პირობები (კერძოდ, განათლების ერთიანი სისტემა ერთიან ლიტერატურულ ენაზე) ეთნოსოციალური ერთობის ერთად გარდაქმნისათვის. ეს არის ძირითადი განსხვავება ეთნოსიმბოლისტებსა და პერენიალისტებს შორის, რომლებიც თვლიან, რომ შუა საუკუნეებისა და ანტიკური პერიოდის ეთნოსოციალური ერთობები, რომლებსაც თავიანთი სახელმწიფოები პქონდათ, ჩვეულებრივი ერები იყვნენ.

ეთნოსიმბოლიზმი, რომელიც მჭიდროდ აკავშირებს თანამედროვე ერებს მათ ეთნოსოციალურ წინაპრებთან, სხვა თეორიებზე უკეთ ხსნის ზოგიერთ არსებით საკითხს. ჯერ ერთი, ამ თეორიით აშკარად ჩანს, რომელი მოსახლეობა ჩაებმება ნაციონალიზტურ მოძრაობაში გარკვეული პირობების დროს და რა შინაარსი ექნება ამ მოძრაობას; მეორეც, იგი იძლევა საშუალებას გაირკვეს მოგონებების, ღირებულებების, მითებისა და სიმბოლოების ძალზე მნიშვნელოვანი როლი: ნაციონალიზმი ხომ ხშირ შემთხვევაში ისეთი სიმბოლური მიზნებისკენ სწრაფვავა, როგორცაა მშობლიურ ენაზე განათლება, საკუთარი ტელეარხის ქონა თუ ძველი, წმინდა ადგილების დაცვა; მესამეც, ეთნოსიმბოლიზმი გასაგებს ხდის, თუ რატომ და როგორ ახერხებს ნაციონალიზმი მოიპოვოს მოსახლეობის მასობრივი მხარდაჭერა, ანუ რატომ აყვება ხოლმე ხალხი ინტელიგენციის მოწოდებას და მისდევს მას იმ მიზნებისათვის, რომლებიც ხშირად ილუზიურია და საკუთარი სიცოცხლის ფასად უჯდება.

ეთნოსიმბოლიზმი, როგორც თეორიული მიმდინარეობა, ქვემოთ განხილული იქნება ამ მიმართულების ორი ცნობილი წარმომადგენლის – ჯონ არმსტრონგის და ენტონი სმიტის შრომების მაგალითზე. ეს შრომები კლასიკურ ნაწარმოებებად ითვლება ნაციონალიზმის თეორიაში, თუმცა არც ნაკლოვანებებისაგან არის დაზღვეული, რაზეც ასევე გავამახვილებთ ყურადღებას.

ა) ჯონ არმსტრონგი და „მითი-სიმბოლოს კომპლექსი“: ამერიკელი მეცნიერი ჯონ არმსტრონგი პირველი მეცნიერი იყო ნაციონალიზმის თეორიაში, რომელმაც აშკარად ეჭვქვეშ დააყენა წარმოდგენა ერების ახალ ისტორიულ ეპოქაში წარმოშობის შესახებ. მისი ცნობილი წიგნის სათაური „ერები ნაციონალიზმად“ (Armstrong, 1982) მიუთითებს, რომ იგი ერებს უფრო ადრინდელ მოვლენად მიიხსენებს, ვიდრე ნაციონალიზმს.

აღნიშნულ წიგნში არმსტრონგი მიხნად ისახავს ახსნას ჯგუფური იდენტურობის იმ ტიპის წარმოშობის მიხედვით და თავისებურებები, რასაც დღეს „ერს“ უწოდებენ. ეთნიკური ჯგუფების ისტორიის მიმოხილვას არმსტრონგი ამთავრებს იმ პერიოდით, რომელსაც იგი „ნაციონალიზმის ზღურბლს“ უწოდებს, ანუ XVIII საუკუნით. ეთნიკური ჯგუფები მას მუდმივ ფუნქციონირებად მიიჩნია, რის გამოც მკვლევართა უმრავლესობამ (მათ შორის ე. სმიტმაც) არმსტრონგი პერენიალისტად და პრიმორდიალისტადაც კი მიიჩნია. მაგრამ ჩინამდვილეში არმსტრონგის მოსაზრებები განსხვავდება პერენიალიზმისაგან და სრული უყვლება გვაქვს იგი ნავთვალთოთ ეთნოსიმბოლიზმის წარმომადგენლად.

არმსტრონგი პერენიალისტებისა და პრიმორდიალისტების მსგავსად თვლის, რომ ერები მანამდე არსებობდა, სანამ ნაციონალიზმი წარმოიშობოდა. ამასთანავე, იგი ვთანხმდება ანდერსონსა და პობსბაუმს იმაში, რომ სხვა ადამიანური იდენტურობების მსგავსად ეროვნული იდენტურობაც გამოვონებაა, მაგრამ მათგან განსხვავებით თვლის, რომ ეს გამოვონება „ამოქანულია“ ძველი, არსებული ჯგუფური იდენტურობისაგან.

არმსტრონგის მიხედვით, ეთნიკურ თვითშეგნებას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. იგი არსებობდა უძველეს ცივილიზაციებში, კერძოდ, ძველ ეგვიპტესა და მესოპოტამიაში. თანამედროვე ნაციონალიზმი სხვა არაფერია, თუ არა ეთნიკური თვითშეგნების უკანასკნელი სტადია. ამ თვითშეგნების მთავარი თავისებურება მისი მუდმიუობა და მდგრადობაა, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ყალიბდება. მხოლოდ დრო გვიწვევებს, რამდენად მყარი და გამძლეა ეთნიკური კეთონილება.

ეთნიკური კეთონილების განსახილვერისას არმსტრონგი ეყრდნობა ნორვეგიელი ანთროპოლოგის ფ. ბართის მიერ შემოთავაზებულ სოციალური ინტერაქციის მოდელს, რომლის მიხედვითაც ჯგუფები საკუთარ თავს განსახილვერებენ არა თავიანთი საკუთარი დამახასიათებელი ნიშნებისა და თვისებების საფუძ-

ველზე, არამედ „სხვეებთან“, „უცხოელებთან“ თავის შედარებით. ამდენად, არ არსებობს არავითარ მუდმივი ფიქსირებული ხასიათი ამა თუ იმ ჯგუფისათვის. იდენტურობის საზღვრები იცვლება ჯგუფის წევრი ინდივიდების აღქმის შესაბამისად და ამდენად, აზრი აქვს უფრო იმ საზღვრების კვლევას, რომლებიც ერთ ჯგუფს გამოყოფს მეორისგან, ვიდრე თვითონ ჯგუფის დახასიათებას. ამგვარად, ეთნიკური იდენტიფიკაციის გაგების არსი სხვეებთან კონფრონტაციაა.

ეთნიკური ჯგუფის განსაზღვრა იმით, თუ რით განსხვავდება იგი სხვა ეთნიკური ჯგუფისაგან, გულისხმობს, რომ შეუძლებელია განისაზღვროს ზოგადი განმასხვავებელი ნიშანი ეთნიკური ჯგუფისა კოლექტიური იდენტურობის სხვა ტიპებისაგან, კერძოდ, ეთნიკური კავშირები ხშირად იფარება რელიგიური და კლასობრივი კუთვნილებით. ამდენად, არმსტრონგისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს არა იმდენად მატერიალური, არამედ მათზე გაცილებით მყარი და მდგრადი ფაქტორები, როგორცაა მითები, სიმბოლოები, კომუნიკაციები და ა.შ.

არმსტრონგი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს და გამოყოფს ცხოვრების ორ ფუნდამენტურად განსხვავებულ წესს – ბინადარს და მომთაბარეს. მითები და სიმბოლოებიც სწორედ ამ განსხვავებული ცხოვრების წესიდან მომდინარეობს. ბინადარი მოსახლეობის მითები და სიმბოლოები დაკავშირებულია ტერიტორიასთან, ხოლო მომთაბარე მოსახლეობისა – წარმომავლობასთან. პირველი მათგანი დამახასიათებელია ევროპისათვის, მეორე კი ახლო აღმოსავლეთისათვის. მეორე ფაქტორმა – რელიგიამ – განამტკიცა ეს განსხვავება. ისლამმა და ქრისტიანობამ დასაბამი დაუდო ორ განსხვავებულ ცივილიზაციას და მათთან დაკავშირებულმა მითებმა და სიმბოლოებმა ჩამოაყალიბა ეთნიკური იდენტურობები თავისებური, განსხვავებული სახეებით. მესამე ფაქტორია ქალაქი, რომელიც წარმოადგენს ეთნიკური იდენტურობის ცენტრს, სადაც ხდება მითებისა და სიმბოლოების უნიფიკაცია და გავრცელება.

მიუხედავად იმისა, რომ არმსტრონგის კვლევის არეალი არ სცდება შუა საუკუნეების ევროპასა და ახლო აღმოსავლეთს, იგი წარმოადგენს ეთნიკური იდენტიფიკაციის ძალიან ფართო და მრავალმხრივ მიმოხილვას. ამ თვალსაზრისით მისი ეს წიგნი შეუდარებლად ინფორმაციულია, ვიდრე სხვა მსგავსი შრომები. ე. სმიტის სიტყვებით, ჯ. არმსტრონგმა უამრავი

ფაქტორის (ადმინისტრაციული, სამართლებრივი, სამხედრო, რელიგიური, კულტურული, სოციალური, მითოლოგიური) საფუძველზე წარმოაჩინა ეროვნული იდენტურობის ჩამოყალიბების გზა, თანამედროვე ერების ეთნიკური „მდგრადობის“ მოდელი, რაც პირველ რიგში „მითი-სიმბოლოს კომპლექსის“ ხანგრძლივი შემოქმედებისა და გავლენის შედეგია (Smith, 1998, p.185).

არმსტრონგის მოსაზრებებმა თავისი ასახვა პოვა ეთნო-სიმბოლიზმის (და საერთოდ ნაციონალიზმის თეორიის) ცნობილი წარმომადგენლის, ე. სმიტის შრომებში.

ბ) *ენტონი სმიტი და „ერების ეთნიკური წარმომავლობა“*. ინგლისელი სოციოლოგის, ე. სმიტის წიგნი „ერების ეთნიკური წარმომავლობა“ სამაგიდო წიგნია ნაციონალიზმის თეორიისა და ისტორიის ყოველი შეკვლევარისათვის. ამ შრომაში სმიტი შეეცადა მოეცა ერების წარმოშობის სრული სურათი და პასუხი გაეცა კითხვებზე: ა) რა არის ერი? ბ) რატომ და როგორ წარმოიშობა ერები? გ) როდის და სად წარმოიშობიან ისინი? (Smith, 1993).

სმიტის მთავარი თეზისი ისაა, რომ თანამედროვე ერების არსის გაგება შეუძლებელია მათი წარსული ეთნიკური სტრუქტურისა და ისტორიის გარეშე. ერისა და ნაციონალიზმის ფორმირების საფუძველი ის ეთნიკური ერთობაა, რომლის მითების, სიმბოლოების, ტრადიციებისა და მემკვიდრეობის საფუძველზე ხდება თანამედროვე ერის „შექმნა“ ეროვნული ინტელიგენციის მიერ.

კითხვაზე „ვინ არის ერი?“ სმიტის აზრით, პასუხი ძველი ეთნიკური ერთობის ძიებამ უნდა მოგვცეს. ინგლისურ ენაში არ არის სპეციალური სიტყვა ამ ეთნიკური ერთობის აღსანიშნავად და ამიტომ ავტორი იყენებს ფრანგულ ტერმინს „ethnic“. სწორედ ეს ethnic (ქართულად ჩვენ მას პირობითად ეთნოსად მოვიხსენიებთ) არის ის საფუძველი, „მასალა“, საიდანაც ერი იქმნება.

მაგრამ რა პირობებია აუცილებელი, რომ ესა თუ ის ერთობა ეთნოსად (ethnic) მოვიხსნიოთ? სმიტი გამოყოფს ექვს აუცილებელ ნიშანს:

1. საერთო საკუთარი სახელი;
2. მითი საერთო წარმომავლობაზე;
3. საერთო ისტორია და ისტორიული მემკვიდრეობა;
4. ერთიანი, სხვებისაგან განსხვავებული კულტურა;
5. გარკვეულ ტერიტორიაზე მიკოფინება;

6. ურთიერთსოლიდარობის გრძნობა.

აღნიშნული ექვსი ნიშნის მქონე ერთობები, სმიტის აზრით, ისტორიის ყველა ეტაპზე გვხვდებოდა ბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ ეთნოსები ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულია და ცვლილებას არ განიცდის. ისინი წარმოიქმნება, იცვლება და ქრება სხვადასხვა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალურ-კულტურული თუ ეთნოდემოგრაფიული პროცესების შედეგად. სმიტი ეთნოსების ფორმირების ორ ძირითად მოდელს გამოყოფს – შეერთებას და დაშლას. შეერთების შედეგად ორი ან რამდენიმე ეთნოსისგან ყალიბდება ახალი ეთნოსი, რომელიც ენითა და კულტურით განსხვავდება „შემადგენელი“ ეთნოსებისაგან (მაგ., ინგლისელები და მისი შემადგენელი კელტები, გერმანელები და ფრანგი-ნორმანები); დაშლის შედეგად კი წარმოიქმნება ახალი ეთნოსები, რომლებიც ენითა და კულტურით ასევე განსხვავდება „დედა“ ეთნოსისგან, თუმცა რასაკვირველია სიახლოვე შენარჩუნებულია (მაგ., სლავები და მათგან წარმოშობილი რუსები, უკრაინელები, სერბები, ბულგარელები, პოლონელები, ჩეხები და სხვ.).

ეთნოსის ჩამოყალიბებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ორგანიზებულ რელიგიას, რომელიც ხშირ შემთხვევაში ეთნოგენეზისის ძირითადი ფაქტორია; ასევე აღსანიშნავია სახელმწიფოთა შორის ომები, რომლებიც ეთნიკური გრძნობების კრისტალიზაციაზე სერიოზულ ზეგავლენას ახდენდა. კერძოდ, კოლექტიური წინააღმდეგობისა და ერთობლივი მოქმედების დროს მძაფრდება ერთიანობისა და თვითიდენტიფიკაციის გრძნობა.

სმიტი აღნიშნავს, რომ ერთხელ ჩამოყალიბებული ეთნოსი გამორჩეული მდგრადობით ხასიათდება, თუმცა მისთვის უცხო არ არის თვითგანახლების პროცესი. ასეთი „ეთნიკური თვითგანახლების“ ყველაზე გავრცელებული ფორმაა *რელიგიური რეფორმები* და *კულტურული ღიფუზია*, რის შედეგადაც მთელმა რიგმა ეთნოსებმა თვისებრივი ცვლილებები განიცადა და ფაქტიურად ახალ ეთნოსებად ჩამოყალიბდა. გარდა ამისა, ეთნიკური თვითგანახლების ფორმებს მიეკუთვნება ე.წ. „სახალხო მონაწილეობა“ *პოლიტიკურ სისტემაში*, რაც ეთნოსის ერთგვარდაქმნის მნიშვნელოვანი ატრიბუტია და „ეთნიკური გამორჩეულობის მითი“, რომლის არქონის შემთხვევაში ეთნოსს ემუქრება საფრთხე შთანთქმულ იქნეს სხვა ეთნოსების მიერ.

ერთად ამ ოთხმა ფორმამ უზრუნველყო მრავალი ეთნოსის გადარჩენა საეკუნეების მანძილზე, მიუხედავად მათი დემოგრაფიული ცვლილებებისა და კულტურული კონტაქტებისა. ამ ფორმებს, აგრეთვე, თანდათანობით მიეყავართ იმისაკენ, რასაც სმიტი „ეთნიკურ ბირთვს“ უწოდებს და რაც სახელმწიფოს საფუძველია. სმიტის დაკვირვებით, დღევანდელ ერთა დიდი უმრავლესობა წარმოშობილია ერთი დომინანტი ეთნოსის გარშემო, რომელმაც მიიერთა და „შთანთქა“ სხვა ეთნიკური ერთობები და რომლის სახელიც ვრცელდება მთელ ერსა და სახელმწიფოსე.

აღნიშნული მიდგომა მაინც ვერ ხსნის ბოლომდე ერების წარმოშობის საკითხს პრემოდერნულ (ახალ ისტორიამდელ) ერაში, რადგან არის მრავალი მაგალითი, როცა ერთი წარმოიქმნა უშუალო ეთნიკური წინაპრების გარეშე. თავისი თეორიის განსამტკიცებლად სმიტი სამ განსხვავებულ მოსაზრებას კვთავაზობს: ა) ერები ჩამოყალიბდნენ გარკვეული ეთნიკური ბირთვის ბაზაზე, იყვნენ რა ძლიერნი და ჰქონდათ კულტურული გავლენა, მათ უზრუნველყვეს სახელმწიფოს წარმოქმნა; ბ) ეს მოდელი ადვილად ჯდება პრემოდერნული საზოგადოებების ტიპში; გ) მაშინაც კი, როცა არ არსებობდნენ პირდაპირი ეთნიკური წინაპრები, მთეებისა და სიმბოლოების გამოგონების საჭირობა უხეხაეს მნიშვნელობას იძენდა ეროვნული გადარჩენისა და ერთიანობისათვის.

პრემოდერნული ეთნიკური კავშირები განსაზღვრავს, თუ რომელი ეთნოსები შეიძლება ჩამოყალიბდნენ ერებად, მაგრამ ვერ ხსნის, თუ რატომ და როგორ შეიძლება განხორციელდეს ეს ტრანსფორმაცია. ამის ასახსნელად საჭიროა გარკვეულ იქნეს ეთნოსის სტრუქტურა და იდენტურობის ფორმირების მოდელი. აგრეთვე ის ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავს მათ. სმიტი ეთნიკური ერთობის ორ ტიპს გამოყოფს – „ლატერალურს“ (არისტოკრატიულს) და „ვერტიკალურს“ (დემოტიკურს). სწორედ ეს ორი ტიპი წარმოშობს ერის ფორმირების განსხვავებულ ტიპებს.

„ლატერალური“ ეთნოსი შედგება არისტოკრატიისა და უმაღლესი სამღვდელთაგან. ცალკეულ შემთხვევებში იგი შოიციავს, აგრეთვე, ბიუროკრაციას, სამხედრო ელიტას და მდიდარ ვაჭრებს. სახელწოდება „ლატერალურს“ (ვერდითი) სმიტი იმით ხსნის, რომ ასეთი ეთნოსი სოციალურად მაღალ ფენებზე იყო „მიჯაჭვული“ და გეოგრაფიული გაფანტულობის

პირობებში მჭიდროდ უკავშირდებოდა მეზობელი ეთნოსების მაღალ ეშელონებს. შედეგად, მისი საზღვრები „დაფლეთილი“ იყო, ხოლო ეთნოსი – სოციალურ სიღრმეს მოკლებული (რომის იმპერია, ბიზანტია, არაბთა ხალიფატი).

ასეთი ეთნოსის ჩამოყალიბებას სმიტი „ბიუროკრატიულ ინკორპორაციას“ უწოდებს. არისტოკრატიული ეთნიკური ერთობის გადარჩენა დამოკიდებულია საკუთარ კულტურულ ორბიტაში მოსახლეობის სხვა ფენების ჩართვაზე. ეს წარმატებით განხორციელდა დასავლეთ ევროპაში (ინგლისი, საფრანგეთი, ესპანეთი, შვედეთი), სადაც დომინანტმა ეთნოსმა შეძლო საშუალო კლასისა და პერიფერიული რეგიონების ჩართვა ელიტარულ კულტურაში. შედეგად მივიღეთ ბიუროკრატიული სახელმწიფო ადმინისტრაციული, ეკონომიკური და კულტურული ფუნქციებით, მოქალაქეთა უფლებებით, საყოველთაო სამხედრო ვალდებულებებით, საგადასახადო სისტემით, ეკლესიის როლის დაკნინებით და საერო საგანმანათლებლო სისტემის შემოღებით.

„ვერტიკალური“ ეთნოსი პირიქით, უფრო „სახალხო“ და კომპაქტურია. მისი კულტურა მოსახლეობის სხვადასხვა ფენებში აღწევს. სოციალური დანაწილება არ არის გამოწვეული კულტურის განსხვავებულობით. პირიქით, გამორჩეული ისტორიული კულტურა ხელს უწყობს საერთო მემკვიდრეობისა და ტრადიციების ქვეშ გააერთიანოს სხვადასხვა კლასები. შედეგად ასეთ ეთნოსში ეთნიკური საზღვრები მყარი და გამორჩეულია, ხოლო ინკორპორაციის ბარიერები – ბევრად რთული.

ასეთი ეთნოსის ერთად ფორმირებას სმიტი „ადგილობრივ მობილიზაციას“ უწოდებს. იმის გამო, რომ ვერტიკალური ეთნოსები ჩვეულებრივ სუბიექტური ერთობები იყო, ბიუროკრატიული სახელმწიფოს გავლენა არაპირდაპირია. მთავარ ფაქტორად აქ რელიგია გველინება, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება მითს გამორჩეულობის შესახებ, წმინდა ტექსტებს და საეკლესიო პირების ავტორიტეტს. მაგრამ დემოტიკურ საზოგადოებას თავისი შინაგანი პრობლემა აქვს, რომელიც ერის ჩამოყალიბებისა და სახელმწიფოს მშენებლობის საწყის ეტაპზე იჩენს თავს. ეთნიკური კულტურა ნაწილობრივ ფარავს რელიგიურ კულტურას. სეკულარული ინტელიგენციის ამოცანაა შეცვალოს ეთნიკური და რელიგიური ურთიერთობის საფუძველები. სმიტი სამ შესაძლო ვარიანტს გამოყოფს: ა) შეგნებული, განახლებული დაბრუნება ტრადიციებთან (ტრადიციონალიზმი), ბ) მისწრაფება დასავლურ თანამედროვეობაში ჩართვისაკენ (ასიმილაცია) და

ვ) ტრადიციებისა და დასავლური მოდერნიზმის სინთეზის განხორციელების ცდა.

ერების ფორმირების ამ ორ სახეს (ლატერალური და ვერტიკალური ეთნოსების გარდაქმნა ერებად) სმიტმა უკანასკნელ წლებში კიდევ ერთი გზა დაუმატა (Smith, 1998). იგი ეხება იმიგრანტ ერებს, რომელთა ფორმირებაც სხვადასხვა ეთნოსების შერწყმის საფუძველზე მოხდა. აშშ-ის, კანადისა და ავსტრალიის პირველი კოლონისტ-ემიგრანტები წინასწარგანსაზღვრული „სასაზღვრო“ ნაციონალიზმით ხაზითდებოდნენ, ხოლო კულტურულად განსხვავებულ იმიგრანტთა ფართო ტაღლის მიღებამ წარმოშვა ერის „პლურალური“ ფენომენი, რომელმაც შეითვისა და დაიმკვიდრა ეთნიკური და კულტურული მრავალფეროვნება პოლიტიკურ, იურიდიულ და ლინგვისტურ ეროვნულ იდენტურობას შიგნით.

მესამე კითხვას: „როდის და სად წარმოიქმნება ერები?“ სმიტი მოკლედ პასუხობს: „სადაც და როცა ნაციონალიზმი გამოდის პოლიტიკურ ასპარეზზე“. მისი აზრით, ნაციონალიზმი ვერ აგვიხსნის, რომელი ეთნიკური ერთობა იქცევა ერად და ვერც იმას განმარტავს, თუ რატომ და როგორ მოხდება ეს. ის გვიჩვენებს მხოლოდ სად და როდის მოხდება ეთნოსის ერად ქცევა.

სმიტი ცნება „ნაციონალიზმი“ ხუთი სხვადასხვა მნიშვნელობით იყენებს:

- ერების ფორმირებისა და შენარჩუნების მთელი პროცესი;
- ერისადმი კუთვნილების გრძნობა;
- ერის ენა და სიმბოლისმი;
- ერის იდეოლოგია (კულტურული დოქტრინის ჩათვლით);
- პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა ერის მიზნების მიღწევისა და რეალიზაციისათვის.

აქედან იგი განსაკუთრებულად უსვამს ხაზს მეოთხე და მეხუთე მნიშვნელობებს და ნაციონალიზმს განსაზღვრავს როგორც იდეოლოგიურ მოძრაობას ავტონომიის, ერთიანობისა და იდენტურობის მიღწევისა და შენარჩუნებისათვის იმ მოსახლეობის სახელით, რომელიც მის წევრთა ნაწილის მიერ მიჩნეულია ფაქტობრივ ან პოტენციურ ერად (Smith, 1991, p.72-73). ამ განსაზღვრებაში ძირითადი ცნებებია ავტონომია, ერთიანობა და იდენტურობა. ავტონომია გულისხმობს თვითგამორკვევას და კოლექტიურ ძალისხმევას, მიღწეულ იქნეს ერის ჭეშმარიტი მიზნები და შესრულდეს მისი სურვილები; ერთიანობაში იგი-

ლისხმება ეროვნული ტერიტორიის გაერთიანება და ერის ყველა წევრის სამშობლოში თავმოყრა; ხოლო იდენტურობა ნიშნავს „იგივეობას“: მოცემული ჯგუფის (ეთნოსის, ერის) წევრები მსგავსნი არიან და განსხვავდებიან არაწევრებისაგან, ანუ ახასიათებთ „კოლექტიური მე“.

მეორე მხრივ ნაციონალიზმის „ძირეული დოქტრინა“, სმიტიის მიხედვით, ოთხი მთავარი დებულებით გამოიხატება:

– მსოფლიო დაყოფილია ერებად, თითოეულ ერს აქვს განსაკუთრებული ხასიათი, ისტორია და ბედი;

– ერი არის ყველა პოლიტიკური თუ სოციალური ძალა-უფლების წყარო და ერისადმი ერთგულება პრიორიტეტულია ყველა სხვა სახის ერთგულებაზე;

– ადამიანის არსებობა განსაზღვრულ უნდა იქნეს ერთან მიმართებაში, თუ მას სურს იყოს თავისუფალი და გააცნობიეროს საკუთარი თავი;

– ერები უნდა იყოს თავისუფალი და უსაფრთხო, თუ მსოფლიოში მშვიდობა იქნება.

ნაციონალიზმის ტიპოლოგიიდან გამომდინარე (იხ. ზემოთ) სმიტი განარჩევს (1) „ტერიტორიულ“ და (2) „ეთნიკურ“ ნაციონალიზმს.

1.a დამოუკიდებლობამდელი ტერიტორიული ნაციონალიზმი დაფუძნებულია ერის სამოქალაქო მოდელზე, რომელიც მიზნად ისახავს უცხოელი მმართველების განდევნასა და ახალი სახელმწიფო-ერის დაფუძნებას კოლონიის ტერიტორიაზე, ეს „ანტიკოლონიური“ ნაციონალიზმია.

1.b დამოუკიდებლობის შემდგომი ტერიტორიული ნაციონალიზმი ეფუძნება სამოქალაქო მოდელს და მიზნად ისახავს ერთ ერად ჩამოაყალიბოს მოცემულ ტერიტორიაზე მცხოვრები მთელი მოსახლეობა, მიუხედავად მათი ეთნიკური კუთვნილებისა. ეს „ინტეგრაციული“ ნაციონალიზმია.

2.a დამოუკიდებლობამდელი ეთნიკური ნაციონალიზმი ეფუძნება ეთნიკურ-გენეალოგიურ მოდელს. იგი ცდილობს გამოეყოს ფართო პოლიტიკურ ერთობას და შექმნას ახალი „ეთნოერი“. ეს „სეცესიონისტური“ ან „დიასპორული“ ნაციონალიზმია.

2.b დამოუკიდებლობის შემდგომი ეთნიკური ნაციონალიზმი ეფუძნება ეთნიკურ-გენეალოგიურ მოდელს. იგი ცდილობს გაერ-ცვლდეს არსებული საზღვრების იქით და თავის შემადგენლობაში ჩართოს თავისივე ან მონათესავე ეთნოსების წევრები, ამ

გზით კი შექმნას მაქსიმალურად დიდი „ეთნოგრი“. ეს „ირედენტისტული“ ან „პანსაციონალიზმი“.

ამგვარად, სმიტის მიხედვით, ეთნოსებიდან ერების წარმოშობის პროცესის ორი მთავარი გზა შემდეგ სქემატურ სახეს იღებს:

1. ლატერალური (არისტოკრატიული) ეთნოსი → ბიუროკრატიული ინკორპორაცია → სამოქალაქო-ტერიტორიული ერი → ტერიტორიული ნაციონალიზმი (იმართება ზემოდან ელიტის მიერ).

2. ვერტიკალური (დემოტიკური) ეთნოსი → ადგილობრივი მობილიზაცია → ეთნოგენეალოგიური ერი → ეთნიკური ნაციონალიზმი (იმართება ქვემოდან ინტელიგენციის მიერ).

ასეთია მოკლედ სმიტის თეორია ერების ეთნიკური წარმოშობის შესახებ. ამ თეორიამ, ისევე როგორც ეთნოსიმბოლიზმმა მთლიანად, საკმაოდ მკაცრი კრიტიკა განიცადა ნაციონალიზმის სხვა თეორიული მიმდინარეობების წარმომადგენელთა მიერ. მოკლედ შევხვრდებით იმ ძირითად შენიშვნებზე, რომლებიც ეთნოსიმბოლიზმის მიმართ არის გამოთქმული:

ერთ-ერთი ძირითადი შენიშვნა არის ის, რომ ეთნოსიმბოლიზმი კონცეპტუალურად ძალიან მოუწესრიგებელი და არეულია. ე. კონორი მას საერთოდ ტერმინოლოგიურ ქაოსად მიიხსენებს. სადაც ერთმანეთშია არეული ერის, ეთნიკურობის და ეთნიკური ჯგუფის ცნებები (Connor, 1994). ეთნოსიმბოლიზტებისათვის ერი არის დიდი ეთნიკური ჯგუფი, რომელიც თავისი სახელმწიფოს შექმნისა და შენარჩუნებისათვის იბრძვის. მოდერნიზტებისათვის ერის ასეთი განსაზღვრა მიუღებელია. სწორედ აქედან მომდინარეობს მეორე მთავარი შენიშვნა ეთნოსიმბოლიზტების მიმართ, რომლებსთვისაც განსხვავება თანამედროვე ერებისა და ძველ ეთნიკურ ერთობებს შორის უმნიშვნელოა.

მოდერნიზტები თვლიან, რომ თანამედროვე ერები იმდენად განსხვავდება ძველი ეთნიკური ერთობებისაგან, რომ მათი ერთ კონტექსტში განხილვა ყველანაირ საფუძველს მოკლფუნქციონირებს, ხოლო ძველ და შუა საუკუნეებში ერებისა და ნაციონალიზმის არსებობაზე ლაპარაკი უაზრობაა.

ეთნოსიმბოლიზმს აკრიტიკებენ იმიტომაც, რომ ეს მიმდინარეობა ეთნიკურ ერთობებს მიიხსენებს მყარ და მუდმივ ფუნდამენტად და ნაკლებ ყურადღებას აქცევს იმ არსებით, თვისებრივ ცვლილებებს, რაც ეთნოსებისათვის არის დამახასიათებელი. ასევე

სადავოდაა მიჩნეული ის ურთიერთკავშირი, რომელიც თანამედროვე ნაციონალურ იდენტურობასა და წარსულის კულტურას შორის არსებობს. ხოლო ეთნიკური თვითშეგნების ფორმირების ეთნოსიმბოლისტურ ახალისს მოდერნიზტები საერთოდ მიუღებლად მიიჩნევენ.

როგორც დავინახეთ, ნაციონალიზმის სამივე ძირითად თეორიულ მიმდინარეობას – პრიმორდიალიზმს, მოდერნიზმსა და ეთნოსიმბოლიზმს თავისი ძლიერი და ხუსტი მხარეები აქვს. აბსოლუტური ჭეშმარიტების პრეტენზია არც ერთ მათგანს არ გააჩნია და არც შეიძლება პქონდეს. ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ 90-იან წლებში გამოჩნდა მკვლევართა ნაწილი, რომლებიც თავს არ მიაკუთვნებენ არც ერთ ძირითად თეორიულ მიმდინარეობას და ფაქტობრივად ახალი მიმდინარეობების დაფუძნებაზე აქვთ პრეტენზია.

ერთ-ერთი ძირითადი პრეტენზია, რომელიც ზემოვანხილულ თეორიულ მიმდინარეობას წაუყენეს, არის ის, რომ ისინი ყურადღების გარეშე ტოვებენ გენდერს როგორც ნაციონალიზმის კატეგორიას, მაშინ როცა ქალის როლი ნაციონალიზმის ჩამოყალიბებაში და განვითარებაში მნიშვნელოვანია. ხოლო ფემინისტური მიდგომა ნაციონალიზმისადმი ძალზე ბევრ საერთოს პოულობს ნაციონალიზმის მარქსისტულ შეფასებასთან. „მუშებს არა აქვთ სამშობლო“, როგორც ამას მარქსი და ენგელსი ამტკიცებენ „კომუნისტური პარტიის მანიფესტში“, თავის გამოცხადებულ პოულობს ვირჯინია ვულფის სიტყვებში: „როგორც ქალს, მე არ მჭირდება არავითარი ქვეყანა, როგორც ქალისათვის, ჩემი ქვეყანა მთელი მსოფლიოა“ (ციტირებულია: Baylis and Smith, 2000, p.452).

მეორე პრეტენზია ნაციონალიზმის აღნიშნული თეორიების „დასავლეთკენტრული“ ხასიათია, არადა ნაციონალიზმი შესაძვე სამეაროს მოვლენაა. როგორც მაიკლ ბილინგი თავის „ბანალურ ნაციონალიზმში“ აღნიშნავს, ნაციონალიზმი დასავლეთში თავს მხოლოდ ზოგიერთ განსაკუთრებულ შემთხვევაში იჩენს ხოლმე (Billing, 1995). ის პერიფერიული ქვეყნების „საკუთრებაა“, რომელიც ნაციონალიზმის დასავლური თეორიებით ვერ აიხსნება.

კიდევ ერთი ხარვეზი ნაციონალიზმის თანამედროვე თეორიებისა არის ე.წ. „ყოველდღიური ნაციონალიზმის“ უგულვებლყოფა. გადააქვს რა მთავარი ყურადღება მაკროდონეზე, აღნიშნულ თეორიებს ყურადღების გარეშე რჩებათ მიკროდონე, ანუ ნაციონალიზმის ყოველდღიური გამოვლინებები, რაც თავისთავად ნაციონალიზმის უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელია.

დაბოლოს, ნაციონალიზმი ნაკლებად არის შესწავლილი კოსტმოდერნისტული კუთხით. აქ ორი მიდგომა უნდა გავარჩიოთ: ნაციონალური იდენტურობის რეპროდუქცია ხალხური კულტურის მეშვეობით და ეროვნული „მარგინალების“ (ეთნიკური უმცირესობების, უცხოელი ემიგრანტების) როლი ნაციონალური იდენტურობის ჩამოყალიბებაში. აღნიშნული კუთხით ნაციონალიზმის შესწავლა საკმაოდ განსხვავებულ სურათს მოგვცემს კლასიკურ თეორიებთან შედარებით.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ არ არსებობს ნაციონალიზმის საერთო, ზოგადი თეორია, რადგან არ არსებობს ნაციონალიზმი „ზოგადად“. იგი ყოველთვის კონკრეტული სახითაა წარმოდგენილი. სხვადასხვა ნაციონალიზმს აერთიანებს მხოლოდ თეორიული მსჯელობა მათ საერთო და განსხვავებულ ნიშნებზე. ნაციონალიზმის „განსჯა“ ეფექტურია მხოლოდ მაშინ, როცა იგი ყოველდღიურ საფუძველს ეყრდნობა. რადგან ყოველი ერის ჩამოყალიბების გზა განსხვავებულია, ნაციონალიზმის ნებისმიერი კვლევა უნდა ეყრდნობოდეს ეთნიკურ გენდერულ, კლასობრივ თუ ტერიტორიულ განსხვავებებს. რაც განსაზღვრავს კიდევ ეროვნული იდენტურობის დეფინიციასა და რედეფინიციას (Ozkirimli, 2000, p.226–232).

კვლავ წარმოადგენს რა თანამედროვეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ძალას, ნაციონალიზმის თეორიული კვლევა რჩება სოციალური მეცნიერების აქტუალურ საკითხად. ნაციონალიზმის უფრო სრული და ღრმა თეორიული ანალიზი მომავლის საქმეა.

კითხვები და დავალებები:

1. რას გულისხმობს ცნება „პრიმორდიალიზმი“ ნაციონალიზმის თეორიაში?
2. რა განსხვავებაა ნატურალისტურ პრიმორდიალიზმსა და პერენიალიზმს შორის?
3. დაახასიათეთ პრიმორდიალიზმის სოციოლოგიური და კულტურული მიდგომები.
4. პრიმორდიალიზმის რომელი ძირითადი დებულებებია კამათის მთავარი ობიექტი?
5. რას გულისხმობს ცნება „მოდერნიზმი“ ნაციონალიზმის თეორიაში?

6. დაახასიათეთ ეკონომიკური ტრანსფორმაციის მიმართულება მოდერნიზმში (ნაირნი. პენტერი).
7. ერთმანეთს შეადარეთ პოლიტიკური ტრანსფორმაციის მიმართულების სამი მთავარი წარმომადგენლის: ბროილის, ბრასისა და პობსბაუმის შეხედულებები.
8. როგორია სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაციის მიმართულების ძირითადი თავისებურებანი (გელნერი, ანდერსონი, პროში)?
9. რას გულისხმობს ცნება „ეთნოსიმბოლიზმი“ ნაციონალიზმის თეორიაში?
10. დაახასიათეთ არმსტრონგის „მითი-სიმბოლოს კომპლექსი“.
11. მიმოიხილეთ ერების ეთნიკური წარმომავლობის თეორია ე. სმიტის მიხედვით.
12. რა ძირითადი ხარვეზები აქვს ნაციონალიზმის თანამედროვე თეორიებს?

ლიტერატურა

1. Nationalism. Oxford Readers. Edited by J. Hutchinson and A. Smith. Oxford University Press. Oxford and New-York, 1994, p.p. 49–131.
2. Spencer P., Wollman H. - Nationalism. A Critical Introduction. Sage Publications. London. Thousand Oaks. New Delhi, 2002, p.p. 26–56.
3. Ozkirimli U. - Theories of Nationalism. A Critical Introduction. Macmillan Press LTD. London, 2000, p.p. 12–63.

ნაციონალიზმი და საქართველოს ურთიერთობები

4.1. ნაციონალიზმი თანამედროვე მსოფლიოში

„ცივი ომის“ დამთავრების შემდეგ კაცობრიობა შევიდა თავისი განვითარების ახალ ფაზაში. „აღმოსავლეთი“-„დასავლეთის“ დაპირისპირების მოსპობამ სათავე დაუდო პერიოდს, რომელიც „ისტორიის დასასრულის“ სახელით მრინათლა (ფუკუიამა 1999). სედმეტად ოპტიმისტური ეს განწყობა გულისხმობდა, რომ კომუნიზმის კრახითა და საბჭოთა კავშირის დაშლით მოიხპო უკანასკნელი დაპირისპირება ისტორიაში და დადგა ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეების საყოველთაო გავრცელების ეპოქა. რაკი ისტორია აქამდე მხოლოდ დაპირისპირებულთა ბრძოლა იყო, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ისტორია დამთავრდა, რადგან დაპირისპირება აღარ არსებობს. შესაბამისად, იწყება ხალხთა დაახლოების, ეროვნული, ენობრივი, კულტურული თუ სოციალური განსხვავებების შემცირებისა და გაქრობის ეპოქა. ნაციონალიზმი წარსულს ბარდება და გზას გლობალიზაციის პროცესს უთმობს.

90-იანმა წლებმა დაგვანახა, რომ აღნიშნული მსჯელობა უტოპია აღმოჩნდა. ნაციონალიზმი არამცოთუ ქრება და ხესტდება, არამედ ხშირ შემთხვევაში უფრო ინტენსიურად და აგრესიული სახით იჩენს ხოლმე თავს. თანაც, როგორც წესი, 90-იანი წლების ნაციონალიზმი სეპარატისტული, დამანგრეველი ნაციონალიზმია, რომელიც მიმართულია სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობის წინააღმდეგ და ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტების ფორმით ვლინდება.

დღეს უკვე ბევრი მკვლევარი ფიქრობს, რომ თანამედროვეობის მთავარი წინააღმდეგობა არც იდეოლოგიურ, არც ეკონომიკურ და არც ეკონომიკურ, არამედ ეთნოპოლიტიკურ ხასიათს ატარებს და სახელმწიფოსა და ეთნიკურ უმცირესობებს შორის დაპირისპირებაში გამოიხატება; ანუ ეს არის წინააღმდეგობა სახელმწიფო ნაციონალიზმსა და უმცირესობების ნაციონალიზმს შორის.

იმის გამო, რომ თანამედროვე ნაციონალიზმი კონფლიქტების წყაროა, ზოგი ავტორი ცალსახად უარყოფითად აფასებს თანამედროვე ნაციონალიზმს და მკვეთრად განასხვავებს მას გამაერთიანებელი და ანტიკოლანიური ნაციონალიზმისაგან.

თავის მხრივ, სეპარატისტული ნაციონალიზმის ლიდერები სრულიად არ მიიჩნევენ თავს სეპარატისტებად და თავიანთ მოძრაობას ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობად თვლიან. მათი არგუმენტი მარტივია: საერთაშორისო სამართლის ადიარებული პრინციპია ხალხთა თანასწორუფლებიანობისა და თვითგამორკვევის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც ყოველ ხალხს აქვს თვითგამორკვევისა და საკუთარი პოლიტიკური სტატუსის განსაზღვრის უფლება.

როცა აღნიშნული პრინციპის ფორმულირება ხდებოდა (კერძოდ, 1960 წლის 14 დეკემბრის დეკლარაცია „კოლონიური ხალხებისა და ქვეყნებისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭების შესახებ“ და გენერალური ასამბლეის 1962 წლის 14 დეკემბრის რეზოლუცია), მსოფლიოს ხალხების მნიშვნელოვანი ნაწილი ჯერ კიდევ კოლონიურ დამოკიდებულებაში იყო. ამასთან, პრაქტიკულად ყველა კოლონია და პროტექტორატი მეტროპოლიისაგან ათასობით კილომეტრით იყენენ დაშორებულნი. ამდენად, მათი დამოუკიდებლობა და სუვერენიტეტი არანაირად არ დაარღვევდა მეტროპოლიის ტერიტორიულ მთლიანობას.

დღეს სიტუაცია დიამეტრულად განსხვავებულია. ე. წ. „ხლვის გაღმა“ კოლონიები თითქმის აღარ დარჩა. ის ხალხები, რომლებიც პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის იბრძვიან, ამა თუ იმ სუვერენული და ადიარებული ქვეყნის ტერიტორიაზე არიან განსახლებულნი, ამიტომ მათი დამოუკიდებლობა გარდაუვლად გამოიწვევს არსებული სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევას; ამას კი არც ერთი სახელმწიფო არ დაუშვებს. ტერიტორიული მთლიანობისა და საზღვრების ურღვევობის პრინციპები, ასევე საერთაშორისო სამართლის ფუნდამენტური პრინციპებია.

წინააღმდეგობა საერთაშორისო სამართლის ორ ძირითად პრინციპს - ტერიტორიულ მთლიანობასა და ხალხთა თვითგამორკვევას შორის, დღევანდელ პირობებში იწვევს მკვეთრ დაპირისპირებას და თანამედროვე საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ერთ-ერთი სერიოზული პრობლემაა.

საერთაშორისო ურთიერთობების მთავარ აქტორებს სახელმწიფოები წარმოადგენენ და ერთმანეთთან ურთიერთობებისას ვალდებულნი არიან დაიცვან სუვერენული თანასწორობის, ტერიტორიული მთლიანობისა თუ შინაგან საქმეებში საზღვრულობის პრინციპები. ამიტომ სეპარატისტულ მოძრაობას აშკარა მხარდაჭერა სხვა სახელმწიფოების მხრიდან, როგორც წესი, არა აქვს ხოლმე. მაგრამ ვერც ერთი სეპარატისტული მოძრაობა ვერ იარსებებს გარეგან მხარდაჭერის გარეშე, რაც ჩვეულებრივ ფარული ფორმებითა და მეთოდებით ხორციელდება.

ფ. პოლიდიუი, რომელსაც ეკუთვნის თავი „ნაციონალიზმი“ ჯ. ბაილისისა და ს. სმიტის რედაქტორობით გამოცემულ წიგნში „მსოფლიო პოლიტიკის გლობალიზაცია“ (Baylis and Smith, 2001, p. 448-449) უურადლებას ამხეილებს ნაციონალიზმთან დაკავშირებულ ისეთ პრობლემას, როგორცაა სამართლიანობისა და წესრიგის ურთიერთმიმართება.

იმის გამო, რომ მსოფლიოს სახელმწიფოები და პირველ რიგში დიდი ქვეყნები დაინტერესებულნი არიან შენარჩუნებული იყოს ძალთა წონასწორობა, რაც საერთაშორისო წესრიგის ქვაკუთხედად მოიაზრება, ხშირ შემთხვევაში თვალს ხუჭავენ სამართლიანობას. კერძოდ, ეგულებელყოფენ თვითგამორკვევის პრინციპებს. ძალთა ბალანსის შენარჩუნების მიზნით მოხდა პოლონეთის სუვერენული სახელმწიფოს გაყოფა რუსეთს, პრუსიასა და ავსტრიას შორის XVIII საუკუნის ბოლოს. ასევე ძალთა ბალანსის შენარჩუნების მაგალითი იყო ევროპული ქვეყნების მიერ აზია-აფრიკაში კოლონიების გადანაწილება. ამავე მიზანს ემსახურებოდა აშშ-ისა და დიდი ბრიტანეთის თანხმობა საბჭოთა კავშირის მიერ აღმოსავლეთ ევროპის ხალხების დამორჩილებაზე მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. სტაბილურობისა და უსაფრთხოების შენარჩუნების სურვილით უნდა აიხსნას დასავლეთის პასიური პოზიცია 1956 წლის უნგრეთის მოვლენებზე და 1968 წლის ჩეხოსლოვაკიის ამბებზე. დასავლეთის ქვეყნების ოფიციალური ხელისუფლების მხრიდან რეაქცია არ მოჰყოლია ჩეჩნეთის მიერ თვითგამორკვევის აღიარებული პრინციპის მოთხოვნას.

რეგიონული უსაფრთხოებისა და წესრიგის ინტერესებიდან გამომდინარე, უყურადღებოდ რჩება დამოუკიდებლობის მოთხოვნები მსოფლიოს სხვადასხვა რაიონში. არც ერთი ქვეყანა ოფიციალურად არ აღიარებს 25-მილიონიანი ქურთი ხალხის უფლებას შექმნას თავისი სახელმწიფო. არც ერთი რეისი სუვერენიტეტს სცნობდა ვინმე, სანამ თვითონ ეთიოპიამ არ აღიარა თავისი ყოფილი პროვინციის დამოუკიდებლობა.

90-იანი წლების დასაწყისში, როცა საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე ფართოდ გაიშალა ეროვნული მოძრაობა, დასაფლეთი ყველანაირად იკავებდა თავს, მხარი დაუჭირა ამ მოძრაობისთვის, შიშობდა რა, რომ ეს გამოიწვევდა დესტაბილიზაციასა და ძალთა წონასწორობის დარღვევას. შემდეგ, როცა საბჭოთა კავშირი დაიშალა, საერთაშორისო საზოგადოება მიესალმა მემკვიდრე სახელმწიფოებს და სცნო ისინი, მაგრამ იმ სურვილით, რომ ეს პროცესი რაც შეიძლება მალე დამთავრებულიყო. ბრიტანეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა დაგლას ჰერდმა განაცხადა კიდევ 1993 წელს: „მე ვიმედოვნებ, რომ ჩვენ ახალი სახელმწიფოების შექმნას აღარ ვიხილავთ“.

წესრიგის, უსაფრთხოებისა და ძალთა წონასწორობის დაცვის სურვილით უნდა აიხსნას საერთაშორისო საზოგადოების პოზიცია იუგოსლავიის კონფლიქტში 90-იანი წლების დასაწყისში. გაუგებარი იყო, რა დონის თვითგამორკვევისათვის უნდა დაეჭირათ მხარი და რა ეტაპზე უნდა შეწყვეტილიყო ეს მხარდაჭერა.

საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე დგება დილემა: თუკი ერთ ეთნიკურ ჯგუფს ეძლევა სეცესიის უფლება, მაშინ დგება იგივე უფლების სამართლიანობის საკითხი სხვა ეროვნებებისთვის. ეს ეხება ბოსნიისა და ხორვატიის სერბ მოსახლეობას, ჩრდილოეთ ირლანდიას, უკრაინაში მცხოვრებ რუსებს, ისრაელის არაბებს და ა. შ.

ცხადია, სრული აბსურდი იქნება იმის მტკიცება, რომ ნებისმიერ ხალხს, ვისაც ეროვნული იდენტურობა აქვს, სახელმწიფო უნდა გააჩნდეს. მსოფლიოში ოთხი ათასზე მეტი ენაა, მაგრამ ვერაინ იტყვის, რომ ოთხი ათასი სახელმწიფოს არსებობაა აუცილებელი. მაშინ საერთაშორისო სისტემა სრულქაოსად იქცეოდა, სადაც ძალთა წონასწორობაზე და რაიმე წესრიგზე ლაპარაკიც კი წარმოუდგენელი იქნებოდა.

ამგვარად, თანამედროვე მსოფლიოში კვლავ დგება საკითხი ნაციონალიზმის პოზიტიური და ნეგატიური მხარეების შესახებ.

ჯ. რურკე (J. Rourke, 1993) თანამედროვე ნაციონალიზმის შემდეგ დადებით მხარეებს გამოყოფს:

ა) ნაციონალიზმი ხელს უწყობს დემოკრაციას. განმანათლებლობის პრინციპი წარმომადგენლობითი ხელისუფლების შესახებ ნაციონალიზმის მეშვეობით რეალიზდება სახელმწიფოს შიგნით და საერთაშორისო არენაზე;

ბ) ნაციონალიზმი უზრუნველყოფს ლეგიტიმურობის პრინციპს, რასაც ემყარება თანამედროვე სახელმწიფოთა სისტემა. ამ პრინციპის თანახმად, სახელმწიფოები ხაფიხისგან იღებენ ლეგიტიმურობას და ვალდებულნი არიან გამოხატონ საკუთარი ხალხის ინტერესები;

გ) ნაციონალიზმი ხალხთა თვითგამორკვევისა და თავისუფლების წამახალისებელი და გამომწვევი ფაქტორია. სადაც ნაციონალიზმის გრძნობა არსებობს, იქვეა სურვილი ხალხის გაერთიანებისა საკუთარი ხელისუფლების ქვეშ;

დ) ნაციონალიზმი ეწინააღმდეგება იმპერიალიზმს. სულ ახალგაზრდა და სუსტი დამოუკიდებელი სახელმწიფოც კი სტიქიურად ირიაშება საკუთარი ქვეყნის გადასარჩენად, როცა იგი ინტერვენციის მსხვერპლი ხდება. 1990-91 წლების ერაყის აგრესიამ კუვეიტის წინააღმდეგ ეს ნათლად დაადასტურა. იგივე შეიძლება ითქვას პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკების ნაციონალიზმზე რუსული საფრთხის წინააღმდეგ.

ე) ნაციონალიზმი ხელს უწყობს ეკონომიკურ განვითარებას. ნაციონალიზმი ქმნის ერთიან ეროვნულ ბაზარს, სპობს კუთხურობას და კარნაკეტილობას. ერების ჩამოყალიბების (თანამედროვე აფრიკასა და ნაწილობრივ აზიაში) ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა ერთიანი ეკონომიკისა და საბაჟო სივრცის შექმნაა სახელმწიფოში. ეკონომიკური ნაციონალიზმი ხელს უწყობს ეროვნული მეურნეობის შექმნას და ქვეყნის ადგილის დამკვიდრებას საერთაშორისო ეკონომიკურ სისტემაში.

ვ) ნაციონალიზმი ხელს უწყობს კულტურულ მრავალფეროვნებას და ეროვნული ტრადიციების შენარჩუნებას. თანამედროვე მსოფლიოში, როცა ინტენსიურმა ხალხთაშორისმა ურთიერთობებმა და განსაკუთრებით გლობალიზაციის პროცესმა საფრთხე შეუქმნა ეროვნულ კულტურებს, ენებს და ტრადიციებს. ნაციონალიზმი ის ძალაა, რომელიც საკუთარი თვითმყოფადობისა და მრავალფეროვნების შენარჩუნებისათვის იბრძვის.

ამ ზოგად, დადებითი მხარეების გვერდით იგივე ავტორი წარმოაჩენს ნაციონალიზმის უარყოფით მხარეებსაც:

ა) ნაციონალიზმი იწვევს კარჩაკეტილობას და შეზღუდულობას. ეს იმ შემთხვევაში ხდება, როცა ერთ უცხო კულტურისა და ტრადიციების გაელენის შიშით ზღუდავს ან წყვეტს კავშირებს სხვა ერებთან და საკუთარ „ნატუჭში იკეტება“. ეს უარყოფითად მოქმედებს ერის ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებაზე.

ბ) ნაციონალიზმი აყალიბებს ქედმაღლობას და სხვა ერებთან შედარებით საკუთარი ერის უპირატესობის რწმენას. ასეთი ნაციონალიზმი გარდაუვლად იწვევს დაპირისპირებას ერებს შორის და ხშირად შეიარაღებული კონფლიქტების მიზეზი ხდება.

გ) ნაციონალიზმი იწვევს ქხენოფობიას. იმიგრანტებისა და ეთნიკური უმცირესობების მიმართ სიძულვილი და დაპირისპირება საკმაოდ გავრცელებულია თანამედროვე მსოფლიოში და ზოგიერთი ქვეყნის მთავარი პოლიტიკური პრობლემაა;

დ) ნაციონალიზმი იწვევს მესიანიზმს. ნაციონალიზმის ეს ფორმა დიდი ერებისათვის არის დამახასიათებელი, პირველ რიგში კი ამერიკელებისა და რუსებისათვის. ორივე ერთი ცდილობდა თავისი იდეოლოგია მოეხეია თავს მთელი მსოფლიოსათვის (ამერიკული ლიბერალური დემოკრატია და მარქსიზმ-ლენინიზმი). ეს ამბიციები დღესაც გრძელდება, თუმცა რუსეთის შემთხვევაში მარქსიზმ-ლენინიზმი უფრო „მოკრძალებულმა“ ევრაზიანიზმმა შეცვალა.

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე ნაციონალიზმი ისეთივე „ორსახა იანუსია“, როგორც წარსულ ეპოქებში იყო. იგი ერთდროულად არის პროგრესის ხელშემწყობიც და დამანგრეველი ძალაც. ამდენად, საინტერესოა საკითხი, თუ რა მიმართებაშია ნაციონალიზმი დემოკრატიასთან: შეუთავსებელი ცნებებია თუ მათი თანაარსებობა სავსებით შესაძლებელი და ლოგიკურია?

აღნიშნულ პრობლემას შეეხო ქართველი მეცნიერი გიანოდია ამერიკაში გამოქვეყნებულ სტატიაში „ნაციონალიზმი და დემოკრატია“ (Nodia, 1994), რომელმაც დიდი ინტერესი გამოიწვია და ავტორთან პოლემიკაში ერთი ცნობილი მეცნიერი ფრენსის ფუკუიამა და შლომო ავინერი ჩააბა (Nationalism, Ethnic Conflict and Democracy. 1994).

გ. ნოდია თავიდანვე მიჯნავს რამდენიმე ცნებას. მისი აზრით, არ არის მართებული დემოკრატიის გაიგივება ლიბერალურ დემოკრატიასთან. ამ უკანასკნელში ორი დამოუკიდებელი ცნებაა – ლიბერალიზმი და დემოკრატია, რომელთა შორის არა მარტო განსხვავებაა, არამედ გარეკეული დაპირისპირებაც, რის გამოც ლიბერალიზმი და დემოკრატია განსხვავებულ მიმართებაშია ნაციონალიზმთან. გარდა ამისა, აუცილებლად უნდა განვასხვაოთ ახალგაზრდა, ფორმირებადი დემოკრატია და ძველი, დამკვიდრებული დემოკრატია. ნაციონალიზმი სხვადასხვა სახით ელინდება დემოკრატიის გზაზე ახლად გამოსულ ქვეყნებში და ძველ, ტრადიციული დემოკრატიის სახელმწიფოებში. მესამე, აუცილებლად უნდა მოხდეს მკვეთრი გამოჯენა „ადგილობრივად წარმოშობილ“ და „შემოტანილ ანუ იმპორტირებულ“ ლიბერალურ-დემოკრატიებს შორის. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია უპრეცედენტო მოვლენა: ლიბერალურ დემოკრატიაზე გადასვლა კომუნისტური რეჟიმიდან, რაც ნაციონალიზმს სრულიად განსაკუთრებული სახით წარმოაჩენს.

ნოდიას აზრით, ფორმირებად დემოკრატიაში მოძრაობა დემოკრატიისათვის და მოძრაობა დამოუკიდებლობისათვის, როგორც წესი, ერთმანეთს ემთხვევა. „ნაციონალიზმის იდეა შეუძლებელი, მეტიც, წარმოუდგენელია დემოკრატიის იდეის გარეშე, ხოლო დემოკრატია არასოდეს არსებობს ნაციონალიზმის გარეშე. ორივე მათგანი ისეა ერთმანეთთან შეუღლებული, რომ არ შეუძლიათ ერთმანეთის გარეშე ცხოვრება. ამასთან, მათი თანაარსებობა მუდმივ დაძაბულ ურთიერთდამოკიდებულებაშია“ (Nodia, 1994, p.4). დემოკრატიის საზრისი ხალხის სუვერენიტეტშია ანუ ხალხის ნება უზენაესია. ნაციონალიზმიც ხალხის სახელით გამოდის. ერთიც და მეორეც „თვითგამორკვევის“ სახელით მოქმედებს: „ჩვენ, ხალხი“ თვითონ გადაეწყვეტთ ჩვენ ბედს, ჩვენ დავიცავთ იმ წესებს, რომლებსაც თვითონვე დავადგენთ და არავის მიეცემთ ნებას – იქნება ეს აბსოლუტური მონარქია, უზურპატორი თუ უცხო ქვეყანა – გემართოს ჩვენი თანხმობის გარეშე. ამ არგუმენტს განსაკუთრებული ძალა აქვს ფორმირებად დემოკრატიაში, სადაც ნაციონალიზმი აუცილებელია დემოკრატიზაციის მექანიზმის ახამუშავებლად. როგორც კი დემოკრატია ხდება სტაბილური და მყარი, ნაციონალური გრძნობების მნიშვნელობა ნელ-ნელა მცირდება. დასაუღეთ ევროპამ, სადაც ნაციონალიზმს ხანგრძლივი ისტორია აქვს, ბევრად გაასწრო მსოფლიოს დანარჩენ

ნაწილებს საერთაშორისო გაერთიანებების ახალი ფორმების ჩამოყალიბების საქმეში, მაგრამ მან ეროვნული სახელმწიფოების გაერთიანების მაღალ დონეს მიაღწია არა ნაციონალიზმის უარყოფით, არამედ ამ იდეოლოგიის ყოველმხრივი გაძლიერებით.

დემოკრატიაზე გადასვლა ხშირად გაიგივებულია ტრადიციულ საზოგადოებაზე უარის თქმასთან. პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრება მიმდინარეობს იმ პირობებში, როცა ნაციონალიზმი ის ძირითადი იდეოლოგიაა, რომელსაც შეუძლია ხალხი ერთიან საზოგადოებად შეკრას. ნებისმიერი პოლიტიკური ძალა ამა თუ იმ დონით არის დაკავშირებული ნაციონალიზმთან. ის, რასაც „კულტურულ აღორძინებას“ უწოდებენ, უპირველეს ყოვლისა, ნაციონალურ-რელიგიური აღორძინებაა. იგი მოწოდებულია „ერის გამთლიანებისაკენ“ და უპირისპირდება ათეისტურ-კომუნისტურ მსოფლმხედველობას. ყველა მოწოდებას ლიბერალურ-დემოკრატიული ფასეულობების შესახებ შედეგი მოაქვს და წარმატებულია მანამდე, სანამ ისინი ემთხვევა ეროვნულ ტრადიციებს და იდენტურობას. ასე აღიქმება დასავლური ღირებულებები. თავისთავად ლიბერალურ იდეებს განყენებულად რამდენადმე მნიშვნელოვანი გავლენა პოსტკომუნისტური ქვეყნების პოლიტიკურ პროცესებზე არა აქვს.

ამგვარად, ნაციონალიზმი ერთდროულად არის დესტრუქციულიც და კონსტრუქციულიც. იგი არის საშიშროებაც ლიბერალური დემოკრატიისათვის და მისი ხელშემწყობიც. იყო ნაციონალისტი პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში ნიშნავს იყო ვინც გინდა, რადგან აქ ნაციონალისტი შეიძლება იყოს ლიბერალიც და ფაშისტიც. ისინი, ვინც გამობენ ნაციონალიზმს, გულისხმობენ ეთნიკურ შოვინიზმს, თორემ თვითონვე არიან საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებელ და სუვერენულ ერ-სახელმწიფოდ გარდაქმნისათვის მებრძოლები.

ნაციონალიზმის ეს განსხვავებული სახეები თვალნათლივ ჩანს დღევანდელი მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებისათვის დამახასიათებელი ნაციონალიზმების შედარებისას. თანამედროვე ნაციონალიზმის „გეოგრაფია“ საგრძობლად განსხვავდება განვითარებულ, ყოფილ კომუნისტურ და მესამე სამყაროს ქვეყნებში.